

T.C.
KARA HARP OKULU
SAVUNMA BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
GÜVENLİK BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

TEHLİKEYİ KANIKSAMA VE RİSK ALMA ARASINDAKİ
İLİŞKİNİN ÖZEL GÜVENLİK PERSONELİ
ÜZERİNDE İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Serap GÜRSEL

Tez Danışmanı
Doç.Dr. Doğan KÖKDEMİR

ANKARA – 2010

TEZ TANITIM FORMU

TEZİN TARİHİ: 30.12.2010

TEZİN TİPİ: Yüksek Lisans Tezi

TEZİN BAŞLIĞI: Tehlikeyi Kanıksama ve Risk Alma Arasındaki İlişkinin Özel Güvenlik Personeli Üzerinde İncelenmesi

TEZİN YAPILDIĞI BİRİM: Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü
Güvenlik Bilimleri Ana Bilim Dalı

SPONSOR KURULUŞ: -

DAĞITIM LİSTESİ: Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü Tez Hazırlama, Onay, Dağıtım ve Muhafaza Esasları Kılavuzunda belirtilen yerlere.

TEZİN ÖZETİ: Uzun süre tehlikeli ortamlarda kalan bireylerde tehlikeyi kanıksama görülmektedir. Tehlikeyi kanıksama gereksiz risk almaya neden olmaktadır. Gereksiz risk alma güvenliğin zarar görmesine ve hatta ortadan kalkmasına neden olmaktadır. Özel güvenlik personeli günümüzde kritik noktalar güvenliğini sağlamaya başlamıştır. Gelecekte hizmetlerinin kapsamı daha da genişleyecektir. Özel güvenlik görevlilerinin tehlikeyi kanıksama davranışının olup olmadığını anlamak bu nedenle önemlidir. Bu kapsamda özel güvenlik personeline; tehlikeyi kanıksama, risk alma, heyecan arayışı ve özsaygı ölçeği uygulanmıştır.

ANAHTAR KELİMELER: Tehlikeyi kanıksama, risk alma, risk, özel güvenlik

SAYFA SAYISI : 102

GİZLİLİK DERECE : Tasnif Dışı

T.C.
KARA HARP OKULU
SAVUNMA BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
GÜVENLİK BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

TEHLİKEYİ KANIKSAMA VE RİSK ALMA ARASINDAKİ
İLİŞKİNİN ÖZEL GÜVENLİK PERSONELİ
ÜZERİNDE İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Serap GÜRSEL

Tez Danışmanı
Doç.Dr. Doğan KÖKDEMİR

ANKARA – 2010

KARA HARP OKULU
SAVUNMA BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Serap GÜRSEL'in, "Tehlikeyi Kanıksama ve Risk Alma Arasındaki İlişkinin Özel Güvenlik Personeli Üzerinde İncelenmesi" konulu tez çalışması, jürimiz tarafından GÜVENLİK YÖNETİMİ Ana Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan -----
Doç.Dr. Doğan KÖKDEMİR
(Danışman)

Üye -----
Yrd.Doç.Dr. Okan Cem ÇIRAKOĞLU

Üye -----
Dr.P.Bnb. Ömer TURUNÇ

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

30 / 12 / 2010

Ali IŞIK
Yrd.Doç.Dr.Öğ.Alb.
Enstitü Müdürü

TEŞEKKÜR

Çalışmalarım sırasında bana fikren yol gösteren Kara Harp Okulundaki danışmanlarıma ve zamanını bana ayıran ve tüm sıkıntılarımı paylaşan tez danışmanım Sayın Doğan KÖKDEMİR'e ve Zuhâl YENİÇERİ'ye ayrıca tüm çalışmam boyunca sabrını ve sevgisini eksiltmeden yanımda olan eşim Onur GÜRSEL'e teşekkürlerimi bir borç bilirim.

T.C.
KARA HARP OKULU
SAVUNMA BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
GÜVENLİK YÖNETİMİ ANA BİLİM DALI
ANKARA 2010

**TEHLİKEYİ KANIKSAMA VE RİSK ALMA ARASINDAKİ
İLİŞKİNİN ÖZEL GÜVENLİK PERSONELİ
ÜZERİNDE İNCELENMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Serap GÜRSEL

ÖZET

Güvenlik toplumların en temel ihtiyaçlarından biridir. 11 Eylül sonrasında ABD’de gelişen risk temelli güvenlik yapısı risk ve risk değerlendirme kavramlarını güvenlik açısından daha önemli hale getirmiştir. Risk değerlendirme işlemi güvenlik kararlarının alınmasında bir ön aşamadır. Güvenlikte sürekli bir tehdit/tehlike durumu söz konusudur. Uzun süre tehlikeli ortamda kalan bireylerin ve riskli durumlarda karar alması gereken bireylerin karar alma süreçlerinde çeşitli etkiler devreye girmektedir. Birinci bölümde risk ve risk değerlendirme kavramlarının yanı sıra bu etkilerden çerçeveleme etkisi ve beklentiler etkisinden bahsedilmiştir.

Karar alma süreçlerinde bireylerin rasyonel olması beklenmektedir. Bireylerin risk algısı farklı olduğundan kabul edilebilir risk eşikleri de birbirinden farklıdır. Bireylerin kabul edilebilir risk eşiği çalışmamız açısından önemlidir. Risk alma davranışının temel prensipleri ve bu konuda yapılmış çalışmalardan ikinci bölümde bahsedilmiştir. Bireylerin uzun süre tehlikeli

ortamda kalması sonucu tehlikeyi kanıksama davranışı oluşmaktadır. Bireyler tehlikeyi kanıksadıkça kabul ettikleri risk seviyesi artmaktadır. Yani bireylerin risk alma davranışı artmaktadır. Gereksiz risk alma güvenliği tehdit etmektedir.

Devletlerin güvenlik ihtiyacı karşılamada yetersiz kalması sonucunda özel güvenlik kurumu devreye girmiştir. Özel güvenliğin oluşması ile birlikte özel güvenlik personeli ile diğer kolluk kuvvetleri farklılaşmıştır. Özel güvenlik personelinin özellikleri ve özel güvenlik hizmetinin kapsamından üçüncü bölümde bahsedilmektedir.

Güvenliğin sağlanmasında risk alma önemli bir etkindir. Tehlikeyi kanıksama durumlarında risk almanın değişip değişmediğini görmek amacıyla ve risk almanın bireylerin yaş, cinsiyet, medeni durum, öğrenim durumu gibi özellikleri ile ilişkisinin bulunup bulunmadığı anlamak amacıyla özel güvenlik görevlileri üzerinde anket çalışması yapılmıştır. Anket çalışması kapsamında tehlikeyi olumlu kanıksama, tehlikeyi olumsuz kanıksama, Rosenberg özsaygı ölçeği, heyecan arayışı ölçeği ve DOSPERT ölçeği kullanılmıştır.

Analiz sonuçlarına göre; özsaygı, heyecan arayışı ve risk alma tehlikeyi olumlu kanıksama değişkenini anlamlı bir biçimde yordamaktadır. Yaş, öğrenim durumu, toplam çalışma süresi, kurumda çalışma süresi ve son görevde çalışma süresinin ise tehlikeyi olumlu kanıksama değişkenini yordama gücü bulunmamaktadır. Heyecan arayışı ve özsaygı değişkenlerinin tehlikeyi olumlu kanıksama üzerinde olumlu etkisi bulunmaktadır. Buna karşın risk alma davranışlarının modelin yordayıcı gücüne katkıda bulunmadığı görülmektedir. Özsaygı, heyecan arayışı, risk alma ve demografik değişkenler tehlikeyi olumsuz kanıksama üzerinde anlamlı etkiye sahiptir. Heyecan arayışı ve özsaygı değişkenleri, tehlikeyi olumsuz kanıksama üzerinde anlamlı etkiye sahiptir. Buna karşın, risk alma davranışlarının (DOSPERT), modelin yordayıcı gücüne katkıda bulunmadığı görülmektedir. Özsaygı, yaş, toplam çalışma süresi ve kurumda çalışma süresi değişkenleri, tehlikeyi olumsuz kanıksama değişkeni üzerinde anlamlı

etkiye sahiptir. Buna karşın, risk alma davranışları, heyecan arayışı, öğrenim durumu ve son görevde çalışma süresi değişkenlerinin modelin yordayıcı gücüne katkıda bulunmadığı görölmektedir. Analiz sonuçlarına bakıldığında, cinsiyet değişkeninin etkisi Wilks' Lambda kriterine göre anlamlıdır. Temel etkilerin yapısı incelendiğinde, cinsiyete bağlı olarak; bağımlı değişkenlerden sadece "Tehlikeyi Olumsuz Kanıksama"da anlamlı bir farklılık olduğu görölmektedir. "Tehlikeyi Olumsuz Kanıksama"da kadınların ortalaması 3.19 iken erkeklerinki 2.93'tür.

Anahtar Kelimeler : Tehlikeyi kanıksama, risk, risk alma, özel güvenlik

Tez Yöneticisi : Doç.Dr. Doğan KÖKDEMİR

Sayfa Sayısı : 102

**T.C.
TURKISH MILITARY ACADEMY
DEFENSE SCIENCE INSTITUTE
DEPARTMENT OF SECURITY MANAGEMENT
ANKARA 2010**

**EXAMINATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN
DANGER HABITUATION AND RISK TAKING BEHAVIOR AT
PRIVATE SECURITY PERSONNEL**

MASTER THESIS

SERAP GURSEL

ABSTRACT

Security is one of the major needs of communities. After 9/11 2001, risk based security structure which was developed in USA, and risk assessment became more important for security management. Risk assessment is pre-phase of security decision making process. There is a constant threat/danger situation in security. Individuals, who are in a long term and constant threat/danger situation, have some difficulties in rational decision making process. In section one, framing effect and prospect theory are explained as an example of that.

Individuals are supposed to have a rational decision making process. But risk perception and acceptable risk threshold are different in individuals according to their personalities. And acceptable risk is very important in our research. The fundamental principles of risk taking processes and empirical data about risk taking are explained in section two. Individuals have danger habituation when they remain in constant threat/danger situations. Acceptable risk threshold decreases when individuals have danger

habituation. And risk taking in individuals increases according to lower threshold. Unnecessary risk taking behavior causes security problems.

Private security became a major security alternative to public security when the governments had become inadequate in sustaining security for community. There is a public/private security division in the market place after private security is born. Private security personnel's features and the scope of the private security are explained in section three.

Risk taking is an important factor in sustaining security. To understand how risk taking differs according to danger habituation and to determine how age, gender, marital status and educational status are affected by danger habituation some scales are implicated to private security personnel. These scales are positive danger habituation, negative danger habituation, Rosenberg self esteem scale, sensation seeking scale and DOSPERT scale.

According to analyze results; self esteem, sensation seeking and risk taking are related with positive danger habituation. Age, educational skills, total working time, working time in the organization and working time in the last duty are not related with positive danger habituation. Sensation seeking and self esteem have a positive effect on positive danger habituation. Self esteem, sensation seeking, risk taking (DOSPERT) and demographical variables have a meaningful affect on negative danger habituation. According to analyze results, gender variable's affect is meaningful according to Wilks' Lambda criteria. In negative danger habituation results men and women have difference. Mean of the men is 2.93 and mean of the women is 3.19.

Keywords : Danger habituation, risk taking, risk, private security

Advisor : Assistant Professor Doğan KÖKDEMİR

Number of Pages : 102

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR.....	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	v
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

GÜVENLİKTE RİSK VE RİSK DEĞERLENDİRME

1. KAVRAMSAL AÇIDAN RİSK VE TEHLİKE	3
2. BELİRSİZLİK VE RİSK	6
3. RİSK DEĞERLENDİRME	7
a. Risk Değerlendirme Yöntemleri	9
b. Risk Değerlendirme İşleminin Yararları	11
c. Risk Değerlendirme ve Karar Alma	12
4. RİSKLİ DURUMLARDA KARAR ALMA	13
a. Riskli Olayların Gerçekleşme Olasılığının Algılanması	14
b. Riskli Olayların Gerçekleşme Olasılıklarını Değerlendirme	15
c. Algılanan Riskli Olay Gerçekleşme Olasılığına Gereken Önemi Vermek	19
ç. İzolasyon Hataları ve Rasyonel Karar Alma	20
5. KARAR ALMADA ÇERÇEVELEME ETKİSİNİN ÖNEMİ	22
6. RİSKLİ KARAR ALMADA BEKLENTİLERİN ETKİSİ	24

İKİNCİ BÖLÜM

RİSK ALMA VE TEHLİKEYİ KANIKSAMA

1. RİSK ALMA	28
a. Risk Almada Karar Alıcı Olarak Yöneticiler	33

b. Risk Almada Dikkat Faktörlerinin Önemi	37
c. Risk Alma, Kumar Algısı, Yönetmel Gurur.....	38
ç. Belirsizlik Oryantasyonu ve Risk Alma Davranışı	42
2. RİSK ALMAYI ETKİLEYEN DİĞER FAKTÖRLER.....	43
3. TEHLİKEYİ KANIKSAMA	45
a. Uzun Süre Tehlike Durumunda Olmanın Etkileri	46
b. Riskleri Tanımlamada Hatalar.....	49
c. Gözden Kaçan Tehlike Tipleri.....	49

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÖZEL GÜVENLİK PERSONELİ

1. ÖZEL GÜVENLİĞİN ÖNEMİ	50
2. ÖZEL GÜVENLİK HİZMETLERİNİN DÜNYADA GELİŞİM SÜRECİ ...	54
a. Yeni Mülk ve Tüketim Biçimlerinin Ortaya Çıkışı	56
b. Tıkanmış Bir Kamusal Polis Hizmeti	56
c. Devletlerin Mali Krizi.....	57
3. ÖZEL GÜVENLİK HİZMETLERİNİN AVRUPADA GELİŞİM SÜRECİ .	57
4. ÖZEL GÜVENLİK HİZMETLERİNİN TÜRKİYEDE GELİŞİM SÜRECİ	59
5. ÖZEL GÜVENLİK PERSONELİNİN ÖZELLİKLERİ.....	63
6. ÖZEL GÜVENLİK HİZMETİNİN KAPSAMI.....	64

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMA

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU	66
2. ARAŞTIRMANIN AMACI	71
3. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ.....	72
4. ARAŞTIRMANIN HİPOTEZLERİ	73
5. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI.....	73
6. ARAŞTIRMANIN EVRENİ VE ÖRNEKLEM GRUPLARI	73

7.	ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	74
a.	Veri Toplama	74
b.	Veri Değerlendirme.....	74
c.	Araştırmada Kullanılan Araçlar	75

BEŞİNCİ BÖLÜM

UYGULAMA

1.	BETİMLEYİCİ BULGULARIN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	77
2.	GÜVENİRLİK ANALİZLERİ	79
3.	DEĞİŞKENLER ARASI KORELASYONLAR.....	80
a.	Tehlikeyi Olumlu Kanıksama	81
b.	Tehlikeyi Olumsuz Kanıksama.....	82
c.	Tehlikeyi Kanıksama, Risk Alma, Heyecan Arayışı ve Cinsiyet	84

ALTINCI BÖLÜM

SONUÇ VE ÖNERİLER

1.	ANALİZ SONUÇLARI	86
2.	ÖNERİLER	89
	KAYNAKÇA	94
	EK-A.....	102

TABLÖLER LİSTESİ

	<u>Sayfa</u>
Tablo-1: Risk Değerlendirmenin Yararları	11
Tablo-2: Yıllar İtibariyle Faaliyet İzni Alan Özel Güvenlik Şirketi Sayıları ..	63
Tablo-3: Araştırmaya Katılanların Güvenlik Şirketlerindeki Dağılımı	74
Tablo-4: Betimleyici Özellikler Analizi.....	77
Tablo-5: Betimleyici Özellikler Analizi (Çalışma Süreleri).....	78
Tablo-6: Araştırmada Kullanılan Ölçeklerin Güvenirlilik Katsayıları	80
Tablo-7: Araştırmada Kullanılan Ölçeklerin Ortalama Puanları ile Bazı Demografik Değişkenler Arasındaki Korelasyonlar	81
Tablo-8: Tehlikeyi Olumlu Kanıksama'nın Yordanması.....	83
Tablo-9: Tehlikeyi Olumsuz Kanıksama'nın Yordanması	85
Tablo-10: Cinsiyete Göre Tehlikeyi Olumlu Kanıksama, Tehlikeyi Olumsuz Kanıksama, Heyecan Arayışı ve Risk Alma Davranışları Puanlarının Ortalamaları ve Standart Sapmaları	86

ÖN SÖZ

Bireyler ve kurumlar her gün çeşitli risklerle karşılaşmaktadır. Hayatlarına devam etmek için çeşitli düzeylerde risk almak zorundadırlar. Alacakları riskleri risk değerlendirme işlemi sırasında çeşitli faktörlere göre belirlemektedirler. Risklerin algılanmasından tanımlanmasına, değerlendirilmesine ve kabul edilmesine kadar tüm aşamalarda etkili olan faktörler risk değerlendirmenin sonuçlarını ve dolayısıyla bireylerin ve kurumların kararlarını etkilemektedir.

Tehlikeli ortamda çalışmak riskli durumlarda karar almak zorunda olan bireylerin risk ve karar alma aşamalarında farklılıklar görülmektedir. Günümüzde nitelikleri ve kapsamı günden güne değişmekte ve gelişmekte olan Özel Güvenlik kurumları ve personeli tehlikeli ortamlarda çalışan ve riskli durumlarda karar almak durumunda kalan bireylere örnek olarak seçilmiştir.

Tehlikeli ortamlarda çalışan bireyler için risk ve karar almada çok önemli bir etken bulunmaktadır. Bireylerin çalışma ortamlarındaki tehlike düzeyi ve bireylerin tehlikeye maruz kaldığı süre ile ilgili olan tehlikeyi kanıksama kavramının bireylerin risk ve karar almasını ne şekilde etkilediği veya etkileyip etkilemediği güvenliğin sağlanması açısından oldukça önemlidir.

Artmakta olan özel güvenlik kurumları ve personeli ile giderek toplumların güvenlik ihtiyacı özel güvenlik ile karşılanmaktadır. Toplumdaki yeri giderek artmakta olan özel güvenlik personelinin risk ve karar almasını araştırmanın önemi gün geçtikçe daha iyi anlaşılabacaktır.

GİRİŞ

Güvenlik toplumların en temel ihtiyaçlarından biridir. Devletin varlığını sürdürebilmesinin temel koşuludur. Güvenliğin varlığı tam olarak hissedilmezse de yokluğu anında hissedilebilmekte ve toplum düzenini bozmaktadır. Özellikle 11 Eylül 2001’de yaşanan terör saldırılarından sonra güvenlikte risk ve risk değerlendirme bazlı koruma anlayışına geçilmiştir. Risk bazlı sistemlerde sadece yaşanmış olan olaylar baz alınmamakta aynı zamanda gerçekleşmesi mümkün tüm riskler göz önüne alınmaktadır. Risk tehlikeden kaynaklanan bir olayın meydana gelme olasılığı ile vermesi düşünülen zararın bileşkesidir. Belirsizlik ortamı riskin temel yaratıcısıdır.

Risk değerlendirme süreçleri içerisinde yapılan doğru ve yanlışlar çalışan bireylerin risk alma davranışını çeşitli şekillerde etkilemektedir. Risk değerlendirme beş aşamalı bir süreçtir. Bilgi toplama, tehlikeleri belirleme, riskleri değerlendirme, riskleri azaltmak veya ortadan kaldırmak için gerekli önlemleri alma ve değerlendirmeleri gözden geçirme risk değerlendirmenin aşamalarıdır. Kurumlarca kullanılan risk değerlendirme yöntemleri kurumun ihtiyacına göre değişiklik göstermektedir. Kullanılan çeşitli risk değerlendirme yöntemleri bulunmaktadır (Butler ve Fishbeck, 2004: 255).

Risk değerlendirme karar almanın yardımcısı bir süreçtir. Karar aşamasında riskin ne kadarının üstlenileceğine risk değerlendirme sonuçları ile karar verilmektedir. Güvenlik personelinin aldıkları kararlar çoğu zaman riskli durumlarda alınan kararlardır. Riskli durumlarda bireyler normal kararlardan farklı kararlar alabilmektedir. Riskli durumlarda karar almada çerçeveleme etkisi ve beklentilerin etkisi görülmektedir.

İnsanlar günlük hayatlarında her gün birtakım riskler almak zorundadırlar. Risk almadan hayat devam edemez. Alınacak riskin derecesi kişiden kişiye farklılaşmaktadır. Risk almadaki farklılıkları belirleyen bazı faktörler bulunmaktadır. Araştırmacılar yıllardır bu faktörleri, bunların risk almaya etkisini ve etki derecelerini araştırmaktadır. Güvenlikte risk alma

güvenliğin tam sağlanıp sağlanamamasını belirlemektedir. Aşırı risk alma güvenliğı tehlikeye sokmaktadır.

Bireylerin bulundukları ortam risk almayı etkileyen faktörlerden biridir. Bireyler tehlikeli ortamda farklı tehlikesiz ortamda farklı derecelerde risk almaktadır. Bireyler bulundukları ortamda kalma sürelerine göre bir alışkanlık evresinden geçmektedirler. Tehlikeli ortamlarda uzun süre kalan bireylerde fiziksel ve ruhsal bazı değişimler gözlenmektedir. Ruhsal farklılıklardan bir tanesi de tehlikeyi kanıksama davranışdır. Tehlikeyi kanıksayan bireyler risk almada diğer bireylerden farklılaşmaktadır.

Risk alma bireylerde birden fazla faktörle ilişkilidir. Bu faktörlerden birisi de bireylerin tehlikeli ortamda kalma süreleridir. Bireylerin tehlikeye alıştıkça yani tehlikeli durumlarda fazla kaldıkça tehlikeyi daha az algıladıkları ve deneyimlerine ve kendilerine güvenlerinin arttığı görölmektedir. Tehlikeyi daha az algılama bireylerin risk alma eşikleri aynıyken daha fazla riske razı olmaları demektir. Tehlikeyi kanıksama davranışının etkenlerini bilmek uzun süre tehlikeli ortamda görev yapmak zorunda olan ve riskli durumlarda karar almaları beklenen özel güvenlik personelinin risk alma dinamiklerini tahmin etmede yardımcı olmaktadır.

Güvenlik ihtiyacı genellikle devletler tarafından karşılanmaktadır. Değişen devlet anlayışı ve kamusal hizmet gerekleri nedeniyle kolluk kuvvetleri yanında özel güvenlik kurumu oluşmuştur. Toplumun ortak kullandığı özel mülkiyet kavramının gelişmesi (alışveriş merkezleri, tiyatro, sinema gibi tesisler) ile özel güvenlik kullanımı artmıştır.

Özel güvenlik personeli seçim, eğitim ve sosyal olanaklar gibi bazı faktörler dolayısıyla diğer kolluk kuvvetlerinden farklı değerlendirilmektedir. Yasalarının çok yeni olması nedeniyle yetki ve sorumlulukları henüz kesin çizgilerle belirlenmemiştir. Özel güvenlik personeli saldırganlar ve toplum tarafından daha zayıf görüldüğünden çeşitli suçlarda özel güvenliğin görev yaptığı yerlerin seçildiği görölmektedir. Özel güvenlik personeli havaalanı, liman ve bankalar gibi riskin yüksek olduğu noktalarda görev yapmaktadır. Bu nedenle özel güvenlik personelinin risk alma ve tehlikeyi kanıksama davranışının araştırılması önemlidir.

BİRİNCİ BÖLÜM

GÜVENLİKTE RİSK VE RİSK DEĞERLENDİRME

1. KAVRAMSAL AÇIDAN RİSK VE TEHLİKE

Güvenlikte risk değerlendirme odaklı güvenlik anlayışına 11 Eylül 2001’de yaşanan terör olaylarından sonra geçilmesi ile risk kavramı güvenlik açısından daha değerli hâle gelmiştir. Güvenlikte yapılan risk değerlendirmelerini daha iyi tanımlayabilmek için bu bölümde tehlike, risk ve risk değerlendirme kavramlarından bahsedilecektir.

Tehlike kavramı Türk Dil Kurumu sözlüğünde “Büyük zarar veya yok olmaya yol açabilecek durum, muhatara ve gerçekleşme ihtimali bulunan fakat istenmeyen durum” şeklinde tanımlanmaktadır (Büyük Türkçe Sözlük, 2010). Tehlikenin tanımı içerisinde geçen “gerçekleşme ihtimali” riskin tanımında da karşımıza çıkmaktadır. Tehlike Currib (1969) tarafından “potansiyel zarar tehdidi” olarak tanımlanmıştır (Currib, 1969’dan aktaran Eriksson ve Noreen, 2002). Harding ve McNamara (2004) riski “Belirlenmiş bir tehlikenin gerçekleşme olasılığı veya sıklığı (gerçekleşme sayısı) ile sonuçlarının önem ve çapının bir kombinasyonu” şeklinde tanımlamaktadır.

Güvenlik haricindeki literatürlerde risk, potansiyel zarar ile zararın meydana gelme olasılığının çarpımı ile hesaplanmaktadır. Güvenlik literatüründe ise bazı araştırmacılara göre risk, riskin oluşma sıklığı ile ortalama maliyetin çarpımına eşit kabul edilmektedir (Schechter, 2004).

Tanımlama açısından riske iki farklı yaklaşım söz konusudur; birinci yaklaşımda risk, belirsizlik anlamına gelmektedir. Bu durumda risk, hem olumlu hem de olumsuz sonuçlar içermektedir. İşletme yöneticilerinin riske bakış şekli genellikle bu yaklaşıma uymaktadır. İkinci yaklaşımda ise risk tehdit, tehlike anlamına gelmektedir. Bu durumda risk kavramı yalnızca

olumsuz sonuçlar içermektedir. Maruz kalınan riskin derecelerine göre risklerde çeşitli sınıflandırmalar yapılabilmektedir. Aşağıda Karadağ tarafından yapılmış bir sınıflandırma gösterilmiştir. Bu (Karadağ, 2004: 13):

- **Kabul edilemez risk;** şirket stratejisini ve/veya insan hayatını tehlikeye atan ve/veya ciddi mali kayıplar doğuran risk,
- **Kritik risk;** şirket stratejisini olumsuz etkileyen ve/veya ciddi malzeme hasarına ve insan yaralanmasına ve/veya önemli mali kaynaklara neden olan risk,
- **Önemli risk;** işletme sorunlarına neden olan, bütçeleştirilebilen risk,
- **Önemsiz risk;** ciddi bir sorun yaratmayan risk.

Risk ve tehlike kavramlarının birçok farklı tanımının olmasının ana sebebi bireylerin risk ve tehlikeyi algılamalarındaki farklılıktır. Riskin nasıl algılandığını anlamak için, insanların riski nasıl tanımladıklarına bakmak gerekmektedir (Spriggs, 2002: 22).

Risk algılanmasını etkileyen başlıca faktörler;

- Korkutuculuk düzeyi,
- Anlaşılabilirlik düzeyi,
- Etkilenecek birey sayısı gibi hususlardır.

Korkutuculuk düzeyi yüksek olan olayların riskleri daha büyük algılanmaktadır. Uçmak bireyler için korkutuculuk düzeyi yüksek bir davranıştır. Bu nedenle bireyler uçakların düşme risklerini daha büyük algılamaktadırlar. Anlaşılabilirlik düzeyi düşük olaylarda ise tehlike ve riskler daha düşük algılanmaktadır. Bireyler küresel ısınmanın neden ve sonuçlarını tam olarak anlayamadıklarından riski daha az algılamaktadır.

Tehlikeden etkilenecek birey sayısı fazla ise riskler daha büyük algılanmaktadır. Uçaklarda kaza yaşandığında ölme ihtimali olan birey sayısı daha fazla olduğundan bireyler hava yolunun kara yolundan daha riskli olduğunu düşünmektedir (Spriggs, 2002: 24).

Bireylerin bireysel özelliklerinden dolayı riskleri farklı algıladıkları da bilinmektedir. Bireysel risk algılamasını etkileyen faktörler şunlardır:

- Tehlikenin ne ölçüde anlaşılabilirdiği,
- Tehlikenin ne derece eşit dağıldığı,
- Bireyin tehlikeyi ne derece önleyebileceği,
- Riskin bireyce gönüllü olarak üstlenilip üstlenilmediğidir

(Wildavsky ve Dake, 1990: 52).

Mevcut riskler algılayıcıların özelliklerinden dolayı farklı düzey ve şekillerde algılanabilmektedir. Bu farklılığın başlıca sebepleri arasında; eğitim, kültür, statü, sosyal yapı, tecrübe, ekonomik durum vb. sebepler yer almaktadır. Bireylerin içinde bulundukları toplum ve kültür de bireylerin risk algılamasını önemli ölçüde etkilemektedir (Vlek, 1996: 23).

Bireyler tehlikeyi doğru tanımlayabiliyor veya hayal edebiliyorlarsa sonucunu daha doğru tahmin edeceklerinden, gerçek riske daha yakın algılamaya sahip olmaktadır. Tehlikenin dağılımı da bireylerin algısını etkilemektedir. Tehlikenin sonuçları bireyleri aynı şekilde etkilemeyecekse her bireyin durumu aynı düzeyde riskli görmesi gerçek riskin algılanamamasını ortaya çıkarmaktadır. Bireyler sorumluluk kendilerindeyse doğru zamanda doğru tercihleri yapıp riskten kaçınabileceklerini düşünme eğilimindedirler. Birey aracını kendi kullanıyorsa kaza riskini daha düşük algılamaktadır. Aynı zamanda bireylerin riskli davranışı gönüllü olarak yapıp yapmadıkları da riskin algılanmasını etkilemektedir. Gönüllü olarak risk üstlenildiyse riskin seviyesi daha düşük algılanmaktadır (Spriggs, 2002: 26).

Everley (2002)'e göre bireyler durumları siyah-beyaz ve doğru-yanlış evrenine indirgeme eğilimindedir. Gri bölgeleri görmedikleri için riskleri doğru algılayamamaktadırlar. Riskin algılaması konusunda yapılmış çok sayıda araştırma bulunmaktadır. Güvenlik açısından riskin algılanması kurulacak güvenlik altyapısını ve güvenlik anlayışını belirlemektedir (Vlek, 1996: 26).

2. BELİRSİZLİK VE RİSK

Risk ve karar almada belirsizliğin oynadığı rol de oldukça önemlidir. Geleneksel karar kuramlarında risk, belirsizlik durumu ile eşanlamlı olarak kullanılmaktadır (Highhouse ve Yüce, 1996: 210). İnsan beyni belirsizlikte karar alırken devreye bireyin kişilik özellikleri, yaşadığı çevre, yetenekleri ve güdüler gibi bilinmeyen faktörler girmektedir (Morgan ve Henrion, 1990: 46). Belirsizlik, risk oluşma olasılığının bir ölçüsünü vermektedir. Belirsizlik artıkcı riskin oluşma olasılığı artmaktadır. Belirsizliğin negatif bileşeni risk, pozitif bileşeni fırsattır. Etkin risk yönetimi belirsizliklerin fırsata dönüşmesine de imkan vermektedir (Yıldıztekin, 2008: 13). Belirsizlik yelpazesi tam bilginin olduğu kesinlikle bilinmeyenin olmadığı durum ile hiçbir bilginin olmadığı tam belirsizlik durumu arasında uzanmaktadır. Risk yönetimi bu iki uç arasında kısmi bilginin olduğu alan için geçerlidir. Çünkü tam bilginin olduğu alanda ve tam belirsizlik olduğunda da bir tahminde bulunmak gerekmemektedir (Karadağ, 2004: 12).

İki çeşit belirsizlik vardır. Bir tanesinde elde istatistiksel sonuçlar bulunmaktadır fakat kimin zarar göreceği belli değildir. Diğerinde ise kimlerin zarardan etkilenebileceği bellidir fakat zararın derecesi belli değildir. Örneğin her yıl kaç uçak kaçırılacağı ile ilgili elde istatistikler bulunmaktadır. Fakat hangi uçakların kaçırılabilceği bilinemez. Bir de kaçırılan uçaklarda neler olabileceği bilinmektedir fakat bir uçak kaçırıldığında bireylerin ne derece etkileneceği bilinemez. Riskin belirsizliği ile mücadele etmek için risk değerlendirme yapılmaktadır. Karar verenlerin belirsizlik durumunda risk değerlendirmesini nasıl kullanarak karar aldıklarını bilmek risk yönetimi açısından önemlidir (Everley, 2002: 46).

3. RİSK DEĞERLENDİRME

Risk değerlendirme kavramının güvenlik açısından önemi 11 Eylül sonrası anlaşılmıştır. 11 Eylül'de yaşanan büyük terör saldırısından sonra, ABD ülke güvenliğinde risk bazlı yapıya geçiş yapmıştır. 11 Eylül öncesi uygulamalarda yaşanmış tehditler temel alınıp risk değerlendirmesi yapılmaktayken, 11 Eylül sonrasında daha önceden yaşanmamış riskler de risk değerlendirmesine katılmaya başlanmıştır.

Risk değerlendirmenin İş Sağlığı ve İş Güvenliği Yönetmeliğinin 4. Maddesinde (2003) birçok tanımı bulunmaktadır. Bunlardan bazıları aşağıda sıralanmıştır;

“Risk değerlendirmesi tüm aşamalarda, riskin büyüklüğünü tahmin etmek ve riske tahammül edilip edilmeyeceğine karar vermektir.”

“Risk değerlendirmesi riskin büyüklüğünün tahmin edilmesini ve riskin kabul edilir olup olmadığının tanımlanmasını kapsayan süreçtir.”

“Risk değerlendirmesi tehlikelerin (belirlenerek), sistematik bir yolla gözden geçirilmesine imkan veren bir dizi mantık adımıdır.”

“Risk değerlendirilmesi işteki tehlikelerden ortaya çıkan sağlık ve güvenlik risklerini değerlendiren bir prosestir.”

Risk değerlendirme; her tehlikenin olasılığını ve potansiyel zararını belirlemek, toplanan verilerin harekete geçmek için nasıl kullanılacağını tespit etmek, her tehlike için çözüm yollarına karar vermek ve karar verilen çözüm yollarının tehlikeye etkisini değerlendirmek amacıyla yapılmaktadır (Elias, 2009: 35).

Risk değerlendirme beş aşamalı bir süreçtir. Bunlar; bilgi toplama, tehlikelerin belirlenmesi, tehlikelerden kaynaklanan risklerin değerlendirilmesi, (sonuçların olasılık ve şiddetinin tahmin edilmesi ve kabul edilebilirliğine karar verilmesi), riski ortadan kaldırmak ya da azaltmak için

önlemlerin planlanması, değerlendirmenin gözden geçirilmesi ve risk değerlendirmesinin yazılı hale getirilmesidir (Edujee, 2000: 20).

Riskin disiplinler arası doğası risk değerlendirme aşamalarını kesin sınırlarla belirlemeyi olanaksız kılmaktadır. Riskin yapısı tanımlanırken bile objektif ve subjektif yöntemler bir arada kullanılmaktadır. Risk değerlendirme aşamalarından riskin tanımlanması aşaması karar alıcılar için risk değerlendirmenin başarısını belirleyecek aşamadır (Vlek, 1996: 13).

Risk değerlendirme özellikle, riskleri kabul edilebilir seviyeye çekmek için kullanılmaktadır. Kabul edilebilir risk; kanuni zorunluluklar ve işletmenin kendi sağlık ve güvenlik politikası ve uygulamaları dikkate alındığında, kabul edilebilecek düzeye indirilmiş risktir (Fischhoff ve diğerleri 1981: 48).

Var olan risklerin kabul edilebilir noktalara çekilmesi için aşağıdaki stratejiler kullanılabilmektedir (Quinn, 2000: 76):

- **Tehlikeyi düzenlemelerle ortadan kaldırmak:** Bu strateji genelde personelin çalıştığı ekipmanların değiştirilmesini içermektedir. Tehlike, sistem performansı düşürülmeden düzenlemelerle ortadan kaldırılmaktadır.

- **Tehlikeleri kontrol etmek:** Tehlikelerin tamamen ortadan kaldırılmasının mümkün olmadığı durumlarda ekipmanlar değiştirilerek tehlike kontrol altına alınabilmektedir. Ekipman değiştirme stratejisindeki ana amaç sisteme güvenliği sağlayacak ekipmanlar eklemek veya önemli parçaları, temelde güvenli olan ekipmanları eklemektir. Verimliliği yüksek olmasına rağmen karmaşık olan ekipmanlar kullanılması yerine personelin daha rahat anlayıp kullandığı ekipmanlar tercih edilmektedir. Yeni yerleştirilecek tüm ekipmanlar için güvenlik analizi yapılmaktadır.

- **Güvenliği yardımcı malzemelerle sağlamak:** Tehlikeleri ortadan kaldırmak ekipmanı değiştirmekle gerçekleşemiyorsa ekipmanları kullanırken bazı yardımcı malzemeler kullanılarak tehlikeler kontrol edilmeye

alışılmaktadır. Güvenlik malzemeleri sistemin tamamı için veya herhangi bir parçası için kullanılabılır nitelikte olmaktadır.

- **Uyarı sistemleri kullanmak:** Tehlikenin oluşması diğerk önlemlere rağmen önlenemiyorsa, tehlike gerçekleştiğinde personelin ve sistemin tehlikeden gördüğü zararın en aza indirgenmesini sağlamak için grsel ve sesli uyarı sistemleri kullanılmaktadır. Bu sistemleri yerleştirirken dikkat edilmesi gereken en önemli nokta uyarı sistemlerinin yanlış alarm vermeyecek şekilde yerleştirilmesidir. Unutulmamalıdır ki yanlış alarmlar bireylerin panik yapmasına neden olduğundan bir başka tehlike kaynağı olmaktadır.

- **Özel prosedürler veya eğitimler hazırlamak:** Yukarıdaki stratejilerden herhangi biriyle azaltılamayan ya da kontrol edilemeyen bir tehlikenin varlığı durumunda güvenliğin sağlanması için dikkat edilmesi gerekenlerin yer aldığı özel prosedürler veya eğitimler hazırlanabilmektedir. Bu prosedür ve eğitimlerin kullanılmadan önce test edilmesi ve etkinliğinin kanıtlanması gerekmektedir.

- **Tehlikeyi kabul etme veya sistemin ortadan kaldırılması:** Tehlike herhangi bir şekilde ortadan kaldırılamıyor veya azaltılamıyor ise yönetim karar alma aşamasında ya tehlikeyi ve sonuçlarını kabul etmekte ya da sistemi tamamen ortadan kaldırmaktadır.

a. Risk Değerlendirme Yöntemleri

İşletmeler ihtiyaçlarına uygun olarak risk değerlendirme yöntemlerini seçmektedirler. İşletmelerin ihtiyaçları çeşitli olduğundan risk değerlendirme yöntemleri de çeşitlidir. Risk değerlendirmede öncelikle olası riskler belirlenmektedir ve senaryolar oluşturulmaktadır. Basit risk olasılık-senaryo yaklaşımları güvenliğin sağlanmasında yeterli değildir. Disiplinler arası modeller güvenlik risk değerlendirmesi açısından daha uygundur (Butler ve Fischbeck, 2004: 260).

Matematiksel kuramlar kullanılarak risk değerinin bulunduğu niceliksel değerlendirme ve tehlikenin olma olasılığı ile gerçekleşmesi halinde sonucun ciddiye derecesinin sayısal sonuçlarının mantıksal yorumlarıyla yapılan niteliksel değerlendirme yöntemleri olmak üzere, iki temel risk değerlendirme yöntem ana başlığı bulunmaktadır. İşletmelerde en çok kullanılan risk değerlendirme yöntemleri aşığıda listelenmiştir. İşletmede hangi risk değerlendirme yöntemin kullanılacağı işletmenin amaçlarına göre belirlenmektedir (Turan, 2006: 35).

- Niceliksel Yöntemler
 - Değerlendirme Karar Matriksi
 - Olası Hata Türleri ve Etkileri Analizi
 - Tehlike ve İşletilebilme alışması
- Niteliksel Yöntemler
 - Kontrol Listesi
 - Hata Ağacı Analizi
 - Olay Ağacı Analizi
 - Neden Sonuç Analizi
 - Eğer Olursa Analizi
 - Normal Sistemden Sapma ve Etkileri Analizi (FMEA)
 - Kaza Sonuç Analizi (ETA)
 - Tehlike Analizi ve Kritik Kontrol Noktaları (HACCP)

Risk değerlendirme yöntemlerinin herbiri oldukça ayrıntılı olduğundan çalışmamızda ayrıca açıklanmayacaktır. Risk değerlendirme ile daha doğru sonuçlara ulaşabilmek için en az iki yöntemin birlikte kullanılması gerekmektedir. Özellikle tahmin aşaması için bu kesinlikle önerilmektedir (Heiibrun, 2004: 348).

b. Risk Değerlendirme İşleminin Yararları

Risk değerlendirme yapmanın işletmelerde çeşitli yararları bulunmaktadır. Bu yararlar üç ana grup altında aşağıdaki tabloda incelenmektedir (Miller, 1992: 322).

Tablo-1: Risk Değerlendirmenin Yararları (Miller, 1992: 322).

Çalışanlar Açısından Yararlar	İşverenler açısından Yararlar	Devlet Açısından Yararlar
Katılım hakkı	Tehlike ve riskleri önceden görebilme	Tarafların katılımı ile yükün azaltılması
Haberdar olma	Uluslar arası saygınlık ve geçerlilik	Denetim kolaylığı
Sorumlulukların belirlenmesi	Acil durumlar için her an hazırlıklı olma	Sürekli gelişme
Kayıtlara ulaşabilme	İstenmeyen durumların önlenmesi	Uluslar arası SG yönetim sistemine geçiş
Bütün çalışanları kapsama	Kayıpların azaltılması	Düzenli veri akışının sağlanması
Kuralların önceden belirlenmesi	Sorumlulukların ve görevlerin paylaşımı	Çalışma barışına katkı
Proaktif yaklaşım-sürekli gelişim	Güvenli çalışma ortamı temini	Kayıpların azalması
Acil durum hazırlığı		Risk kültüründe gelişme

Yukarıdaki Tablo-1’de risk değerlendirmenin çeşitli faydalarından bahsedilmektedir. Risk değerlendirme yapılması ayrıca bireysel olarak uygulayıcı olan çalışanların üzerinde daha az baskı yaratacağından risk alma durumunda çalışanların daha başarılı olmasını sağlayacaktır (Everley, 2002: 55).

c. Risk Değerlendirme ve Karar Alma

Risk değerlendirme işlemi karar alma sürecinde belirleyici ve sürece yardımcı olmaktadır. Karar alımı iki ana kategoride incelenebilir (Everley, 2002: 32). Bunlar:

- Kararın iki veya daha fazla alternatif arasından, karar vericinin yargılama yeteneğine ve teknik donanımlarına bağlı olarak verildiği durumlar,
- Kararın iki veya daha fazla alternatif arasından verileceği fakat doğru sonucun hiçbir zaman bilinmeyeceği durumlardır.

Karar alımında karar alıcılar fayda ve zarar analizi yapmaktadırlar. Kararı uygulayıcılar için ise bu fayda ve zararların kimi etkileyeceği konusu çok önemlidir. Davranışın sonucunda fayda ve zarardan etkilenecek bireyler arasında kararı uygulayıcılarla birlikte karar alan bireyler de bulunmalıdır. Bu durum bireylere kararın sonucunda sorumlu olduklarını hissettirecek ve bireyler karar alırken daha rasyonel olmaya çalışacaklardır. Bazı durumlarda verilen kararın sonucu ile ilgili elde hiç veri bulunmayabilir. Bu durumda kararlarda deneme yanılma yöntemi de kullanılmaktadır (Everley, 2002: 142).

Özel güvenlikte çoğunlukla ikinci tip durumlarda karar alınması gerekmektedir. Farklı karar tipleri için farklı risk değerlendirme modelleri kullanılmaktadır (Vlek, 1996: 18). Karar almanın ön çalışması olarak ayrıntılı risk değerlendirmesi yapılmakta ve yaklaşık olarak risklerin olasılıkları belirlenmektedir. Bu aşamada risklerin ekonomik ve psikolojik sonuçları değerlendirilmektedir. Risklerin hangi yolla ve ne kadar yaklaşık olarak ölçülebildiği değerlendirilmekte, alınacak kararın bireylerin kabullenmeyeceği yönleri ölçülmektedir. Ardından karar alınmakta ve kararın sonuçları tahmin edilmeye çalışılmaktadır (Elias, 2009: 25).

Riskli durumlarda karar almak ayrı bir denklemdir. Bireylerin riskli durumlarda karar alırken rasyonel olmadıkları bilinmektedir. Bireylerin riskli

durumlarda karar almalarının rasyonel olup olmadığını ölçmek için çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Bu araştırmalarda bilgisayar kullanılmıştır. Klein'in yaptığı araştırmada bilgisayar ile satranç oynayan deneklerin aynı durumlarda bilgisayardan farklı karar aldıkları ortaya çıkmıştır. Bu çalışmanın sonucuna dayanarak karar alan konumunda olan bireylerin rasyonel karar alıcılar arasından seçilmesi gerektiği söylenebilir. Fakat yine de kararları asıl uygulayan bireyler çalışanlar olduğu durumlarda, örneğin özel güvenlikte, bu uygulama yeterli değildir (Klein, 2003: 126). Karar uygulayıcıların da rasyonel karar alması gerekmektedir.

Yine risk ve karar almada yapılan araştırmalara göre bireylerin rasyonel davranması amacıyla risk değerlendirme sürecini yöneten bireylere psikolojik bilgi altyapısı edindirilmesi sonucunda bireylerin karar almalarında değişimler görülmüştür. Bu bireyler aynı zamanda karar alma alanındaki kuramsal ve deneysel çalışmaları da yakından takip etmelidirler (Heiibrun, 2004: 352).

4. RİSKLİ DURUMLARDA KARAR ALMA

Bireyler riskleri algılayıp değerlendirdikten sonra karar verme aşamasına geçmektedirler. Bireylerin normal karar alma süreçleri ile riskli ve uç (extreme) olaylarda karar alma süreçleri birbirinden farklıdır. Özel güvenlikte bireylerin riskli durumlarda verdikleri kararlar önemlidir (Fox, 2002: 36). Riskli durumlarda bireysel çıkarlar ile toplum çıkarlarının çatıştığı görülmektedir. Bu nedenle özellikle riskli durumlarda risk değerlendirme, karar alma ve risk kontrol standartları oldukça önemlidir (Vlek, 1996: 15).

Riskli durumlarda karar alma hakkında yapılmış olan araştırmaları inceleyerek Weber, Blais ve Betz (2002) DOSPRT (*Domain Specific Risk Taking Scale*) adını verdikleri ve araştırmacılara bireylerin riskli durumlarda nasıl karar verdiklerini ve risk alma seviyelerini ölçmede yardımcı olan bir ölçek geliştirmişlerdir. Bu ölçek çok geniş kapsamdaki farklı bireylere uygulanacak ve faydalı sonuç alacak kapasitededir. Bireylerin etik, finansal,

sağlık, sosyal ve eğlence amacıyla ne kadar risk aldıklarını ölçmektedir. Risk konusunda birçok yararlı aksiyom ve psikometrik yaklaşım geliştirilmiş olmasına rağmen, riski tanımlamak ve ölçmek oldukça zordur.

Tehlikeli olaylarda insanların değerlendirme ve karar alma aşamalarında farklılıklar görülmektedir. Örneğin: “sizin de bineceğiniz bir uçağın terörist saldırıya uğramaması için ne kadar ödemeyi kabul edersiniz?” sorusunda uç (tehlikeli) bir sonuç (korkunç bir ölüm) vardır ve bu sonuç kesin olmayan bir duruma (teröristler bineceğiniz uçağı yok edecek) bağlıdır. İşte bu soruda insanların kararlarını neye göre verdikleri önemlidir (Fox, 2008: 17).

Konuyu daha iyi anlayabilmek için “Hangi faktörler riskli olaylarda harekete geçmek için karar alma sürecini etkiler?” sorusu incelenmiş ve riskli olayların karar almaya etkisini üç temel faktöre bağlanmıştır. Bunlar (Fox, 2008: 23);

- **Olaya dikkat;** olay gerçekleştikten sonra karar alma mekanizmalarının bu olayın bireylerin kendi başlarına da gelebileceğini düşünerek harekete geçmeleri olarak algılanmaktadır.
- **Olabilirlik algısı;** söz konusu olayın gerçekleşme olasılığının doğru algılanmasıdır.
- **Riskin ortaya çıkardığı duruma cevap verme;** yönetimin algıladığı riski, karar alma aşamasında ne kadar önem vererek kullandığıdır.

a. Riskli Olayların Gerçekleşme Olasılığının Algılanması

Bireyler her gün ne kadar ihtiyatlı yaşasalar da binlerce riskle karşılaşmaktadır. Örneğin “ortalama bir insan” bir yılda 400’de 1 olasılıkla yatakta veya sandalyede kendini yaralayabilmekte, 3.000’de 1 olasılıkla giysileri ile kendini yarayabilmekte, 160.000’de 1 olasılıkla yedikleriyle tıkanarak ölebilmektedir. İnsanlar bu riskleri her dakika düşünerek yaşayamazlar. Bazı potansiyel tehlikeler insanların hayatında hiç gerçekleşmemektedir. Bazılarının da gerçekleştiği bilinmekte fakat bireyler

kendi başlarına gelmeyeceğini düşünmektedir. Bazı bireylerin istatistiksel olarak gerçekleşme olasılığı düşük olan olaylara saplantısı varken (katil virüsler, metro raylarına düşme vb.); bazılarının da bir dış hatırlatıcı olmadığı durumlarda bu riskleri hatırlamadığı görülmektedir (Straub ve Welke, 1998: 44).

Toplumdaki bireylerin günlük hayatlarında karar alırken risk değerlendirme ve risk yönetimi yaptıklarını düşünmek pek gerçekçi olmamaktadır. Bireyler riskleri önceki deneyimlerine ve yaşamlarına göre yapmaktadır. Johnson ve Tversky'nin 1983 yılında yaptıkları araştırmada bireylerden çeşitli konularda olasılık ve risk tahminlerinde bulunmaları istenmiştir. Bireylerin doğal (doğa olaylarına ve günlük yaşantıya) dair tahminleri doğru çıkmazken, cinayet, intihar gibi suçlarla ilgili olasılık tahminleri gerçek bilgilere yakın çıkmıştır (Johnson ve Tversky, 1983: 25).

Yapılan araştırmalara göre bir bireyin içerisinde bulunduğu psikolojik durum bireyin olacak olaylar hakkındaki kesinlik algısını ve olasılık tahminlerini etkilemektedir. Bireyler üzgün veya mutlu oldukları zamanlarda daha nesnel olmayan olasılık tahminlerini daha sık yapmaktadırlar. Karar alma sırasında mutlu veya üzgün olmak bireylere kararın sonucunda da aynı duygu haline girecekleri yanılgısını vermektedir. Mutlu bireylerin daha iyimser oldukları ve tahminlerinde olumlu sonuçları öne çıkardıkları, üzgün bireylerin de kötümser oldukları ve olumsuz sonuçları öne çıkararak karar verdikleri görülmüştür (Wright ve Bower, 1992: 285).

b. Riskli Olayların Gerçekleşme Olasılıklarını Değerlendirme

İnsanların düşünce sürecinde bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Bu sınırlılıklardan bir tanesi bireylerin olasılık değerlendirmesi yaparken tüm olasılıkları göz önüne alamamasıdır. Olasılıkların bireyler için anlamları farklıdır. Bireylerin olasılık değerlendirme metotları da birbirinden farklıdır. Olayların geribildirimleri ve tekrar değerlendirilmesi bireylerce farklı sonuçlar olarak algılanmaktadır. Değerlendiricinin yetenekleri ve kapasitesi de bir fark kaynağı olarak karşımıza çıkmaktadır (Hogart, 1975: 280).

Bireylerin olayların olasılıklarını ortaya koymaları sırasında önem verdikleri özellikler de bir diğer fark kaynağıdır. Riskli olayların gerçekleşmeleri olasılıklarını değerlendirme süreci birçok faktör tarafından etkilenmektedir. Çoğu insan istenmeyen olayların kendi başına gelmeyeceği konusunda oldukça iyimserdir ve istenmeyen olayların gerçekleşme olasılığını var olandan daha az olarak algılamaktadır. Bir riskli olay bireysel olarak veya bir tanıdık tarafından tecrübe edildiğinde ise, kanıtın sezgisel olarak değerlendirilmesi, örnek uzaya gönülsüz olarak katılma ve ölçülen oranın yanlış anlaşılması nedeniyle gerçekleşme olasılığının algısı bir anda var olan olasılıktan çok daha yüksek algılanmaya başlanmaktadır (Fox, 2008: 36).

(1) Kanıtın Sezgisel Olarak Değerlendirilmesi

Sezgisel ve kavramsal literatür, bireylerin bir olayın gerçekleşme olasılığını tahmin ederken anılarına ve benzer olaylar ile karşılaştırmaya dayandırarak tahmin işini basitleştirdiklerini söylemektedir. Genellikle bireyler bir riskli olayın gerçekleşme olasılığını anılarında bu olayla ilgili bilgi var ise tahmin edebilmektedir. Eğer anılarından bir çağrışım yapmıyorsa bu olayların gerçekleşme olasılıklarını çok az görmektedirler. Örneğin 11 Eylül olaylarından önce uçaklarla intihar saldırısı düzenlenmesi kuramsal olarak mümkün gözükürken bireyler tarafından tahmin edilememekteydi (Slovic, 2000: 42).

Belli bir riskli olayın abartılmış gerçekleşme algısı, bireylerin doğal bir eğilim ile kendi kafalarında riskli olayların nasıl olacağını kurgulamaları ile yakından ilgilidir. Bir olayın gerçekleşme olasılığı değerlendirilirken ilk önce bireyin kendi kurduğu senaryo (anıları, geçmişi, gelecek beklentisi) daha sonra ise dış kaynaklardan aldığı bilgiler (medyadan olayın oluş şekli) devreye girmektedir. Bireyler dıştan aldıkları bilgileri yine kendi beklentileri ve senaryoları şeklinde anımsamaktadır. Birey gerçek ayrıntıları olduğu gibi hatırlamamakta, benzer olayları kendi kafasında bütünleştirerek yeni bir olay senaryosu yaratmaktadır. Uçak kaçırma riskli olayında bireyler, uçağa bindiğinde yanında oturan bireyi 11 Eylül'de uçak kaçıran bireylerden birine

benzetirse olayın diğer ayrıntılarını önemsemeden uçağın kaçırılma olasılığının çok yüksek olduğunu düşünmektedir. Bireyler kendi senaryolarına göre bir korsanın seramik bir bıçakla uçağı kaçıracağı düşünüyorsa bireylerin çantalarına ceplerine dikkat etmektedir ve eninde sonunda seramik bıçağa benzer bir nesne görebilmekte veya gördüğünü zannedebilmektedir. Bir olaya bireyin özellikli detaylar katması ise aslında olayın gerçekleşme olasılığını düşürmektedir (Antonides ve Van Der Sar, 1990: 232).

(2) Örnek Uzay Bölümlendirmesi

Bir riskli olayın gerçekleşme olasılığı sadece olayın doğasının değerlendirilmesi tarafından etkilenmez. Aynı zamanda, olayın değerlendirilmesinde dikkate alınan değiştirilebilir bölümlerin sayısı tarafından da etkilenmektedir. Bazı araştırmalar değerlendirilen olasılıkların tipik olarak, fikirlerin örnek uzayın tüm bölümlenmelerinde yer alan ortalama olaylar arasında dağılım göstermesi olarak tanımlanan “önceki bilgi eksikliğine” eğilimli olduğunu göstermektedir.

Bireyler genellikle riskli olayların gerçekleşme olasılıklarını iki örnek uzaya indirger; olay gerçekleşecek veya gerçekleşmeyecek. Bu nedenle de bu iki örnek uzaya aynı değeri vermektedir (%50-%50). Örnek uzay sınıflamasını daha iyi yapabilen bireyler için riskli olayların gerçekleşme olasılığı daha uzaktır. Örneğin; ABD’de günde 20.000 iç hat uçuşu yapılmaktadır, “önceki bilgi eksikliğine” sahip ve bu sayıdan haberdar bir müşteri 20.000’de 1 olasılık olarak uçak kaçırılacağını ve kaçırılan uçağın kendi uçağı olacağını düşünmektedir. Örnek uzay sınıflandırmasını daha iyi yapabilen bireyler bile bir olasılık kuşkusu yaratılarak manipüle edilebilmektedir. Fox (2008)’a göre bireyler “sizin uçağınız teröristler tarafından kaçırılacak” düşüncesinde olasılığı yarıya indirmeye “teröristler tarafından kaçırılacak ilk iç hat uçuşu sizinki olacak” düşüncesinden daha meyillidirler.

(3) Sistem Değişimlerini Fark Etmek

Bir riskli olayın gerçekleşmesi diğer riskli olayların da temelini oluşturan dayanak oranlarını değiştirmektedir. 11 Eylül terörist saldırılarının intihar saldırısı amaçlı uçak kaçırmada yeni bir dönemin başlangıcının işareti olduğu ve o günden sonra güvenliğin öncesine oranla daha az güvenli olacağı tartışılmaktadır. Medya da bu iddiayı güçlendirmiş ve bu talihsiz tarihten sonra “dünyanın değiştiğini” tüm dünyaya duyurmuştur. Asıl soru değişmiş midir? Belki de Amerikalılar 11 Eylül öncesi uçağa binerken yanlış bir güvenlik anlayışı geliştirmişlerdi. Diğer taraftan terörizmi önleme amaçlı alınan tedbirlerin havacılık güvenliğini intihar saldırısı amaçlı uçak kaçırmaya daha az duyarlı hâle getirmesine rağmen, hala düşünölemeyen ve keşfedilmemiş bir sürü tehdidin güvenliğı tehlikeye soktuğı söylenebilmektedir. Şimdiye kadarki olaylar çözülsede yerine yeni suçlar ve suçlular gelmektedir. Güvenliğin tarihçesinde sürekli bir kedi fare oyunu görölmektedir. Kedi farenin çıkabileceğı delikleri tıkadıkça fare başka bir delik bulup ortaya çıkmaktadır. Yani aslında havayollarına yapılan saldırılar geçen yıllar içinde nispeten durağan kalmıştır. Buna bağılı olarak son araştırmalar durağan durumlarda bireylerin olayların gerçekleşme olasılıkları hakkındaki tahminlerini güncellerken riskli olaya yaklaşık olaylara aşırı tepki verme eğiliminde olduklarını göstermektedir (Slovic, 2008: 36).

Bireyler bir riskli olay nedeniyle anlayış ve inançlarını değiştirdiklerinde, bu değişim genellikle oldukça dar anlamda olmaktadır. Örneğın 1993 yılındaki ikiz kulelerin bombalanma olayı bireylerin inançlarını ve tahminlerini etkilemiş, değiştirmiştir. Binalarda alınan güvenlik tedbirleri binaların bombalanmasını önlemeye yönelik olmuştur. Olması gereken durum ise bireylerin inançlarını ikiz kulelerin aslında korumasız ve saldırılara açık hedefler olduğunu kabul etmeleri şeklinde değiştirmeleridir (Fox, 2008: 123).

c. Algılanan Riskli Olay Gerçekleşme Olasılığına Gereken Önemi Vermek

Beklenti kuramına göre olasılıklar ters S şeklindeki ağırlıklandırma (önem verme) fonksiyonuna göre değerlendirilmektedir. Ağırlıklandırma fonksiyonu küçük olasılıklara fazla değer verme ve büyük olasılıklara az değer verme şeklinde tasarlanmıştır. Son çalışmalar bireylerin nesnel olasılıklar bilinmediğinde kendi senaryolarının olasılıklarını da aynı kurama göre değerlendirdiklerini göstermiştir (Abdellaoui, 2000: 1509).

Ağırlıklandırma fonksiyonu iki ana özellik taşımaktadır (Abdellaoui, 2000: 1510);

- Kavisin derecesi, karar alanın olasılıkla ilgili duyarlılığını değiştirmektedir veya etkilemektedir,
- Yüksekliğin derecesi, karar alanın herhangi bir kesinlik eksikliğinde harekete geçmesini etkilemektedir. Ağırlıklandırma fonksiyonunun nitelikli şekli bireyler arasında tutarlı olmasına rağmen, ortada karar alma ağırlıklandırmasında eğim ve yüksekliği belirleyen bazı bireysel farklılıklar da bulunmaktadır ve yükseklik bireyin hedef olayı değerlendirme bilgisine ve algılamasına göre değişebilmektedir.

Ağırlıklandırma fonksiyonunun grafiğinde olasılık arttıkça duyarlılık doğal sınırlar olan 0 ve 1 arasında azalmaktadır. Belli bir olasılığın etkisi olasılık imkansızlıktan olabilirliğe veya olabilirlikten kesinliğe çevrildiğinde, olabilirliği arttırıldığı zamandan daha belirgin olmaktadır. Bundan dolayı, bir riskli olayın gerçekleşme olasılığında meydana gelen yıllık %1 artış önceki olasılık %0 ise daha fazla korkuya sebep olmaktadır %1 ise daha az korkuya sebep olmaktadır. Azalan duyarlılık olasılığın karar alıcılar tarafından gerekenden fazla önemli görülmesi anlamına gelmektedir. Düşük oranlı kazanç ve kayıplara gerektiğinden fazla önem vermek, sırasıyla, neden insanların loto oynarken risk aldığını ve sigorta yaptırırken riskten kaçındığını açıklamaktadır (Tversky ve Kahneman, 1992: 298).

Heyecan yüklü olaylarda ise azalan duyarlılıktan daha fazla bahsedilmektedir (Fox, 2008: 54). Azalan duyarlılık insanların genel risklerden izole edilmiş özellikli riskleri gidermeyi daha heyecanlı bulmasına sebep olmaktadır. Buna sahte kesinlik etkisi denmektedir (Tversky ve Kahneman, 1992: 321).

Belirsizliği hoş bulmayan bireyler muhtemel kayıplar için daha yükseltilmiş bir ağırlıklandırma fonksiyonuna sahiptir. Son araştırmalar belirsizlik durumlarında hareket etme isteğinin bireyin belirsiz durum hakkındaki bilgi eksikliği algısı tarafından etkilendiğini göstermektedir. İnsanlar bilinmeyen bizzat kendisinden korkmaz, onlar bilmedikleri bilgisinden korkmaktadır. Felaketin olasılığının çok düşük olduğu bilinse de bireyleri rahatsız eden olasılığın ne kadar olduğunu bilmemektir. İnsanlara tanıdık oldukları tehlikeleri hatırlatmak yeni tehlikeleri çok daha korkutucu yapmaktadır (Abdellaoui, 2000: 1440).

İnsanlar çoğu riskli olaydan kontrol aldanması sayesinde daha az korkabilmektedir. Örneklerle açıklanırsa, insanlar çekingen bir rakibe karşı şans oyunu oynamayı, gözüpek ve kendine güvenen bir rakibe karşı oynamaya tercih etmektedirler. Kendi seçtikleri bir loto biletini başkasının seçtiği bilete tercih etmektedirler. Araba kazalarında ölme şansının 6.000’de 1 olduğunu bilen bir birey arabayı kullanan kendisi ise durumdan daha az korkmaktadır. Bu durumda hiçbir zaman bir uçağı kullanma şansı olmayan birinin uçağı bindiğinde neden daha fazla korktuğı veya bir hortumu kontrol etme olanağı olmayan bireyin hortumdan daha çok korktuğı anlaşılabilmektedir. Bu riskli olaylardan daha fazla korkmanın bir açıklamasıdır (Slovic, 1999: 392).

ç. İzolasyon Hataları ve Rasyonel Karar Alma

Dikkatin riskli olaylarda bir noktaya yönelmesi durumunda bireyler izolasyon hataları denilen hataları yapmaya meyillidirler. İnsanlar bazı riskli olaylara diğer olaylardan daha fazla önem vermekte ve bazı riskli olayları da inkar etmektedir. Bu durum bazı özellikli olaylara akılcı olmayan düzeyde

hassas olmayı ve bazılarına karşı da güvenlik önlemi almamayı doğurmaktadır. Olasılığı değerlendirirken bireyler kendi senaryolarını yaratmaktadır ve istatistikleri görmezden gelmektedir. Karar alan bireylerin bu senaryoları daha da detaylandırması muhtemeldir. Bireyler düşük olasılıklı olaylara gerekenden fazla değer verdiklerinden bu olayları bağlantılı olaylardan izole etmektedir. Bireyler bindikleri uçağın düşmemesi için yetkililerden teröristlere karşı gerekli tedbirleri almasını talep ederken diğer bakım ile ilgili olasılıkları görmezden gelmektedir (Fox, 2008: 42).

Bir riskli olayı önlemeye yönelik harekete geçme isteği, karar alanın muhtemel sonuçları değerlendirmesinin bir sonucudur. Bireyler hayal edemediği bir tehlikeden korkmamaktadır. Potansiyel tehlikeler bilindiğinde ihtimaller olduğundan daha fazla önemsenmektedir (Loomes ve Sugden, 1982: 813).

Herhangi bir rasyonel hareket tarzı veya düzeltici hareket öncelikle gereklilikler arasındaki potansiyel tutarsızlıkları tespit etmelidir. İlk olarak, bireyler olasılıkların kendi senaryoları sonucunda ortaya çıkan önyargıları ortadan kaldırmalıdır. Bu strateji yalnız başına karar almadaki önyargıları gidermeyi sağlayamaz çünkü inançları içermez. İkinci olarak, bireyler inançlarından doğan önyargılarını olay ile ilgili istatistikleri araştırıp öğrenerek ortadan kaldıracaktır. Bu çözümde de eksik nokta daha önce yaşanmamış riskli olaylar hakkında istatistiksel bilgi bulunmayışıdır. Sonuç olarak riskli olayları engellemeye yönelik harekete geçmek için belli bir tehlikenin varlığından haberdar olma, bu farkındalığın değerlendirmesini yapma ve algılanan olasılığa önem verme unsurlarının birlikte gerçekleşmesi gerekmektedir (Loomes ve Sugden, 1982: 806).

5. KARAR ALMADA ÇERÇEVELEME ETKİSİNİN ÖNEMİ

Karar almada bazı durumlarda yapılan tercihler, seçeneklerin sunulmuş şekillerine bağlı olmaktadır. İnsanlar, kazançlı çıkacağı seçenekleri tercih etme eğilimindedir ve kaybın olacağı seçeneklerden uzak durmaktadır.

Buna “çerçeveleme etkisi” denmektedir. Çerçeveleme etkisi Kahnemann ve Tversky (1981) tarafından yapılan çeşitli çalışmalar sonucu ortaya konmuştur.

Tversky ve Kahneman (1981) özellikle değişik durum ve şartlar arasında bireylerin risk alması ve riskten kaçması davranışlarını araştırmışlardır. Farklı şekillerde verilen bilgi bireylerin karar alma süreçlerinde kullanılarak farklı sonuçlara neden olmaktadır. Bireyler kendilerine kazanç veya kayıp şeklinde verilen durumlarda farklı kararlar almaktadır ve riskli olaylarda normal davranışlarından farklı davranmaktadır.

Çerçeveleme etkisi rasyonel karar alma sürecinde mantıksal tutarlılık ve değişmezlik prensibinin bir ihlali olarak kabul edilmektedir. Çerçeveleme etkisi bireylerin her zaman rasyonel olarak karar almadıklarının kanıtıdır. Nesneler çerçeveleme etkisinden bağımsız olduklarında birey, hayatı konusunda risk alan ve mülkiyet ile ilgili konularda riskten kaçan durumundadırlar (Tversky ve Kahneman, 1981: 455).

Bir çerçeveleme etkisinden söz ederken bu etkinin seçeneklerin algılamasını çok etkilediğinden de bahsetmek gerekmektedir. Özellikle kazançlı durumda olan bireyler riskten kaçınmayı bir fırsat olarak ve risk almayı tehdit olarak görmektedir. Kayıp durumunda olan bireyler ise riskten kaçınmayı tehdit olarak ve risk almayı ise fırsat olarak görmektedir (Highhouse ve Yüce, 1996: 162).

Bireyler belli tip olaylar hakkında ön bilgilere sahiptir ve olaylar arasındaki bağlantıları şema denilen bu ön bilgi yapılarına dayanarak açıklamaktadırlar. Şemaya uyduramadıkları durumlarda olaylar arasındaki bağlantıyı kavrayamazlar. Olayları başka benzer durumlar ile birlikte sunmak bireylerin şemaya olayları yerleştirmesine ve çerçeveleme etkisinin azaltılması veya ortadan kaldırılmasına neden olmaktadır (Jou ve diğerleri, 1996: 9).

Çerçeveleme etkisine örnek olacak bir çalışmada akciğer kanseri hastalığını taşıyan ve tedavi için önünde iki seçenek olan hastalara ölüm oranları yerine hayatta kalma oranları verildiğinde hastaların daha riskli seçenek olan radyasyon tedavisini ameliyat seçeneğine tercih ettikleri görülmüştür (Malenka ve diğerleri, 1993: 545).

Bireylerin mülkiyet konusunda risk alması ve insan hayatı konusunda riskten kaçması beklenmektedir. Rasyonel karar alma sürecinden beklenen sonuç budur. Fakat bireylerin böyle davranmadığı görülmüştür. Bu durumda bireylere insan hayatı konusunda karar alırken bireylerin bu kararları ekonomik kararlardan ayırması önerilmektedir. Rasyonel durumda bireyler pozitif ve negatif sonuçları birbirine bağlı olarak düşünebilmektedir. Hiçbir insan hayatı kadere bırakılamaz veya bir başka hayata tercih edilemez. Her hayat için eşit şans verilmelidir. Bu nedenle rasyonel düşüncede bireylerin elindeki olanakları insan hayatı için eşit dağıtması beklenmektedir. Bireyler aynı prensiplere dayanarak insan hayatı ve mülkiyet ile ilgili olarak her zaman muhtemel kazanç ve kayıpları değerlendirerek aynı şekilde karar almalıdır (Tversky ve Kahneman, 1981: 455).

Çerçeveleme etkisi üzerinde eğitimin etkisini araştıran bir çalışmada karar kuramları ile ilgili verilen bir eğitimden önce ve sonra öğrencilere bir problem verilmiştir. Sonuçlar Tversky ve Kahneman'ın araştırmasından iki yönden farklı sonuçlanmıştır. Araştırmada öğrenci katılımcılara bir çerçeveleme etkisi eğitimi verilmeden önce ve sonra çerçeveleme etkisi ölçülmüştür. Sonuçlarda eğitim öncesi ve sonrası bir farklılık görülmemiştir. Seçeneklerin olumlu verildiği durumlarda sonuçlar çerçeveleme etkisindeki sonuçlarla aynıdır yani bir riskten kaçınma davranışı görülmüştür. Seçeneklerin olumsuz verildiği durumlarda ise ilk durumdaki sonuçların aynı çıkmıştır yani burda da bir riskten kaçınma davranışı tespit edilmiştir. Bu durumda yapılan çalışmada bir çerçeveleme etkisi tespit edilememiştir. Katılımcılardan her iki testteki seçeneklerin aynı olduğuna dair geribildirim alınmıştır. Bu araştırmayı gerçekleştiren Fagley ve Miller (1987)'a göre ya çerçeveleme etkisi kabul edildiği kadar güçlü bir etki değildir ya da tahmin edilemeyen bazı etkenler çerçeveleme etkisini belirlemektedir.

Gerçek hayatta kararlar sorumluluktan ve etik etkilerden olması gerekenden daha az etkilenmektedir. Bireyler genellikle insan hayatı ve mülkiyet ile ilgili karar aldıklarında değişik etik standartlara göre karar almaktadır. Ayrıca alınacak kararın içerdiği risk seviyesi de karar alınırken etkileyen etik standartları değiştirmektedir. Etik standartların etkisi çerçeveleme etkisinden bağımsız ve farklı olmaktadır. Rasyonellikte çerçeveleme etkisi daha duyarlıdır. Etik ve kişilik özelliklerinin etkileri dışında çerçeveleme etkisi altında verilen bilgi ile rasyonel davranış ve irrasyonel davranış arasındaki fark meydana gelmektedir (Jou ve diğerleri, 1996: 7).

Rasyonel karar alma süreçleri birçok sıradan insanın akli hesaplama sınırlarını aşmaktadır. Gerekli hesaplamaları tam yapamayan bireylerin rasyonel karar alma süreçlerinden geçtiği söylenemez. Dolayısıyla bireylerin karar almadaki farklılıklarından söz ederken zeka ve kapasitelerinin diğer sınırlamalardan daha fazla bireyleri etkilediği söylenebilmektedir. Gerçek hayatta bireyler karar almayı ihtimal durumunu azaltıp kesinlik oluşuncaya kadar geciktirmektedir (Jou ve diğerleri, 1996: 11).

6. RİSKLİ KARAR ALMADA BEKLENTİLERİN ETKİSİ

İktisat biliminde karar alma ile ilgili çeşitli araştırmalar yapılmıştır. 1738 yılında Daniel Bernoulli tarafından St. Peterbusg Paradoksu için ortaya atılan çözümde beklenen fayda kuramının temelleri atılmıştır. 1944 yılında John Von Neumann ve Oskar Morgenstern tarafından bireylerin rassal sonuçlar içeren durumlara dair seçimlerini aksiyomlara dayandırarak yeniden yorumlanan kuram günümüzdeki halini almıştır. Beklenen fayda kuramına göre bireyler tercihler arasından seçim yaparken faydası maksimum olan tercihi seçmektedir. Beklenen fayda kuramının en önemli varsayımı insanın rasyonel karar verdiğidir.

Rasyonel karar alma, bireylerin bir karar alma durumu ile karşılaştıklarında tüm seçenekleri değerlendirerek kendilerine en faydalı seçeneği seçmeleri ve bu seçimlerinde tutarlı olmaları anlamına gelmektedir.

Yapılan alışmalar bireylerin böyle davranmadıklarını ortaya koymaktadır. Bireylerin ruhsal durumu, beklentileri ve seçeneklerin verililişinin karar almada etkili olduğu bilinmektedir (Abaan, 1998: 76).

Karar almada bireylerin beklenen fayda teoremine her zaman uymadığı tespit edilince 1979 yılında Tversky ve Kahneman tarafından beklenti kuramı (prospect theory) ortaya atılmıştır. Beklenti kuramına göre karar alma, beklenen fayda teoreminde belirtilenden fazla faktör tarafından etkilenmektedir. Bireyler içerisinde kesinlik ifadesi bulunan durumları tercih etmeye daha yatkındır. Buna kesinlik etkisi de denmektedir. Kesinlik etkisi kesin kazanç içeren seçeneklerde riskten kaçmayı, kesin kayıp içeren seçeneklerde risk almayı sağlamaktadır. Buna ek olarak bireyler genellikle tüm olasılıklar dikkate alındığında paylaşılan riskleri görmezden gelmeye eğilimlidirler. Buna izolasyon etkisi denmektedir. Bu etkiye maruz kalındığında aynı seçeneklerden tercih yapması istenen karar alıcılar sürekli karar değiştirmektedir (Tversky ve Kahneman, 1979: 49).

Bireylerin karar almada risk minimize etmek yerine pişmanlık minimize ettikleri grlmektedir. Karar alımında pişmanlık bireyleri iki değişik biçimde etkilemektedir (Zeelenberg ve diğerleri, 1996: 150):

- Karar verildikten sonra bireyleri pişman oldukları kararı geri almaya itmektedir
- Daha sonra verdikleri kararlara önceki pişmanlıklarını yansıtmakta ve eski seçimlerini yapmamaya çalışmaktadırlar.

Pişmanlık kuramında, kararın faydası sonuçlar gerçekleştikten sonra yaşanan pişmanlığın minimum olmasıdır (Zeelenberg ve diğerleri, 1996: 152). Bireyler alternatifler arasından seçim yaparak karar almaktadır. Alternatiflerden seçilmemiş olanın getirisi daha yüksek ise bireyler pişmanlık duymaktadır. Pişmanlık kuramının bir varsayımı da bireylerin karar verirken tüm seçeneklerin sonuçlarını duygusal olarak değerlendirmekte olduğudur. Bu nedenle aynı seçeneklerinden meydana gelmiş olumsuz sonuçları

(pişmanlık, hayal kırıklığı, kayıp vb.) ve olumlu sonuçları (kazanç, sevinç, gurur, güven) karar alınmasından önce kararı etkileyecek şekilde dikkate alınmaktadır. Pişmanlık sadece riskten kaçınma davranışına neden olmamaktadır. Aynı zamanda pişmanlığın risk almayı da arttırdığı ileri sürülmektedir (Loomes ve Sugden, 1982: 809).

Pişmanlık kuramına göre önceden edinilmiş pişmanlık duygusu bireyleri hem risk almaya hem de riskten kaçınmaya teşvik etmektedir. Bireyler uç noktalarda karar almaktadır. Geribildirim kararlarında olumlu veya olumsuz ortaya çıkmasına bağlı olarak bireyin nasıl davranacağı belirlenmektedir. Pişmanlık etkisinde kalan kararlar hem risk almaya hem de riskten sakınmaya neden olmaktadır. Bunun sonucunda alınan kararlar ya en düşük riskin ya da en yüksek riskin olduğu seçenekler seçilmektedir (Quiggin, 1994: 155).

Araştırmalara göre geribildirim verilmiş şekli de alınan kararı etkilemektedir. Genellikle bireyler tehlike ile karşılaştıklarında yaşayacakları pişmanlığı dikkate alarak riskten kaçmaktadır. Bireyin hayatındaki gerçek kararlar geribildirim çoğu zaman yoktur. Geribildirimler negatif olduğunda pozitiflerden daha fazla etki yaratmaktadır. Bir geribildirim olacağını duymak dahi bireylerin verdikleri kararın değişmesine neden olmaktadır. Bir riskli seçenek ile kesin kazanç arasında seçim yaparken kesin kazanç her zaman pişmanlığı en az olacak seçenektir. Ortada bir kazanç değil de bir kaybın olduğu durumlarda da kesin kayıp seçeneğini seçen bireyin kendine güveni azalmaktadır ve riskli seçeneği seçip daha fazla kayıpla karşılaşmak da bireye daha fazla pişmanlık getirmektedir (Zeelenberg ve diğerleri, 1996: 156). Pişmanlık bireyin seçmediği seçeneğin getirisi daha fazla olduğu her durumda ortaya çıkmaktadır. Kazançta da kayıpta da aynı durum söz konusu olmaktadır (Quiggin, 1994: 156).

İKİNCİ BÖLÜM

RİSK ALMA VE TEHLİKEYİ KANIKSAMA

1. RİSK ALMA

Risk almada çeşitli kuramlar ve araştırmalar söz konusudur. Risk almayı daha iyi anlayabilmek amacıyla bu başlık altında kuramlardan ve araştırmaların sonuçlarından bahsedilecektir. Araştırma ve kuramların sayısının fazlalığı dikkate alınarak bu çalışmada her kuram ve araştırmaya yer verilmemiştir.

İnsanlar her gün risk almaktadır. Bazı riskler daha önceki tecrübeler, fazla özgüven ve kişilik yapısı sayesinde alınabilir olarak algılanmaktadır. İnsanlar hiçbir risk almadan hayatlarına devam edemezler (Murphy, 2004: 83). Bu nedenle kabul edilebilir risk kavramı araştırmamızda önemli bir kavramdır. Kabul edilebilir risk insanların almaya razı olukları risk seviyesini belirtmektedir.

Risk almada bahsi geçen kuramlardan ilki beklenti kuramıdır. Beklenti kuramı kayıplar için risk alacağımızı ve kazançlar için riskten kaçacağımızı öngörmektedir. Tehlike ve fırsat algıları kuramsal olarak ve deneysel olarak kayıp ve kazanç açısından farklıdır. Bireylerin risk alma davranışına yatkınlıklarının derecesi, o riski bir fırsat olarak gördükleri derecenin aynıdır. Bireyler genel amaçlara sahipse ve kazanç elde etme fırsatı yakaladıysa risk alma dereceleri yüksektir. Tehdit ve fırsat karar alıcıların konuları kategorize etmede kullandıkları etiketlerdir. Risk almada kayıp tehdidine yöneltilmiş dikkat, riskten kaçınmaya neden olmaktadır. Bireyler fırsatlarda daha fazla risk almaya açık, tehditlerde ise daha kapalı olmaktadır (Highhouse ve Yüce, 1996: 165).

Tehdit ve fırsat karar alma süreçlerinde bireylerin bakış açılarına göre değişebilen tanımlardır. Yapılan araştırmalara göre kayıp eğiliminde

olan, yani kayıp yaşamakta olan karar alıcılar fırsatlara odaklanmaya daha eğilimlidir. Kazançlı durumlarda risk alan karar alıcılar da bulunmaktadır. Bu karar alıcılar kendilerini yüksek risk alıcılar olarak tanımlamaktadır ve tehdit içeren seçenekleri seçmekle gurur duymaktadırlar. Kaybeden durumundaki bireyler kazançlı durumdaki bireylere göre negatif sonuçlardan daha fazla etkilenmektedir. Bu, bireylerin olumsuz sonuçları diğerlerinden çabuk fark etmesini ve fazlaymış gibi algılamasına neden olmaktadır. Yöneticiler tehdit durumlarında fırsat durumlarından daha fazla risk algılamaktadır (Highhouse ve Yüce, 1996: 167).

İstatistikler bireylerin risk alma davranışının belirlenmesinde yardımcı olmamaktadır. Bireyler farklı durumlarda farklı tepkiler vermektedir. Zaman baskısı ile veya mesaili çalışan bireylerin riskli davranışları normal davranıştan saymaları ve karar alımında seçenekleri riskli davranışın gerçekleşeceği veya gerçekleşmeyeceği evrenine indirgemeleri söz konusudur (Everley, 2002: 96).

Risk değerlendirmede, bireylerin karar almada insan hayatı konusunda risk almadıkları göz önüne alınarak, potansiyel hasarın maddi değeri değil potansiyel insan ölümlerinden bahsedilmelidir. Risk değerlendirme ve risk almanın doğru gerçekleştirmek güvenliğin daha iyi sağlanmasına yardımcı olmaktadır (Quiggin, 1994: 149).

Risk alma davranışı organizasyonlarda yöneticiler ve personel arasında farklılık göstermektedir. Bireylerin aldıkları kararlarda takındıkları tavır diğer bireylerin davranışlarını da etkilemektedir. Organizasyonlar bireylerin nasıl karar alacaklarını kontrol edemeseler de organizasyon kültürünü ve risk almada uygulanması gereken kuralları eğitimlerle çalışanlarına öğretebilmektedir. Organizasyonun değerleri ve algıları tüm çalışanlar tarafından paylaşılmalıdır (Van Brabant, 2001: 33).

Pişmanlık kuramına göre kritik olaylar sonrasında bireylerde travma sonrası stres oluşmaktadır. Bu stres bireylerde pişmanlık hissi uyandırmaktadır. Pişmanlık hissi bireylerin karar almalarında etkili

olmaktadır. Kritik olaylarla ilgili stres ise daha dramatik ve gözle görülür olmaktadır. Kümülatif yani olay sonrası stresin önemi yadsınamamaktadır. Kümülatif stres performans üzerinde etkili olmaktadır. Kümülatif stres risk alma davranışında da etkili olmaktadır. Takım çalışmasında etkili olmaktadır ve güvenlik durumunda beklenenden düşük algılama davranışlarına sebep olmaktadır. Stres farklı kültürlerde farklı algılanmaktadır. Stresi fark etmek ve organizasyon içerisinde konuşup halletmek her kültürde işe yaramaz (Van Brabant, 2001: 37).

Bireyler tehlikeli bir ortamda çalıştıktan sonra daha az tehlikeli bir ortama geçerlerse daha fazla risk aldıkları görülmektedir. Deneyimli çalışanların daha fazla riskle karşılaştıkları ve daha iyi karar verebilecekleri yanılığı bulunmaktadır. Bu bireylerin birebir risklerle karşılaştıklarını düşünmek yanlıştır. Bazı olaylar bir çalışanın başına bir kez gelir veya hiç gelmez. Risk değerlendirmede en önemli etken zamanlamadır. Diğer detaylar doğru zamanlama ile tedbirlerin yürürlüğe geçmesinden sonra gelmektedir. Birden fazla riskin öncelikle en büyük olasılık ve zarar bileşeni olana odaklanmak ona karşı önlem alındıktan sonra diğerlerine karşı önlem almak gerekmektedir. Özellikle güvenlik risklerinde önem sıralamasına göre hareket etmek zamanlama açısından önemlidir (Van Brabant, 2001: 37).

Risk alma davranışında bireylerin yaşı önemli bir etmendir. Çalışmalar ergenlerdeki aşırı risk almayı ergenlik hormonlarına, beyin fonksiyonlarına ve işler belleğe (working memory) dayandırmaktadır. İşleyen bellek 30'lu yaşlardan itibaren devreye girmektedir. Dr. Daniel Romer ve Dr. Hallam Hurt tarafından yapılan bir çalışmada risk alma davranışının geliştirilmesi araştırılmıştır. İşler belleği iki tür dürtüsellığe bağlamışlardır. Bunlardan biri heyecan arama diğeri de düşünmeden hareket etmedir. Bu araştırmada gençlerin erken yaşlarda düşünmeden hareket ederek risk aldıkları daha sonrasında ise heyecan arayışı ile risk aldıkları ortaya çıkmıştır. Heyecan arayışı davranışında bireylerde daha kuvvetli bir işler bellek olduğu tespit edilmiştir (Romer ve Hurt, 2010: 17).

Bazı koşullar altında sosyal olarak kaygılı bireylerin riskten kaçabileceği beklenirken aşırı içki içmek, uyuşturucu kullanımı, korunmasız cinsel ilişki durumlarında risk aldıkları görülmüştür. Kolej yaşlarındaki örneklerle, özellikle kadınlarla yapılan araştırmada sosyal kaygı ve risk alma davranışı anketlerle araştırılmıştır. Sosyal kaygılı bireylerin en yüksek risk alma davranışı gösterdikleri görülmüştür. Sosyal kaygılı bireylerin genelde daha düşük risk alma davranışı göstermesi beklenmektedir. Sosyal kaygının uyuşturucu kullanımı verilerinde oldukça etkili olduğu görülmektedir. Sosyal kaygılı bireylerin kendilerini ifade etmek için daha yüksek düzeyde risk aldıkları tahmin edilmektedir (Kashdan ve diğerleri, 2004: 753).

Risk alma davranışı insanların hayatta kalmasını sağlayan bir güdüdür. İnsan beyninin risk alma davranışını yarattığı araştırmalarla kanıtlanmıştır. Risk alma, muhtemelen insanlara avantaj sağlayan bir davranıştır. İlk çağlarda erkeklerin avlandıkları göz önüne alınarak bu güdünün erkeklerde daha fazla olduğu söylenebilmektedir. Risk alma davranışının bireyin aidiyet hissiyle de yakından ilgili olduğu yapılan araştırmalarla belirlenmiştir. Göçmenlerden oluşan ülkelerde ortalama risk almanın daha yüksek olduğu varsayılmaktadır. Bunun nedeni göçün doğasının tehlike ve kaygı içermesidir. Ayrıca bu bireyler daha fazla önem verilmek ve dikkat çekmek istemektedir. Aşırı risk almada risk alma davranışı bireylere yeni, heyecanlı ve duygu dolu gelmektedir. Bu, risk almanın ilgi çektiği bazı çok riskli sporları yapmak için insanların yüksek meblağlar ödemesinden anlaşılabilir. Riskli durumlardaki potansiyel tehlikeye uğrama durumunda bile bireyler ilgi kendilerine çektiklerini düşünmektedir (Ashfield, 2004: 8).

Çevre tarafından etkilenen risk alma davranışının genlerden geldiği tahmin edilmektedir. Genler aynı zamanda bireyin saldırganlığını ve dışa dönüklüğünü de etkilemektedir. Risk alma ve heyecan arayışı özellikle erkeklerde yaşla birlikte artmaktadır. Belli yaşlardan sonra da düşmektedir. Testesteron hormonunun yüksekliği ile ergenlikte en üst seviyeye ulaşmaktadır. Ergenlikte testesteronu düzenlemek için *monoamine oxidase* (MO) salgılanmaktadır. Bu enzim erkeklerde kadınlardan daha az

salgılanmaktadır. Düşük seviyeli MO olan bireylerde yüksek risk alma ve heyecan arayışı görülmektedir. Orduların neden genç erkeklerden oluştuğu daha iyi anlaşılabilir. Bu açıklamalardan sonra tüm uç sporların orta yaşlı erkeler tarafından yapılmasının sebebi anlaşılabilir. Uç sporlara ulaşamayan genç erkeklerde ise alkol alımı, uyuşturucu kullanımı, anti-sosyal davranış bozuklukları, mala zarar verme, suç işleme ve sorumsuz araç kullanımı davranışları görülmektedir (Donohew ve diğerleri, 2000: 1083).

Durumsal karar alımı kuramında, seçim risk ve beklenen fayda arasında yapılmaktadır. Riskten kaçınan bireyler karar alırken düşük riskli seçeneği seçmektedir ve beklenen faydanın miktarından fedakarlık etmektedir. Risk arayan karar alıcıların ise riskli seçenekleri seçtikleri ve beklenen faydanın tamamından fedakarlık edebildikleri görülmektedir. Kuram karar alıcıların alternatifleri hesaplayarak risk dönüş alternatifleri arasından seçim yaptıklarını söylemektedir (March ve Shapira, 1987: 53).

Gerçek karar alıcıların bu şekilde davranıp davranmadıkları ise açık değildir. Örnek olarak İsraili savunma karar alıcılarının sığınak inşaatında karar kuramındaki risk tanımını görmezden gelmeleri ve sığınak sayısını gerçek şartlarda yeterli olmaktan oldukça az yapmaları verilmektedir (Lanir, 1984). Karar alıcıların çoğu zaman riski inkar ettiklerinin göstergeleri bulunmaktadır. İnkâr sürecinde bireyin iç inanışları ile gerçek durumu karıştırdığı görülmektedir (Weinstein, 1980: 585). İnkâr kelimesi konuya psikolojik olarak yaklaşılmasını gerektirmektedir. Bireylerin değişim durumlarındaki algı ve tepkilerini ölçen çeşitli araştırmalar bulunmaktadır. Bireyler değişim durumlarında durumun kendine özgü yeni kuramlar yaratma eğilimindedir (Tversky ve Kahneman, 1992: 300).

a. Risk Almada Karar Alıcı Olarak Yöneticiler

Güvenlikte hem işveren hem yönetici hem de personel karar alıcı mekanizma olarak karşımıza çıkmaktadır. İşverenler kararları işletmeye en aza mal olacak şekilde ve işletmeyi en iyi şekilde koruyacak biçimde

almaktadırlar. Çalışanların karar almasında ise bireysel şartlar etkilidir. Yöneticilerin karar almasını anlamak bir hayli karmaşıktır. Yöneticilerin karar almaları ile ilgili çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Yöneticiler üzerinde yapılan araştırmalarda yöneticilerin riski kabul etmekten çok riskten kaçındıkları görülmüştür. Yöneticiler kısa dönemli geçiştirme önlemleri ile çabuk geribildirim alıp geleceği görme eğilimindedirler. Yöneticiler aynı zamanda belirsizliği yok edici önlemlerle riskli durumları ortadan kaldırmaya çalışmaktadır.

MacCrimmon ve Wehrung (1985) yöneticilerin riskli durumlardan “sepet” yardımı ile kaçındıklarını söylemektedir. Sepet kavramı yöneticilerin aldıkları kararların sonucunu bazen risksiz seçeneği, bazen riskli seçeneği ve bazen de ortalama riskli seçeneği seçerek dengelemeye çalışması anlamına gelmektedir. Yöneticiler aynı zamanda karar almayı geciktirerek kararı başkalarının almasını tercih etme eğilimindedir. Bazı çalışmalara göre yöneticiler riski kontrol edilecek bir nesne olarak görerek riskten kaçtıklarını göstermektedir. Riski kontrol edemeyecekleri fikrini kabul etmek istemezler. Risklerin tehlike kontrol teknikleri ile azaltılabileceğini savunmaktadırlar. Keyes (1985) yatırımcı ve diğer risk alıcıların riski alıp sonuçları kader olarak gördüklerini kanıtlamıştır. Adler (1979) yöneticileri iki kategoriye ayırmıştır. Bunlar riskten kaçınanlar ve risk alanlardır. Risk alanlar gerçekte risk almayıp riskleri yönetmeye ve değiştirmeye çalışanlardır.

Yöneticiler riskin yönetilebileceğine inanmaktadırlar. Araştırmalara katılan yöneticilerin %75’i riski kontrol edilebilir olarak değerlendirmektedir. Bu yöneticiler risk alma ile kumar arasında keskin bir fark olduğunu savunmaktadır. Bunlara göre kumarda sonuçlar belirsizdir ve durum kontrol edilemez. Risk almada ise risk ve belirsizlik yöneticinin yetenekleri ile orantılı olarak kontrol edilebilmektedir. Yapılan bu çalışmaların sonuçlarına göre bireyler içinde bulundukları kültür ve toplumun da etkisinde kalarak bulundukları konumlardan da etkilenerak riski tanımlamakta ve riski kontrol edilebilir bulmaktadır. Yöneticilere göre kendilerinin karşı karşıya kaldıkları durumlar kumar değil riskli durumlardır. Kararlarını olduğu gibi değiştirmeye riskleri değiştirmeyi tercih etmektedirler. Değiştirmenin de mümkün

olduğunda ısrarcı olmaktadırlar. Bir ileri teknoloji firmasının başkanı yapılan araştırma sırasında "başlangıçta işi kurarken kumar oynamadım, başarılı olacağımıza güvenim tamdı" ifadesini kullanmıştır. Bireyler riskleri kontrol edebileceklerine ve değiştirebileceklerine inanmaktadır. Bireylere göre kendileri risklere herkesin yaklaştığı gibi yaklaşmayacak ve riski kontrol etmede başarılı olacaktır (March ve Shapira, 1987: 87).

Alternatiflerin sonuçlarında kazanç ve bununla birlikte tehlike riski olduğu durumlarda, yöneticiler kazancın kalacağı ve riskin azalacağı düzenlemeler yapmak istemektedirler. Bunun için tahminleri mümkün olduğunca gerçeğe yakın yapmak istemektedirler. Shapira (1987)'nın görüştüğü 50 yöneticiden sadece ikisi kendisine sunulan tahminleri olduğu gibi kabul ettiğini belirtmiştir. Çoğu durumda tahminleri geri çevirmenin (yeniden düzenlettirmenin) olasılıkları gerçeğe yaklaştırdığını düşünmektedirler. Katılanların %74'ü risk tanımlamalarını muhtemel yeni bilgilerle veya muhtemel yeni bakış açılarıyla değiştirmek istediklerini söylemektedir. Daha önemlisi olasılıkları da değiştirmek istemektedirler. Yöneticiler kendilerini risk alan bireyler olarak görmektedir. Fakat kendileri o kadar başarı odaklıdır ki karar almadan önce risk kontrol yöntemlerini incelemektedirler. Çoğu yönetici kendinden beklenenden iyisini yapabileceğini düşünmektedir. Riskleri yeniden değerlendirmenin gerekli olduğunu düşünmektedirler. Bu uygulamaya "uyum" adı verilmektedir ve yöneticilerin riske standart tepkisi olarak görülmektedir.

Shapira'nın çalışmalarında özellikle bilinmeyi ortadan kaldırma ve riski kontrol kavramları üzerinde durulmuştur. Riskin kontrol edilebileceği ve karar sonrası olasılıkların azaltılması yönetsel güveni yöneticilere deneyimle yerleşmektedir. Çoğu yönetici eski kararlarındaki olasılıkları aslında daha da iyileştirebileceklerini düşünmektedir. Yöneticiler risk alırlar fakat bu risklerin sonuçlarına katlanacaklarını düşünmezler. Yöneticilerin bu davranışları bize, zamanla oluşmakta olan tehlikeyi kanıksama davranışının bireylerin tehlikeyi tanımlama aşamasında riskleri gerçek değerlendirmelerini ne kadar etkilediğini göstermektedir.

Yapılan birçok çalışmada bireylerin risk tahminlerini anlamadıkları, risk tahminlerine güvenmedikleri görülmüştür. Bireyler yüksek olasılıkların yarattığı kesinlik hissine göre davranmaktadırlar. Düşük olasılıkların muhtemel sonuçları görmezden gelinmektedir. Fakat düşük olasılıklı yüksek zarara sebep olan durumlarda gerçekleştirilen değerlendirmede durum böyle değildir. Yöneticiler bu durumlara daha fazla önem vermektedirler. Düşük olasılıklı felaketlerin sayısının çok fazla olduğu bir dünyada yöneticilerin bunların tamamına karşı kendilerini korumaya çalışmaları anlaşılabilir bir durum değildir. Organizasyonlar düşük olasılıkları göz ardı ettikleri için aslında böyle olayların yaklaştığını fark edememektedir. Bu ikileme bir çözüm bulunamamaktadır. Risk tahminlerine gereken değerin verilmesi durumunda ise söz konusu olumsuz durum ortadan kaldırılabilir. Risk tahminlerine duyarlılık her zaman düşük olasılıklı olayların arkasında saklı kalmaktadır. Yöneticiler olasılıktan daha çok sonucun büyüklüğüne odaklanmaktadır. Durumlar maksimum kazançlı, fırsat, en iyi ve en kötü durum olarak sınıflandırılmaktadır. Bu sınıflandırmanın bazı olumsuz sonuçları bulunmaktadır. Bu davranış daha büyük risklerin alınmasına ve olasılıkların göz ardı edilmesine neden olmaktadır (Miller, 1992: 327).

Gerçekleşme olasılığı yerine sonuca odaklanma aslında daha fazla bilişsel beceri gerektirmektedir ve çoğu zaman bireyleri kafa karışıklığından kurtarmaktadır. Olasılıkların hepsine gereken değeri verebilmek oldukça zor bir davranıştır. Karar kuramlarında risk, seçenekten ortaya çıkan sonuçların olasılıklı belirsizliğini anlatmaktadır. Risk, bazı durumlarda sonuçları değil maliyetleri ve ölüm ile yaralanma olasılıklarını anlatmak için kullanılmıştır. Risk tanımlamada risk ve maliyet arasındaki yer değiştirme görülebilmektedir. Örnek olarak riskin hesaplanmasında olasılık ile maliyetin veya olası zararın çarpılması verilebilmektedir. Bu tanımlamalara göre risk tehlike kavramına yakınlaşmaktadır. Yönetimsel duyarlılığın risk tahminlerine bakışı terminolojik farklılıkları kısmen etkilemektedir.

Bireylerin rasyonel seçimle karar verdiklerini savunan yazarlar karar almanın ne kadar karmaşık bir süreç olduğunu fark etmişlerdir. Her adımda zorluklar bulunmaktadır. Olasılıkları tahmin etmek, belirsizliklerle başa

çıkmağ oldukça zordur. Veri akışı bireylerin algılamasından ve değerdendirmesinden etkilenmektedir. Bireylerin karar alımında risk tahminlerinden yararlanma dereceleri de farklıdır (Lopes, 1987: 286).

b. Risk Almada Dikkat Faktörlerinin Önemi

Risk alma ile ilgili yapılan deneysel araştırmalar, burada bahsedilenler dahil, “risk alma, durumun verililiyle ilgilidir” sonucuna varmıştır. Özellikle, riskli seçeneğın kabul edilebilirliğı riskin tehlike-fırsat yansıması ve karar vericinin algısına bağılı olmaktadır. Davranışsal açıdan bakıldığında, durum verililişine göre yaşanan değışimler karar alıcılarının davranışına karar almalarında tutarlılık olarak yansıyacağına tutarsızlık ve hırsla karar alma olarak yansıtmaktadır. Değışen talih ve isteklerin sonucunda karar almada tehlikelerden çok fırsatlara odaklanıldığı görölmektedir (Lopes, 1987: 289).

Yönetimsel aşamalaradaki, problemin sadece bazı yönlerine odaklanma eğilimi bireylerin karar alma aşamalarında araştırılan konulardan birisi olmaktadır. Karar alıcıların bakış açılarına göre seçeneklerde azaltma yapması, problem çözmede dikkatin analizi, organizasyon karar alıcılarının amaçlara sıralamalı yaklaşımı da bu konuda yapılan çalışmaların diğerkonularındandır. Bu araştırmalara göre seçim davranışı öncelikle tercihler, sonrasında da alternatiflere yöneltilen dikkat tarafından etkilenmektedir. Az sayıdaki alternatif arasından sıralı şekilde seçim yapıldığına ve tercihlerin seçimlerinin karşılaşıma sıklığına ve sunumuna bağılı olduğunu söyleyen kuramlara bakıldığında, fikirlere dikkatten daha az önem verildiğı anlaşılmaktadır (Lanir, 1984: 23).

Sözü edilen kuramların birçoğunda, dikkatin tek kritik ana nedeni verilmektedir. Örneğın, isteme seviyesi nesnel başarıyı nesnel başarısızlıktan ayırmaktadır. Şimdiki araştırmalarda ise tek nedene değil iki ana nedene odaklanılmıştır. En sık kullanılan değerler hedef performans seviyesi ve hayatta kalma seviyesidir. Bu iki referans noktası üç kısımda incelenebilmektedir. Bunlar başarı, başarısızlık ve ortadan kaldırmadır.

Bireylerin yapılarına göre bazen ortadan kaldırma bireyler tarafından başarı olarak değerlendirilmektedir (March ve Shapira, 1987: 89).

Genelde, bir seçeneğin performansı yüksek değerlendiriliyorsa eğilim diğer seçenekleri özellikle sonucu tahmin edilemeyenleri sıralamada altlara atmaktır. Bu davranış da tehlikelerin gözden kaçmasına neden olmaktadır. Sıralama, bireylerin hedeflerine göre değişmektedir. Riskten kaçınma davranışı burada karşımıza fark ettirmeden çıkmaktadır. Çıktılar simetrik olduğu sürece tehlike ve fırsatların görülme olasılığı başa baştır. Karar almada önceliğin tehlikeli durumlardan uzaklaşılmasına verilmesi gerekmektedir.

Uygulamada ise fırsatlara odaklanan karar alıcılar daha başarılı gözükmemektedir. Performansı yüksek seçenekleri, seçenekler arasında daha altlara yerleştiren ve yerleştirmesi gereken bireyler için ise, performansa ulaşmak için risk almak zorunlu olacaktır. Bu durumda tehlikeler de gizli kalmayıp fark edilecektir. Böylece tehlikeleri yok etmek mümkün olabilecektir. Dikkat seviyesi düşmeyecek, durumlardan kazanç sağlamanın yanı sıra bu durumlarda tehlikeler de yaşanmayacaktır. Karar alma sırasında performans hayatta kalma sınır çizgisinde ise, tehlikelere odaklanma problemi karşımıza çıkmaktadır. Bu durumlarda fırsatlar değerlendirilemeyebilir (Slovic, 2000: 67).

c. Risk Alma, Kumar Algısı, Yönetsel Gurur

Yöneticiler risk ve risk almaya oldukça kuralcı yaklaşmaktadır. Risk almaktan kaçmadıkları ve riskli kararlarda dahi zekice karar alarak başarıya ulaştıkları bilinsin istemektedirler. Organizasyonlarda risk alma başarıyı sağlama yolu olarak görülmektedir. Risk almayı olasılıklarla oynamaktan farklı değerlendirmektedirler. Yöneticilerin genel anlayışlarına göre “İyi bir yönetici risk alır fakat kumar oynamaz”. Karar kuramı ile ilgili araştırma yapanlara göre ise risk ve karar almada doğaya veya durum şartlarına karşı oynanan bir kumar sürekli bulunmaktadır. Bu bakış açısına göre iş yaşamında karar almak poker oynamaktan farklı değildir. İş yaşamında da

poker oyununda da iyi karar almak değil iyi sonuçlara ulaşmak önemlidir. Yöneticiler risk almayı kumardan farklı kabul etmektedir. Tecrübeleri kültürleri ve toplum onlara kadarı yönetebilecekleri hissini aşılamaktadır. Toplum risk almaya değer vermektedir ama kumarı hoş karşılamamaktadır. Kumar oynamanın sonuçları daima kötü kabul edilmektedir. İyi yönetici olmak iyi riskleri kötü risklerden ayırmak ve iyi riskleri üstlenmek anlamına gelmektedir (Krueger ve Dickson, 1994: 387).

Yöneticiler başarılı kararlarından sonra kendilerini risk alıcısı olarak lanse etmekte iken zararlı sonuçlanan kararlarında kendilerini risk alıcısı olarak değerlendirmezler. Yönetim alanında yapılan risk alma-kumar ayrımı günlük hayatta da karşımıza çıkmaktadır. Tarihsel değerlendirmelere bakıldığında da başarılı olanlara akıllı risk alıcıları başarısız olanlara da aptal kumarcılar etiketlerinin yapıştırılmış olduğunu görülmektedir. Tarih karar alıcıları sadece başarılı veya başarısızlar olarak değerlendirmez. Bu bireylerin yargılama yetenekleri de değerlendirme konusu olmaktadır. Başarılı yöneticiler hayattaki olasılıkların onlar için geçerli olmadığını düşünmektedir. Toplum da diğer yöneticiler de başarılı yöneticilerin nasıl iyi sonuçlanacak riskleri alıp diğerlerinden kaçındıklarını anlayamamaktadır. Başarılı yöneticiler tecrübelerinin onlara yol göstereceğine, olasılıkları değiştirebileceklerine ve kontrol edebileceklerine inanmaktadır. Bu durum da bu yöneticileri gittikçe daha fazla risk alır duruma getirmektedir (Krueger ve Dickson, 1994: 388).

Tecrübeye bağlı risk alma toplumun yöneticiye biçtiği rol ile de uyumludur. Yöneticilerin durumları düzeltilmesi ve iyi riskleri alması beklenmektedir. Yöneticiler bu nedenle tüm çalışanların kendileri gibi doğru riskleri üstlenmesini beklemektedir (March, 1987: 48). Yönetimsel kurumlar da yöneticilerden risk almalarını istemektedir. Yönetimsel gurur karar alma aşamasında yöneticilerin hangi riskler olumlu sonuçlanacak hangileri olumsuz sonuçlanacak bilmeleri gerektiğini söylemektedir. Yönetimsel olarak kendine aşırı güvenen yöneticiler buna inanmaktadır ve hep doğru kararları verdiklerini savunmaktadır. Yöneticiler risk kuramlarına uymazlar ve risk tanımları gerçeklerle örtüşmemektedir (Keyes,1985: 49).

Araştırmalarda yapılan gözlemler, standart risk kavramlarını karar vericilerdeki farklılıklardan yola çıkarak yönetsel karar almadaki problemler açısından incelemiştir. Ek olarak olasılık tahminlerinin sadece karar sonrası değerlendirmelerinde kullanıldığını ve tahminlere gereken önemin verilmediği belirtilmiştir. Yöneticiler hedeflere ulaşmayı risk değerlendirme ve kabulünün üzerinde görmektedirler (Straub ve Welke, 1998: 41).

Kişilik özelliklerine göre karar almaları şüphe götürmez olsa da yöneticiler arasından heterojen olarak seçilen bireylerde olasılıkları kontrol etme yetenekleri olduğunu savunmaları, risk alma davranışından bahsediş şekilleri, seçenekler arasından doğru seçim yaptıklarını söylemeleri açısından sonuçlar benzer çıkmıştır. Bu faktörler bireyler yönetici olduklarında toplum ve iş yaşamı tarafından kendilerine aşılanmaktadır (Hogart, 1985: 276).

Sözü edilen özellikler organizasyonlardaki karar alımını anlamamıza, risk ve risk değerlendirme kavramlarını uygulamada görmemize ve risk alma davranışının tetikleyenlerini fark etmemize yardımcı olmaktadır. Organizasyonlarda yöneticilerin çok fazla veya çok az risk aldıklarının eleştirilmesinin de nedenleri anlaşılmaktadır (March ve Shapira, 1987: 94).

Organizasyonlarda aşırı risk almayı önlemek için risk alma davranışının teşvik edilmesini değiştirmek yaygın olarak kullanılan bir yöntemdir. Risk almayı teşvik etmek veya etmemek şirketlerde hangi durumlarda risk alınıp hangilerinde alınmayacağını belirlemekten daha önemsizdir. Risk almayı teşvik etmek veya yasaklamak için yöneticilerin hangi durumlarda risk alacaklarını tahmin edebilmemiz gerekmektedir. Risk değerlendirme sırasında olasılıkların daha doğru kullanılmasını sağlamak teşvik ve yasaklamalardan daha faydalı olacaktır (Straub ve Welke, 1998: 43).

Uzun vadede ise, yöneticilerin eğitimlerine önem vermek gerekmektedir. Araştırmalara katılan yöneticilerin karar kuramlarını bilmediği gözlemlenmiştir. Kuram anlatıldığında ise bilimsel bir yolla değil de uygulama olarak kuramın doğru olmadığını savunmaktadırlar. Risk ve risk değerlendirme kuramları ayrıntılı olarak eğitimlerde yöneticilere verilebilmektedir. Yöneticiler çoğu zaman organizasyondaki ve toplumdaki değer yargılarına göre karar almaktadırlar. Eğitimlerde inanç ve toplum yargılarını karar alma aşamasında egale etmek rasyonel karar almayı sağlamak açısından uygun bir çözüm olarak benimsenmektedir (Trevino, 1986: 615).

Yöneticiler için yapılan araştırmaların sonuçlarının, yöneticiler de toplumdan bireyler oldukları için, tüm çalışanlar açısından yakın sonuçları olacağı tahmin edilmektedir. Yöneticilerin verdiği kararlar tüm çalışanların uyması gereken kararlar olacağından yöneticilerin karar alımında ve risk almada yaptıkları hataları bilmek çalışanların davranış şekillerini çözmekte oldukça yararlıdır. Çalışanlar yöneticileri kendilerine çoğu zaman rol model olarak da almaktadır. Her çalışan karar alması gereken durumlarda yöneticinin kendisinden alması gereken kararı almayı uygun görmektedir. Risk alma davranışında da tecrübesine dayanarak risk aldığı görülen yöneticiler örnek alınarak çalışanların da risk alma davranışında bulundukları görülmektedir (Trevino, 1986: 618).

Risk alma davranışında cinsiyetin rolü de oldukça önemlidir. Örneğin kadınlar aşırı alkol alımı ve uyuşturucu kullanımı davranışını erkeklere göre daha riskli bulmaktadır (Spigner ve diğerleri, 1993: 13). Benzer olarak kadınlar riskli araba kullanma davranışlarını erkeklerden daha yüksek riskli olarak algılamaktadır (Cherpitel, 1993: 29; DeJoy, 1992: 45). Geleneksel olarak kadınların durumları erkeklerden daha riskli algıladıkları ve daha az risk aldıkları görülmektedir (Marquis, 1998: 256).

Araştırmacılar ailelerin risk alma davranışı üzerindeki etkisini araştırırken kız çocukların ailelerde daha fazla baskı altında tutulduğu ve daha az risk almaları gerektiğinin öğretildiği görüşündedir. Risk alma ile ilgili

bilinen kişilik özellikleri heyecan arayışı, erkeklik/kadınlık, ve özgüvendir. Özgüven ile risk alma arasındaki ilişki bazı araştırmacılara göre yoktur. Diğer yandan düşük özgüven ile tehlikeli risk alma davranışı arasında bir korelasyon tespit edilmiştir. Fakat bu yazarlar cinsiyetin farklılığa neden olduğunu belirtmemişlerdir (Hagan, 1987: 75).

ç. Belirsizlik Oryantasyonu ve Risk Alma Davranışı

Hagan ve arkadaşlarının (1987) yaptıkları çalışmayla cinsiyet ve risk alma arasında bir ilişki olduğu saptanmıştır. Sorrentino, Hewitt, Raso-Knott (1992) kişilik özellikleri, cinsiyet ve belirsizlik oryantasyonunun risk almayı belirlediğini söylemişlerdir. Belirsizlik oryantasyonu bireylerin kısaca kendileri ve çevre ile ilgili belirsizlikleri ortadan kaldırma çabalarıdır. Belirsizlik odaklı bireyler yeni şeyler için çabalamakta ve belirsizlikten hoşlanmaktadır. Bu bireyler risk almaktan zevk almaktadır. Belirlilik odaklı bireyler de belirsizlikleri sevmez her şey aynı kalsın ister bu nedenle risk almaktan kaçınmaktadır.

Sorrentino, Hewitt, ve Raso-Knott tarafından hazırlanan (1992) risk alma modeline göre, katılımcıların Atkinson ve Myers (1964) tarafından hazırlanan üç aşamada algılanan (düşük, orta, yüksek) risklere tepkileri farklıdır. Belirsizlik odaklı bireylerin aldıkları kararlar şans ile yakından ilgilidir. Çalışmalarda belirsizlik odaklı bireyler %20'lik bir olasılığı olan riski alırken belirlilik odaklı bireyler almamaktadır. Sonuçlarda başarıya ulaşmak belirsizlik odaklı bireyleri daha çok risk alma davranışına yönlendirmektedir. Belirsizlik odaklı bireyler kazancı yüksek olasılığı düşük seçenekleri seçmeye daha eğilimli iken belirlilik odaklı bireyler kazancı daha düşük olasılığı daha yüksek seçenekleri seçmeye eğilimlidirler. Belirsizlik odaklı bireylerde hem erkekler hem de kadınlar aynı davranışları gösterme eğilimindeyken belirlilik odaklı bireylerde davranışlarda cinsiyet farkı görülmüştür. Erkekler düşük olasılıklı sonucunda zarar oluşması kesine yakın olan seçenekleri seçerken kadınlar yüksek olasılıklı kesine yakın başarı sonuçlu seçenekleri seçmişlerdir. Belirlilik odaklı bireylerden erkekler riskli davranış gösterirken kadınlar riskten kaçınmıştır. Yani erkekler kadınlardan daha fazla risk alma eğilimindedir (Marquis, 1998).

2. RISK ALMAYI ETKİLEYEN DİĞER FAKTÖRLER

Risk alma çeşitli faktörler tarafından etkilenmektedir. Literatürde daha önce yapılmış ve risk almayı etkileyen faktörleri araştırmış sayısız çalışma bulunmaktadır. Risk almayı etkileyen faktörlerden en önemlilerine değinilmeye çalışılmıştır. Bunlardan bir tanesi motivasyondur. Başarı motivasyonu ve başarısızlıktan kaçınma güdüsünün risk alma davranışına etkisi Atkinson tarafından araştırılmıştır. Bu araştırmanın sonucunda bireylerin sonuçlar belirsiz ise risk alma davranışında bulundukları, risk alma seviyelerinin de orta seviyede olduğu belirlenmiştir. Sonuçları kolay tahmin edilen daha basit durumlarda ise başarısızlıktan kaçma güdüsü ile riskten kaçınma davranışında bulundukları ve bazen de başarısızlıktan kaçınma güdüsü ile yüksek risk aldıkları ortaya çıkmıştır (Atkinson, 1957: 371).

Karar alıcılar karar almada olayları tek başlarına değerlendirme eğilimindedirler. Karar alınacak olayı geçmiş ve gelecekte bağımsız olarak görmektedirler. Geçmişten gelen istatistiklere kötümser, gelecek tahminlerine de iyimser yaklaşmaktadırlar. Karar alıcıların geçmiş ve geleceği yok sayması durumuna izolasyon hatası denmektedir. Gelecek tahminleri geçmiş istatistikler baz alınarak değil planlamaların detaylarına uyum sağlayacak biçimde yapılandırılmaktadır. Geçmiş yok saymak veya değiştirmeye çalışmak ile gelecek tahminlerine iyimser yaklaşmak bireyleri ve organizasyonları gereksiz ve bilinçsiz risk alma davranışına itmektedir (Kahneman ve Lovallo, 1993: 22).

Çeşitli riskli olaylarda kişilik ve risk alma davranışı arasındaki ilişki de araştırmacılar tarafından araştırılmıştır. Araştırmalarda araştırılan riskli olaylar sigara içme, içki içme, araba kullanma, uyuşturucu kullanma, seks alışkanlıkları ve kumar oynama davranışlarıdır. Risk alma davranışı heyecan arayışı, agresiflik ve sosyallik özellikleri ile ilişkili çıkmıştır. Cinsiyetin de heyecan arayışında ve dolayısıyla risk alma davranışında farklılık gösterdiği saptanmıştır (Zuckerman ve Kuhlman, 2000: 1011).

Riskli karar almayı etkileyen bir diğ er faktör de kişinin özsaygı düzeyidir. Bir kişinin kendisini algılamasına ilişkin bir kavram olan öz saygı (self-esteem), kişinin kendisine bir birey olarak y klediğı değeri ifade etmektedir.  z saygı, benliğin duygusal öğesidir. Rosenberg (1963)'in klasik tanımına göre, her insanın bir kişi olarak değeri hakkındaki duygusudur. Bu duygu, öz saygı araştırmalarının temeli olmuştur, zira öz saygı araştırmaları, kişilerin kendilerini değerlendirebileceğı ve bunu tutumları, eylemleri ve sözleri vasıtasıyla ifade edebileceğı varsayımına dayanmaktadır. Bir birey kendini değerlendirmeye çalıştığında, ya salt kişisel özelliklerini dikkate almakta ya da mensup olduğı gruplara referansla değerlendirme yapmaktadır. Bireyin, kendi kişisel özelliklerinin sübjektif değerlendirmesi, kişisel öz saygıyı; bireyin  zdeşleştigi grupların özelliklerinin sübjektif değerlendirmesi ise kolektif öz saygıyı oluşturmaktadır. Öte yandan öz saygı, kişinin içinde bulunduğı durumlardan da etkilenmektedir. Yaşanan olaylar ve alınan enformasyonlar, kişinin kendine ilişkin imajlarını değiştirebilmektedir.

Günümüzde, çeşitli araştırmacılar öz saygının, insanların yaşamında önemli bir rol oynadığı, onların düşünceleri, duyguları ve davranışlarında etkili olduğı konusunda görüş birliğı içindedirler. Yapılan araştırmalarda, öz saygı düzeyinin, kendine güven, iç tutarlılık, zamanda istikrarlılık, kararlı tepkiler gösterme, kendini yücelterek sunma gibi değişkenlerle ilişkili olduğı yönünde bulgular elde edilmiştir.  z saygı düzeyinin ölçülmesi için Rosenberg bir ölçek geliştirmiştir. Bu  l ek  uhadaoğlu (1986) tarafından Türkiye'ye uyarlanmıştır.

Bireylerin riskli durumlarda karar almalarını heyecan arayış dereceleri de etkilemektedir. Heyecan arayışı bireylerin riskli durumlarda karar almalarını ve risk almalarını etkilemektedir. Heyecan arayışı kavramı Zuckerman (1979) tarafından ölçeklendirilmiştir. Heyecan arayışı bir kişilik özelliğı olarak değerlendirilmekte ve temelinin bireylerin biyolojik yapısından kaynaklandığı düşünülmektedir. Heyecan arayışı ölçeğinde 19 madde bulunmaktadır ve yüksek heyecan arayışına sahip bireylerin risk almalarının yüksek olduğı düşünülmektedir.

3. TEHLİKEYİ KANIKSAMA

Tehlikeyi kanıksama davranışı risk algılama seviyesi ve zaman arasındaki ilişki dolayısıyla oluşan bir kavramdır. Bu nedenle öncelikle bu ilişkinin incelenmesi gerekmektedir. Risk birey tarafından ilk belirlendiğinde bir önem seviyesinde algılanmaktadır. Ancak zamanla önem seviyesinde bir düşüş gözlenmektedir. Bu olaya kanıksama denmektedir (Weber ve Milliman, 1997: 130).

Konu ile ilgili ciddi bir kaza yaşanması sonrası risk algılama seviyesi aniden yükselmektedir. Geleneksel işleyişte; gerçekleşen ciddi iş kazalarından sonra risk algılama seviyesinin belirgin olarak yükseldiği görülmektedir. Bu noktada önemli iş güvenliği kararları alındığı ancak zaman geçtikçe, yaşanan olay unutuldukça eski düzene dönüldüğü görülmektedir. Risk değerlendirmesi ile sağlanmak istenen, herhangi bir sorunun yaşanmadığı ya da görülmediği durumlarda öngörude bulunmaktır (Turan, 2006: 34).

Zaman geçtikçe risk algılama seviyesinde tekrar azalma gözlenmektedir. Bu aşamada uyulması gereken kurallar konmuştur. Fakat yine de umursamazlık ve kanıksama sonucu algılamada zamanla azalma meydana gelmektedir. Günümüzde bilim insanları zamanla risk algılama seviyesinde görülen bu değişimin önlenmesi ya da dalgalanmanın azaltılabilmesi için çeşitli çalışmalar yürütmektedirler (Turan, 2006: 34).

Sevgili (2007) “Jandarma Personelinin Tehlikeyi Kanıksama ve Öğrenilmiş Güçlülük Düzeylerinin İncelenmesi” konulu yüksek lisans tezinde yüksek risk alma eğilimi şeklinde kendini gösteren tehlikeyi kanıksama kavramının incelenmesi için Tehlikeyi Kanıksama anketini oluşturmuştur. Bu anket sonuçları bireylerin tehlikeyi kanıksamasının yönünü (olumlu ve olumsuz) ve tehlikeyi kanıksama düzeylerini göstermektedir. Bu çalışmada kişinin sahip olduğu bazı kişisel ve çevresel özelliklerin tehlikeyi kanıksama ve öğrenilmiş güçlülük düzeylerine etkisini araştırmıştır. Araştırmacının sonucunda öğrenilmiş güçlülük düzeyi yüksek olanların tehlikeyi kanıksama

düzeyleri ve iç kontrol odağı inancı yüksek çıkmıştır. Kişilerin çatışma tecrübesi, görev yapma süresi ve görev yeri ile tehlikeyi kanıksamanın ilişkisi tespit edilememiştir.

Tehlikeyi kanıksama ile birlikte oluşan ve bireylerin risk değerlendirmelerini ve karar alımını etkileyen üç tane faktör bulunmaktadır. Bunlar uzun süre tehlike durumunda olmanın vermiş olduğu etkiler, riskleri tanımlamadaki hatalar ve gözden kaçan tehlike tipleridir. Bu üç faktör aşağıda ayrıntılı incelenmiştir (Weber ve Milliman, 1997: 135).

a. Uzun Süre Tehlike Durumunda Olmanın Etkileri

Bireylerin uzun süre stres altında kalmaları durumunda vücutlarında bazı değişiklikler görülmektedir. Bu değişiklikler bireyleri acil duruma hazırlamaya yönelik olduğu için, çok uzun sürdüğü takdirde, ruh halleri ve bedenleri fazlasıyla uzun bir süre uyarıda kalmakta ve verimliliğini kaybetmektedir. Bu, hazır olma durumunu bozabilmektedir ve tehlike bireyleri artık streslendirebilmektedir. Bu durum, acil durum tehlikesi stresi olarak adlandırılmaktadır ve acil bir durum öncesi çok beklendiğinde, durum hakkında fazla belirsizlik olduğunda veya acil durum çözümlenmeden devam ettiğinde sık görülmektedir. En etkili hazırlık hâlinde kalabilmek için ve kriz anı geldiğinde onunla mücadele etme gücünün tehlikeye düşmemesi için, stresin fark edilip kontrol altında tutulması gerekmektedir (Department of Human Services, 2006: 75).

Acil duruma karşı alarm halinin acil durum tehlikesi stresine dönüştüğünün belirtileri şunlardır (Department of Human Services, 2006: 78):

- Enerji kaybı, yorgunluk, fiziksel güçsüzlük,
- Sağlıklı düşünememe, karar verememe, plan geliştiremememe, öncelik belirleyememe,
- Genel durumu göz ardı ederek ayrıntılara odaklanmak,
- Kriz durumuyla karşılaşmaktan korkmak, bundan kaçmaya çalışmak,

- Ne yapılması gerektiğini düşünmek yerine, neler olabileceğini düşünmek,
- Gerçekçi olmayan düşünce, belki kendiliğinden çözümlenir, belki hiç olmaz düşüncesi,
- Gerçek olaya odaklanan dikkati kaybetmek, duygularla meşgul olmak,
- Vücudun ihtiyaçlarının bilincinde olmamak, beslenmeden veya istirahat etmeden çok uzun ya da çok fazla çalışmak,
- Kendini riske sokma, verimsiz çalışma, etkili olamama, yeterince plan yapmadan bir şeylere girişme,
- Duyguları bir yana koyamama, korkuyla meşgul olma, öfke, suçlama, huysuzluk, ağlamaklı olma, mesafeli olma, ümitsiz hissetme, pes etme.

Acil durum tehlikesi stresi, uzun süreli acil durum alarmına normal bir tepkidir. Etkili olmaya devam edilebilmesi için kontrol altında tutulmalıdır (Department of Human Services, 2006: 85). Yapılan bir çalışmaya göre yüksek motivasyon, aciliyet hissi ve işi çabuk bitirme isteği pilot ve yöneticileri gereksiz ve potansiyel tehlike içeren riskleri almaya itmektedir. Bu konuda itfaiye için çalışan yangın söndürme uçaklarının pilotları için ve onların üzerinde çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Araştırmaların sonucuna göre; doğal kaynaklar, yangınlar ve havacılık operasyonlarıyla ilgili aciliyet durumundan haberdar olan, iyi motive olmuş personelden bahsederken bile yanlış bir “acil harekete geçme isteği”, personelin uygun olmayan ve gereksiz bir risk üstlenmesine neden olmaktadır. Personele ve yöneticilere eğitimlerde hemen harekete geçme ve işin aciliyeti öğretilirken, aynı zamanda sınırları bulunmakta olan kaynaklar hatırlatılmalıdır. Örnek olarak insan performansı, ekipman sınırlamaları, fiziksel sınırlamalar ve doğa şartları verilebilmektedir. Asıl öğretilmesi gereken ise gereksiz risk almanın normal bir davranışa dönmemesi gerektiğidir (Hanks ve Galloway, 2006: 31).

Riskler hakkındaki yargılar birçok faktörle ilişkilidir. Bunlardan biri tehlikeye ne kadar aşına olunduğudur. Tehlikeyle sık karşılaşıldığı dolayısıyla

tehlike hakkında çok şey bilindiği düşünülürse riskin derecesi daha düşük algılanmaktadır (Murphy, 2004: 84). Tehlikeyi kanıksama güvenlik eğitim dokümanlarında, bireyin bilinci dışında sürekli tehlike altında bulunması ile ortaya çıkan ve risk alma eşiğini düşüren ve risk değerlendirmesini etkileyen, muhtemelen artan risk alma davranışına dönüşen süreç olarak tanımlanmaktadır (Jowett, 2006: 32).

Güvenlikte karar alımında güçlü merkezileştirme de güçlü çevreselleştirme de problem yaratmaktadır. Güvenlikte karar alımını tamamen merkezi yönetime bırakmak işin işleyişinden çok uzak bireylerin ellerine, tehlikeli sonuçlara varabilecek şekilde gecikmeler yaşanmasına neden olabilecek durumların yaşanmasına neden olmaktadır. Buna ters olarak tüm kararları uygulayıcı personelin vermesini savunan çevreselleştirme görüşü de başarı sağlayamamaktadır. Bu personelin verdiği kararlar şirket politikaları ile uyuşmamaktadır. Aynı zamanda tehlikeyi kanıksamaya, geniş resmin gözden kaçmasına, sadece karar alınan birimin ihtiyaçlarına odaklanılmasına neden olmaktadır. Bazı organizasyonlar kararları derecelendirmiş ve yönetimin alacağı kararlar ile personelin alacağı kararları ayırmıştır (Van Brabant, 2001: 43).

Tehlikeyi kanıksama aynı zamanda çalışanların bir tehdit durumunda olay bildirimini etkileyen problemlerden biri olarak tanımlanmaktadır. Bu problemlerin tümü ise aşağıdadır (Van Brabant, 2001: 49):

- **Tehlikeyi kanıksama:** Alanda çalışan personel tehdit ve risklerle o kadar iç içe çalışmaktadır ki çoğu tehdit durumunu bildirilmeye gerek görmemektedir. Bu davranış ona göre önemsiz ve sıradandır. Bu yaklaşım diğer çalışanların zarar görmesine neden olabilmektedir.
- **Olayın sıklığı:** Bazı işyerlerinde o kadar fazla olay olmaktadır ki tüm olayları bildirmek imkânsızdır.
- **Onaylanmamış dedikodular:** Gerçekleşen olayların doğru olup olmadığı çevrede oluşan dedikodulardan anlaşılamamaktadır. Her dedikodudan farklı bir bilgi gelmektedir ve rapor edilememektedir.

b. Riskleri Tanımlamada Hatalar

Güvenlik personelinin tamamı riskleri tam olarak tanımlayamamaktadır çünkü (Val Flynn, 2004: 88):

- Bireyler bir tehlike ile uzun zaman iç içe olduğunda kabul edilebilir risk eşikleri gittikçe artmaktadır. Buna tehlikeyi kanıksama denmektedir.
- Bireyler bir işin üstesinden gelemeyeceklerini yönetime söyleyememektedir.
- Kültürlerde riskleri veya özellikle bazı çeşit riskleri tartışmak uygun görülmemektedir. Toplum yargıları ve dini inançlar bireyleri risklerin oluşmayacağına inandırmaktadır. Bireyler bazı durumlarda dua vb. inançların kendilerini risklerden koruyacağını düşünmektedir.

c. Gözden Kaçan Tehlike Tipleri

Riskleri değerlendirme çalışmaları esnasında birtakım tehlike tiplerinin tespit edilmesinde güçlüklerle karşılaşmaktadır. Bu tehlike tipleri (Weber ve Milliman, 1997: 128);

- **Uzman olmayanlarca fark edilmeyenler:** Sadece uzman personelin farkedeceği işin işleyişi ile ilgili hatalardır.
- **Sürekliliği olmayan durum ve davranışlar:** Kuruluşun rutinlerinden olmayan iş ve işlemler ile bireylerin olağan dışı davranışlarından kaynaklanan tehlikelerin (tehlikeli davranışlar, kaba şakalar) belirlenmesi oldukça güçtür.
- **Ön belirti göstermeyenler:** Bu tür tehlikeler genellikle diğer olaylar neticesinde ortaya çıkmakta olup ancak özel çalışmalar ve benzeri olaylar incelenerek tespit edilebilirler. Tespit için oldukça büyük tecrübe ve çalışmalara ihtiyaç vardır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÖZEL GÜVENLİK PERSONELİ

1. ÖZEL GÜVENLİĞİN ÖNEMİ

Güvenlik toplumların en temel ihtiyaçlarından biridir. Güvenlik ihtiyacı devletler tarafından gerçekleştirilmektedir. Dünyanın nüfusu gün geçtikçe ve büyük bir hızla artmaktadır. Bu artışa paralel olarak işlenen suç sayılarının ve güvenlik ihtiyacının arttığı görülmektedir (Sarıkaya, 2005: 25).

Güvenlik ihtiyacı devletler tarafından karşılanmaktadır. Devletin sağladığı bu hizmete kamu güvenliği denmektedir. Kamu güvenliği geniş anlamda, bireylerin ve toplumun refah, huzur ve mutluluğunu sağlayacak güven ortamının tesis edilmesi olarak tanımlanabilmektedir. Bu yetkinin tek kullanıcısı olan devlet, zamanla bu yetkisini özel sektörle paylaşmaya başlamıştır. Gelişen, büyüyen toplumsal ve sosyal yapı sonucu devletlerin kamu güvenliği konusunda giderek daha fazla ihtiyacı karşılayacak konuma gelmesi, kaynakların daha rasyonel kullanılması zorunluluğu ve hizmetin istenilen kalitede sunulamayışı bu yetki paylaşımının temel nedenleri olmuştur (Alkın ve Gürlesel, 2001: 43).

Kamu tarafından karşılanan güvenlik hizmetlerinin özel sektör tarafından da desteklenmesi ve bu çerçevede bütünleşmiş bir sistemin oluşturulması ihtiyacı özellikle ticari hayatta 1950'lerde sıklıkla dile getirilir olmuştur (Sarıkaya, 2005: 24). Devletler ulusal güvenlikten ziyade toplum içerisinde yer alan güvenlik hizmetlerinde yetki paylaşımında bulunmaktadır. Bu paylaşımın bir sonucu olarak ortaya çıkan özel güvenlik, devlet faaliyetlerinden olan kamu güvenliği hizmetlerinin bir kamu hizmeti olarak herhangi bir yöntemle özelleştirilmesi anlamına gelmektedir. Bu şekildeki kamu güvenliğini tamamlayıcı nitelikteki güvenlik faaliyetlerinin devletin gözetim ve denetimi altındaki özel kuruluşlar tarafından sağlanması, kamu güvenlik hizmetlerinin kalitesini artıracak ve toplumun daha huzurlu ve mutlu

bir ortama kavuşmasına zemin hazırlayacaktır. Özel güvenlik hizmetinin ortaya çıkışı ile bu hizmetin devlete sağladığı çeşitli yararlar oluşmuştur. Güvenlik hizmetlerinin kamunun denetimi ve gözetiminde kısmen özelleştirilmesi makro ekonomik politikalar açısından istihdam olanaklarını artırarak işsizliğin azaltılmasını sağlarken devletin giderlerinin azalmasını, vergi gelirlerinin artmasını sağlamaktadır. Bununla birlikte güvenlik hizmetlerinin kamuda yaygınlaşması beraberinde bazı sorunları da getirmiştir. Özel güvenlik hizmetlerinin ülke açısından stratejik öneme haiz kurum ve işlerde uygulanması tartışma konularının başında gelmektedir. Bu konuda iki farklı düşünce bulunmaktadır (Alkın ve Gürlesel, 2001: 28).

Birinci düşünceye göre bu kurumlarda ve yahut işlerde ülke güvenliği ve gelişimi açısından üretilen ya da bulunan bilgilerin dışarıya çıkarılmasının önlenmesi amacıyla güvenliğin özel sektör yerine tamamen kamu tarafından yapılması gerekmektedir. Diğer düşünceye göre ise özel güvenliğin kapsamının sınırlandırılması yerine özel güvenlik şirketlerinin kamu tarafından ruhsatlandırılması, özel güvenlik görevlilerinin şartlarının detaylı olarak kamu tarafından belirlenmesi ve sonrasında düzenli olarak kamu tarafından kontrolünün yapılması gerekmektedir. Ekonomik açıdan değerlendirildiğinde ise kamu kurumlarındaki özel güvenlik hizmeti için bütçeden ya da farklı kamu kaynaklarından ayrılan kaynak miktarının tespiti önem taşımaktadır. Kamu güvenliği ve özel güvenlik arasındaki alternatif maliyet çalışmasının yapılması gerekmektedir (Waard, 1999: 145).

Günümüzde çeşitli sektörlerde faaliyet gösteren şirketler, kuruluşlar ve işletmeler, personel adedini azaltmak, sendikal sorunlar, performans gösteremeyen personelin süratle değiştirilmesi, ihbar-kıdem tazminatı, periyodik eğitim, denetim imkanları, personelin sebep olabileceği muhtemel zararların tazmini, personel üniforma ve diğer hak edişleriyle ilgili konulardan dolayı Özel Güvenlik Hizmetini taşıyan firmalara vermeyi tercih etmektedir (Ordulu, 2008).

Özel güvenlik, genel kolluğun yanında bir güvenlik hizmeti olarak karşımıza çıkmaktadır. Bazı görüşler bu durumu devletin tekelindeki yetkinin

bir kısmının özelleştirilmesi olarak algılamaktadır. Özelleştirme uygulamalarına paralel olarak, özel güvenlik kuruluşlarının da arttığı görülmektedir. Birçok şeyin ekonomik sektör içinde belirlendiği günümüzde, talebin artmasıyla özel güvenlik şirketlerinin kurulması da sektöre bağlı olarak; ancak kanun dışı yollardan, 1990'lı yıllarda gelişmiştir. 5188 sayılı Özel Güvenlik Hizmetleri Kanunu bu yasal olmayan oluşumları 2004 yılında meşrulaştırmıştır. Genel anlayışa göre alışveriş merkezi konser vb. organizasyonlarda devlet görevlilerinin bulunması hem devlet kaynaklarının boşa harcanmasına hem de bireylerin polis gibi devlet görevlilerinden tedirgin olmalarına neden olmaktadır. Ancak, özel güvenlik görevlilerinin bu gibi yerlerde istihdam edilmesi ve bunun rutin olarak yapılması toplumda güven oluşturur ve hatta sıkıntılı bir durum yaşadığında, sorununu anlatabileceği bir birey olarak, özel güvenlik görevlisini gördüğü için, vatandaş kendini rahat ve güvende hissedecektir. Bu çerçevede, özel güvenlik hizmetleri devletin de güvenlik işini kolaylaştırmaktadır (Abanoz, 2008: 28).

Özel güvenlik sektörü özelleştirme ile ortaya çıkmıştır. Özel güvenlik personelinin toplumda bireylerin bakış açısına göre polis kadar saygı görmediği veya bireylerin özel güvenlik personelinden polisten nefret ettiği kadar nefret etmediği gözlemlenmiştir (Jones ve Newburn, 1998: 98).

Özel güvenlik, özellikle toplumun eğlence amaçlı kullandığı tesislerde bulunmaktadır. Özel güvenliğin sosyolojik ve kriminolojik açıdan en önemli noktası toplumda bir sosyal kontrol mekanizması görevini üstlenmesidir. Sosyal kontrol toplumsal düzenin devamının sağlanması amacıyla yönelik olarak bireye toplumsal beklentilere uygun davranışlar empoze eden kurallar, değerler, yaptırımlar ve kurumlardır (Wakefield, 2003: 156).

Özel güvenlik özellikle sorun öncesi toplumla iç içe olan bir kurumdur. Toplum özel güvenliği diğer güvenlik güçlerinden daha iyi hatırlamaktadır. Bu nedenle özel güvenlik personelinin korku toplumda alt seviyelerdedir. Özel güvenlik kurumunun yeniliği nedeniyle toplum içerisinde özel güvenlik-polis ayrımı bireyden bireye değişmektedir. Bazı bireylere göre her ikisi de güvenlik gücüdür ve aralarında çok fazla benzerlik vardır, bazı

bireylere göre ise biri devlet kurumu diğeri özel kurumdur ve aralarında çok az benzerlik bulunmaktadır (Kakalik ve Wildhorn, 1977: 524).

Özel güvenlik; güvenlik hizmetlerinin, özel birey ya da kurumlar tarafından yerine getirilmesi faaliyeti şeklinde tanımlanabileceği gibi, güvenlik hizmetlerinin özelleştirilmesi yöntemi ile devlet kolluğundan ayrılan bir tür güvenlik sistemi tarafından sağlanması ve uygulanması şeklinde de tanımlanabilmektedir. Özel güvenlik kullanımı, son zamanlarda tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de yaygın hale gelmiştir. Bu genişlemeden zamanla kamu kurum ve kuruluşları da payını almıştır. Özel güvenlik hizmetinin kamuda yaygınlaşmasının temel nedenleri, kamu güvenliğini tamamlayıcı mahiyetteki güvenlik hizmetlerinin yerine getirilmesi ve kolluk faaliyetlerine katkı sağlanmak istenmesidir. Özel güvenlik hizmetleri, ilgili mevzuatta belirtilen hükümler çerçevesinde kurulan özel güvenlik şirketleri aracılığıyla yerine getirilmektedir (Uslu, 2008).

Özellikle 1990'lı yıllarda önemli ölçüde gelişme sağlayan hizmetler sektörü bu ihtiyacın giderilmesine yönelik olarak iyi bir yapılanma göstermiştir. Büyük mağazalar, bankalar, iş merkezleri, fabrikalar gibi işyerlerinin öne çıkardığı bu hizmet, giderek çarşıların güvenlik ihtiyacının karşılanması boyutuna varmıştır (Sarıkaya, 2005: 27).

Cumhuriyet Türkiye'sinde ise genel kolluk dışı güvenlik kavramı, 1930'larda orman güvenliği, belediye zabıtası gibi görevlerde kendini daha fazla göstermiştir. Ülkemizde fikri alanda, 1966 yılından bu yana özel güvenlik uygulamasının kabul edildiği; hatta o tarihlerde hazırlanan tasarılar kanunlaşmasa bile, barajlar gibi korunması gereken önemli yerlerin güvenliğinin özel bir şekilde sağlanması için yönetmelikler çıkarıldığı görülmektedir. Hatta 1950'li yıllarda çıkarılan Sabotajlara Karşı Korunma Yönetmeliği gibi yönetmelikler sebebiyle, sorunun belirtilen tarihlerden öncelere dayandığı sonucu da çıkarılabilmektedir (Uslu, 2008).

Türkiye'de güvenlikle ilgili yapılan en son düzenleme olan 5188 sayılı Özel Güvenlik Hizmetlerine Dair Kanun'a göre özel güvenlik personeli;

konserler, toplantı, sahne gösterilerinde ve para ve değerli eşya nakli gibi geçici hallerde kullanılmak üzere istihdam edilmektedir. Bunun yanında kullanımda ev özel güvenliğinde, işyerlerinde özellikle de alışveriş merkezleri ve bankalarda kullanılmaktadır (5188 Sayılı Özel Güvenlik Hizmetlerine Dair Kanun).

Günümüzde özel güvenlik öylesine gelişmiştir ki, kolluk kuvvetleri, yasalar ve toplum bu değişimlerden etkilenmiş ve bu değişimler doğrultusunda gelişim göstermek zorunda kalmıştır. Özel güvenliğin suçtan korkmayı arttırdığı bilinmesine rağmen, suç oranlarında herhangi bir değişmeye neden olduğu tespit edilememiştir (Hallcrest Report, 1990: 342).

Özel güvenlik personelinin yönetim şeklinin hangi kurumlara benzemesi gerektiği konusunda yöneticilerin fikir ayrılıkları bulunmaktadır. Askeri yönetim, polis benzeri yönetim ve özel şirket yönetimi kullanılan yönetim şekilleridir. Sektörde uygulanması gereken yönetim şekli ise hizmet verilen firmalara göre değişmelidir (Nalla ve Newman, 1990: 42).

Yapılan araştırmalar toplumda özel güvenlik kullanımının yaygınlaşmasının suçun yer değiştirmesine neden olduğunu göstermektedir. Suç şehrin fakir kesimlere yönelmiştir. Özel güvenlik personeli ile sıkça karşılaşmak da bireylerin suçtan korkularını su yüzüne çıkarmış ve farklı güvenlik sağlayıcı önlemleri almalarını sağlamıştır (Clotfelter, 1978: 392).

2. ÖZEL GÜVENLİK HİZMETLERİNİN DÜNYADA GELİŞİM SÜRECİ

Özel güvenlik hizmetleri, ülkemizde ve dünyada yeni bir uygulama değildir. Özel güvenlik tarihi Roma imparatorluğuna kadar uzanmaktadır. Özel güvenlik görevi, Antik Roma'da şehri gözetleyen “*vigiles*” adı verilen bireylerce yapılmaktaydı (Abanoz, 2008: 38).

Özel güvenlik, ABD’de, Birinci Dünya Savaşı sonrasında kolluk hizmetlerinin yetersiz kaldığı durumlarda ortaya çıkmıştır. Özellikle,

demiryolları ağlarının gelişmesi ve uzun mesafelerde yaygınlaşması ve mevcut kamu güvenlik teşkilatının demiryollarının korunmasında yetersiz kalması zamanla özel güvenlik teşkilatlarının kurulmasına neden olmuştur. Günümüzde ABD’de özel güvenlik teşkilatı personeli olarak görev yapmakta olan personel sayısı, resmî güvenlik personelinden daha fazladır. Demiryolu ulaşımında başlayan özel güvenlik zamanla, bireylerin, taşınabilir mallar ve gayrimenkullerin, nakil esnasında para ve kıymetli malların korunmalarına, spor müsabakaları, sahne gösterileri, fuar ve her türlü sosyal etkinliklerde koruma tedbirlerinin alınması, sivil havacılık güvenliğinin sağlanması, liman güvenliğinin sağlanması, güvenlik sistemlerinin kurulması, bakım ve yönetimi gibi çeşitli dallarda uygulanmaya başlanmıştır (Uslu, 2008).

Özel güvenlik sektörü yıllar içerisinde genel güvenlik politikasına katkı sağlayan önemli unsurlardan biri haline gelmiştir. Yıllar boyunca kamu paydaşları tarafından küçümsenen özel güvenlik sektörü artık belirli konulara yönelik kilit etmen olarak değerlendirilmektedir. Bir zamanlar demokratik olmayan kanundışı asayiş örgütleri ile neredeyse bir tutulan özel güvenlik elemanlar günümüzde başkalarının güvenliğinin emanet edildiği oldukça profesyonel bireyler olarak değerlendirilmektedir. Yine de, özel güvenlik endüstrisi ne homojendir ne de belirgin bir biçimde tanımlanmaktadır, buna karşın büyük ve küçük çaplı sanayilerden oluşan çok geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır. Her ne kadar güvenlik hizmetlerinin temini tüm bu endüstriler için aynı olsa da, endüstriler yapı, hakimiyet, amaç ve yöntem bakımından farklılık göstermektedir. Bu sektör bireysel varlık ve mülk, nakil halinde paranın gözetimini, bireysel korumayı, erişim denetimini ve tasarımı, kurulum ve alarm sistemleri yönetimini içerisine dâhil eden geniş bir faaliyet yelpazesine sahiptir.

Güvenlik misyonlarının dış kaynaklardan edinilmesi geniş bir olaylar dizisini kapsamaktadır. Bu nedenle, özel güvenlik sektörü için sağlanan ulusal açıklayıcı modeller bunun arasındaki kültürel ve/veya politik nedenleri aydınlatmak için durum bazında analiz edilmelidir. Bununla birlikte, dünyanın herhangi bir yerinde özel güvenlik sektörünün yükselişinin sebepleri kültürler

arasındadır. Bunlar ulusal bazda az ya da çok önemli etkilere sahip üç kategori içerisinde gruplandırılabilirler (Avrupa Özel Güvenlik Zirvesi, 2009).

a. Yeni Mülk ve Tüketim Biçimlerinin Ortaya Çıkışı

Geliştirilen bir dizi açıklama yeni mülkiyet ve tüketim biçimlerinin ortaya çıkışı ile ilintilidir. Kamu ve özel güvenlik alanlarına ek olarak, yirminci yüzyılın son yarısı boyunca bir alanlar kategorisi ortaya çıkmış olup, İngilizce konuşulan dünyada mass private property (toplu özel mülkiyet) olarak adlandırılmıştır. Bunlar alışveriş merkezleri, eğlence parkları, spor alanları veya kültürel alanlar vs. gibi özel alanlardır. Bunlar özel mülkiyete tabi olmakla beraber kamuya açık olan alanlardır. Pek çok devlet artık büyük çaplı gösterilerin organizatörlerinden bu etkinlikler için kendi güvenliklerini sağlamalarını istemektedir. Pek çok durumda, bu güvenlik temini özel niteliklerinden ötürü büyük ölçüde özel güvenlik elemanlarının dış kaynaklardan kullanımına dayalı olmaktadır. Bu karma alanların çoğalması özel güvenlik pazarının gelişiminin ardında yatan daha belirgin sebeplerden birisi haline gelmiştir. Aynı şekilde, araba ve motosiklet gibi kamu yollarını giderek kolonileştiren yeni toplu tüketim mallarının yanı sıra her geçen gün daha fazla bireyin evlerini korumak için güvenliğe yatırım yapmalarına neden olan sigorta odaklı mantıktan da söz edilebilmektedir. Bu nedenle, özel güvenlik elemanları tarafından korunan özel alanlar ile kamu güvenlik kuvvetleri tarafından korunan kamusal alanlar arasındaki ayrım uzun zamandır uzmanlar arasında bir anlaşmazlık nedeni olmuştur. Bu ayrım artık sorgulanmaktadır, zira özel güvenlik elemanlarının faaliyeti, karma olsun ya da olmasın, artık özel alanlarla sınırlı olarak tanımlanamamaktadır (Loader, 1999: 385).

b. Tıkanmış Bir Kamusal Polis Hizmeti

Daha büyük öneme sahip ikinci bir dizi açıklama da günümüzde kamu polis hizmetinin tıkanması ile ilintilidir. Bu tıkanmanın nedenlerinin analizi ister polise bildirilen suç ve kabahatlerin artan düzeyleri açısından ister güvenlik talebinin (yargı sisteminin ve polisin anti sosyal davranışa daha

yakından göz atmasını sağlayan) dönüşümü açısından analiz edilmiş olsun, genellikle güvenliğe yönelik artan talebi vurgulamaktadır. Bu tıkanıklık kamu polis kuvvetleri tarafından sağlanan geleneksel hizmetin kalitesini düşürmektedir ve topluluk eylemini desteklemektedir. Bu, yerleşim alanlarının (kapalı topluluklar olarak adlandırılanlar, ayrıca bazı sosyal konut alanlarında mülk sahipleri tarafından alınan durumsal önleyici tedbirler) veya (son dönemde İngiltere’de görüldüğü gibi, bazıları devlet polisi tarafından daha sonra akredite edilen) topluluk eyleminin fiziksel kapanışı biçimini alabilmektedir (Bayley ve Bittner, 1984: 47).

c. Devletlerin Mali Krizi

Genellikle devletlerin mali krizi olarak adlandırılan ve resmi makamları yatırımlarının kapsamalarını gözden geçirmeye zorlayan durumları vurgulayan üçüncü bir dizi açıklama mevcuttur. Bazı ülkeler artık kamu görevlilerinin sayısını azaltmaya çalışmaktadır. Bu ülkelerin çoğunda bu istek devletlerin faaliyetlerini genellikle yargı sistemine dâhil faaliyetler olarak tanımlanan temel polis faaliyetlerine tekrar odaklamalarını gerektirmektedir. Bu tekrar odaklanma mali sınırlılıklardan ötürü belli sayıda polis faaliyetinin dış kaynaktan temin edilmesine (örneğin statik koruma) yol açmıştır. Bu genellikle kamu yollarında devriye gezme oranında bir düşüşe yol açmakta olup, insan gücü açısından çok pahalıdır ve etkinliğinin değerlendirilmesi de bir o kadar zor olmaktadır. Bu faaliyet genel nüfus ve yerel makamlar içerisinde popüler olup, bu popülerliğini yitirecek gibi görünmemektedir. Bunun yanı sıra özel güvenlik elemanlarına olan güven her geçen gün biraz daha artmaktadır (Shearing ve Stenning, 1981: 198).

3. ÖZEL GÜVENLİK HİZMETLERİNİN AVRUPADA GELİŞİM SÜRECİ

Avrupa’da da özel güvenliğin gelişimi Dünya’daki uygulamalara paralel olmuştur. Özellikle birinci dünya savaşı sonrasında demiryolları ve tesislerin yapımında özel güvenlik görevlileri koruma görevini üstlenir hale gelmiştir (Dorn ve Levi, 2007: 218). Günümüzde ise özel güvenlik sektörü

(bireylerin gözetimi ve değerli eşyaların taşınması) Avrupa Birliği içerisinde genişlemektedir: Sektör 1.7 milyon iş alanı, 50.000 şirket ve 15 milyar Euro'luk yıllık geliri temsil etmektedir. Birliğin Doğu Avrupa'yı da içerisine alacak şekilde genişlemesi ile güvenlik pazarının farklı bölümleri arasında görevlerin gerçekleştirilmesi ve paylaşımındaki kaçınılmaz düşüşün yarattığı boşluktan ötürü güvenliğe yönelik arz ve talep hiç olmadığı kadar önem kazanmış ve hiç olmadığı kadar kalite odaklı hale gelmiştir (Sarkozy, 2009: 18).

Farklı üye devletlerin kültür ve hukukları göz önüne alınarak, kamu-özel güvenlik çözümlerinin ortaklaşa üretilmesi için işgücü rejimlerini ve diyalogu uyumlaştırmak hedeflenmektedir. Özel sektör Avrupa Komisyonu ile bağlarını yapıcı bir biçimde güçlendirmelidir. Var olan ihtiyaçlar yönetimleri genel kuralları tanımlamaya ve ulusal kanunlar ile Avrupa çapında özel güvenlik mevzuatının uyumlaştırılmasını vazgeçilmez hale getirmeye mecbur bırakacaktır. Sosyal diyalog başlatılma gerekliliğinin yanı sıra, rekabet ve sosyal korumanın uzlaştırılması gerektiği takdirde kamu ve özel sektör makamları bunun başarılması için çalışmak zorunda olacaklardır. Güvenlik endüstrisindeki tüm oyuncular sektörü organize etmek, ekonomik genişlemesini teşvik etmek ve Avrupa yasalarını uyumlaştırmak için çaba göstermelidir (Sarkozy, 2009: 22).

Güvenlik; polis kuvvetlerinden, vatandaşlara, hukuk sisteminden kâr amacı gütmeyen kuruluşlara, kamu sektöründen özel sektöre kadar uzanan bir zincirdir. Bazılarının özel durumları ile tümünün ihtiyatlılığı bu zincirdeki bağları teşkil etmektedir. Devlet daima insanların ve mülklerin güvenliğinin birincil kefil konumundadır. Sorumlu olduğu alanları tek başına denetlemekten sorumludur. Bu yetkinlik alanları soruşturma gerçekleştirilmesini, kamu düzeninin korunmasını ve hassas istihbarat yürütülmesini kapsamaktadır (Alliot-Marie, 2009: 47). Özel güvenliğin de bu zincirde kendine ait bir yeri bulunmaktadır. Günlük hayatta mağazaları ve kamu etkinliklerini denetleyen, havaalanlarında tetkik ve tarama yürüten ve para transferlerini gerçekleştiren Özel Güvenlik Elemanları görülmektedir (Dorn ve Levi, 2007: 223).

4. ÖZEL GÜVENLİK HİZMETLERİNİN TÜRKİYEDE GELİŞİM SÜRECİ

Tarih boyunca çeşitli ve büyük devletler kurmuş olan Türkler kurdukları devletlerde asayiş kamu kolluk kuvvetleri ile özellikle de askeri kuvvetler ile sağlama yoluna gitmişlerdir. Buna rağmen Osmanlılar döneminde ücretlerini dükkân sahiplerinden alan ve karşılığında ise; geceleri mahalleyi, çarşı ve pazarı bekleyen “Ases”ler (Gece Bekçileri), yol güzergâhlarındaki önemli noktalar ile eşkıyalarca soyguna müsait geçitlerin güvenliğinden sorumlu “Derbentçi”ler, tüccar ve kervanların emniyetinden sorumlu olan “Kervansa”lar, isyanlarda halkın kendisini koruması için oluşturduğu bir örgüt olan “İl Erleri” ile esnaf loncalarının aldığı inzibati tedbirler Türk tarihindeki özel güvenlik sisteminin uygulamaları olarak sayılabilmektedir (Kuyaksil ve Akçay, 2006: 8).

19. asırda bazı varlıklı bireyler tarafından mesken ve mallarının korunması gayesine yönelik olarak özel bekçilerin çalıştırıldığı bilinmektedir. Bu konu zabıta tarihiyle ilgili bazı kitaplarda ele alınmaktadır. Halen, 442 sayılı Köy Kanununa göre görev yapmakta olan köy korucuları ve köy bekçileri mevcuttur. Kır bekçileri ve çiftçi mallarını koruma kolluğu ise, 4081 sayılı Çiftçi Mallarını Koruma Hakkında Kanuna istinaden görev yapmakta ve ücretleri köylüler tarafından ödenmektedir. Fakat bu sayılanlar türünden güvenlik görevlilerinin sayıları hiçbir zaman, özellikle 1981 yılında yürürlüğe giren 2495 sayılı Bazı Kurum ve Kuruluşların Korunmasına Dair Kanundan sonra sayıları hızla artan, ticari gayeli özel güvenlik teşkilatlarınca istihdam edilenlerin sayısına ulaşmamıştır (Kuyaksil ve Akçay, 2006: 9).

Devletin 1980’den itibaren değişimine koşut olarak, 1980 öncesinde devletin sorumluluk alanına giren pek çok görev artık özel ellerde toplanmaya başlamıştır ve piyasada alınıp satılır hâle gelmiştir. Güvenlik de bu değişim sürecinde tıpkı devletin diğer görevleri gibi özelleşmeye başlamıştır. Bu anlamda günümüzde Emniyet Teşkilatı’nda görev yapan polis sayısını sahip olduğu personel sayısı ile gerilerde bırakan özel güvenlik kuruluşları, 80’lerle birlikte Türkiye gündemine girmiştir. 70’li yıllar boyunca Türkiye’de yaşanan

çatışmalı politik ortamda ideolojik amaçlarla gerçekleştirilen banka soygunlarına karşı önlem almak amacı ile bankalarda devletçe önceleri jandarma erleri görevlendirilmiş, daha sonra ise 12 Eylül'ün ardından her alanda gerçekleştirilen “yeniden düzenlemeler”, özel güvenlik konusuna da el atmıştır. Böylece 1981’de çıkarılan 2495 sayılı Kanun ile kurulmaya başlanan özel güvenlik birimleri aracılığıyla iç güvenlik alanında özel güvenliğin yolu açılmıştır (Haspolat, 2005: 63).

24.07.1981 tarihinde Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe giren 2495 sayılı Bazı Kurum ve Kuruluşların Korunması ve Güvenliklerinin Sağlanması Hakkında Kanun’un ile birlikte 70’ler boyunca soygun, işyeri işgali, grev ya da çatışma gibi nedenlerle zarar gören ya da mevcut durum karşısında kendilerini daha çok koruma gereğini duyan bankalar, alışveriş merkezleri, büyük fabrikalar kendi güvenlik birimlerini oluşturmaya ve güvenliklerini bu birimler eliyle gerçekleştirmeye başlamıştır. Özel mülkün ve bireylerin korunması anlamına gelen özel güvenlik olgusu da bu birimler sayesinde Türkiye’deki yerini almaya başlamıştır (Uslu, 2008).

2495 sayılı Kanun ile düzenlenen özel güvenlik teşkilatları her şeyden önce kurumların kendi bünyelerinde oluşturulmaktadır ve sorumluluk alanları yalnızca o kurumun faaliyet alanı ile sınırlıdır. Kanunda sayılan söz konusu yerlerde hangi tür güvenlik önleminin alınacağı, bir güvenlik teşkilatı kurulmasının gerekli olup olmadığı ya da kurulmuş olan teşkilatın belli bir süre sonra ihtiyacın ortadan kalkması halinde, usullere göre varlığına son verilmesi konularında karar verici merci olarak Bakanlar Kurulunun yetkili kılınması, Kurulun kararı dışında bu birimlerin oluşturulamayacağını kanıttır. Diğer taraftan Kanun’da özel güvenlik teşkilatında görevli olanların Türk Ceza Kanunu’nun uygulanmasında memur sayılmaları ve bunlara karşı görevleri sırasında veya görevlerine bağlı olarak suç işleyenlerin devlet memurları aleyhine suç işlemiş gibi cezalandırılmaları hükmü yer almaktadır. Tüm bu maddeler birlikte değerlendirildiğinde, 2495 sayılı Kanun’un kurulmalarını düzenlediği özel güvenlik teşkilatları, devletin iç güvenliği sağlama aygıtı olan Emniyet’e rakip bir teşkilat olmadığı gibi, oluşturulmalarının ve kaldırılmalarının Bakanlar Kurulu kararına bağlı olması

nedeniyle kamu iradesinin bir kararı ile her an kaldırılabilme özelliği sergilemektedir. Bu anlamda söz konusu kanun ile iç güvenliğin genel ve aslî görevleri ile ikincil nitelikte görülebilecek görevlerinin Emniyet ve oluşturulacak özel güvenlik teşkilatları arasında taksim edildiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Dolayısıyla bu bölümün çerçevesinde Emniyet iç güvenliğin genel ve aslî yönlerindeki sorumluluğunu sürdürürken; fabrika, banka, çarşı, tarihi ve turistik alan gibi özel alanların güvenliği anlamındaki ikincil güvenlik görevleri özel güvenlik teşkilatlarınca görülecektir (Ordulu, 2008).

2495 sayılı Kanun'da, bağlı olduğu kuruluşu bu Kanun hükümleri çerçevesinde korumak ve güvenliğini sağlamakla görevli ve yetkileri bu Kanunla sınırlı özel bir kolluk kuvveti olarak tanımlanan özel güvenlik teşkilatları, kanunda sayılan güvenliği korunacak yerlere bağlı olarak oluşturulup, o kuruluşun güvenliğini sağlamakla yükümlü iken; bu kanunu yürürlükten kaldıran 5188 sayılı Kanun ile temelde kuruma bağlı güvenlik teşkilatları dışında görev yapan özel güvenlik şirketlerinin kuruluşu düzenlenmektedir. 5188 sayılı Özel Güvenlik Hizmetlerine Dair Kanun 10.06.2004 tarihinde kabul edilip 26.06.2004 tarihli ve 25504 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir ve 21.04.2005 tarihinde kabul edilen ve 27.04.2005 tarihli ve 25798 sayılı Resmî Gazete'de yayınlanan Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile bazı maddelerinde değişikliğe gidilmiştir (5188 Sayılı Özel Güvenlik Hizmetlerine Dair Kanun).

Kamu güvenliğini tamamlayıcı nitelikteki özel güvenlik hizmetlerinin yerine getirilmesine ilişkin esas ve usulleri belirlemek amacını taşıyan kanun; özel güvenlik izninin verilmesine, bu hizmeti yerine getirecek birey ve kuruluşların ruhsatlandırılmasına ve denetlenmesine ilişkin hususları kapsamaktadır. 5188 sayılı Kanun'a göre; birey ve kuruluşların talebi üzerine, koruma ve güvenlik ihtiyacı dikkate alınarak, güvenlik hizmetinin istihdam edilecek personel eliyle sağlanması, kurum ve kuruluşlar bünyesinde özel güvenlik birimi kurulması ya da bu hizmetin güvenlik şirketlerine gördürülmesi, özel güvenlik komisyonunun kararı üzerine valilik iznine

bağlıdır. Bu haller dışında toplantı, konser, sahne gösterileri ve benzeri etkinliklerde; para veya değerli eşya nakli gibi geçici veya acil hallerde, komisyon kararı aranmaksızın, vali tarafından özel güvenlik izni verilebilmektedir. Böylece 2495 sayılı Kanun'da Bakanlar Kurulu Kararı ile bir kurum bünyesinde özel güvenlik teşkilatının kurulması izni verilirken, 5188 sayılı Kanun ile kurum bünyesinde güvenliği sağlamak için kurum içinde güvenlik birimi kurulmasına ya da güvenliğin kurum dışında yapılanan özel güvenlik şirketlerine gördürülmesine, özel güvenlik komisyonunun kararı üzerine valilik izin verir hale gelmiştir (2495 Sayılı Bazı Kurum ve Kuruluşların Korunması ve Güvenliklerinin Sağlanması Hakkında Kanun).

Özel güvenlik alanına özel güvenlik şirketlerini dahil eden 5188 sayılı Kanun'a göre şirketlerin özel güvenlik alanında faaliyette bulunması İçişleri Bakanlığı'nın iznine tâbidir. Faaliyet izni verilebilmesi için şirket hisselerinin nama yazılı olması ve faaliyet alanının münhasıran koruma ve güvenlik hizmeti olması zorunludur. Özel güvenlik şirketleri, şubelerini bir ay içinde Bakanlığa ve ilgili valiliğe yazılı olarak; hisse devirlerini bir ay içinde Bakanlığa bildirmektedirler. Yabancı bireylerin özel güvenlik şirketi kurabilmesi ve yabancı şirketlerin Türkiye'de özel güvenlik hizmeti verebilmesi müteakabiliyet esasına tâbidir. Böylece bu madde ile yabancı özel güvenlik şirketlerinin ülkemizde görev yapmalarının yolu da açılmıştır (5188 Sayılı Özel Güvenlik Hizmetlerine Dair Kanun).

Aşağıdaki tabloda görüldüğü gibi 5188 sayılı yasanın çıktığı 2004 yılından itibaren ülkemizdeki özel güvenlik şirketi ve özel güvenlik personeli katlanarak artmıştır. 2010 yılında sektörün doyması sonucu artış önceki yıllar boyutunda olmamıştır. 2010 yılına gelene kadar 652 bin özel güvenlik personelinin sertifika alması ve 404 bin kişinin özel güvenlik personeli taşıy hale gelmesi sektörün kapasitesi ile ilgili bilgi edinmemizi sağlamaktadır. Emniyet Genel Müdürlüğünün 2012 yılında 300 bin polis hedeflemesi dikkate alındığında ülkemizde özel güvenlik personelinin önemi daha iyi anlaşılacaktır.

Tablo-2: Yıllar İtibariyle Faaliyet İzni Alan Özel Güvenlik Şirketi Sayıları
(İçişleri Bakanlığı) 2010, Emniyet Müdürlüğü Özel Güvenlik Dairesi
Başkanlığı [web] 2010.

Özel Güvenlik Kurumları ve Özel Güvenlik Görevlileri İstatistikleri								
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	TOPLAM
Faaliyet İzin Verilen Şirket Sayısı	29	516	240	145	111	129	72	1.242
Sertifika Alan ÖGG Sayısı		76.587	137.584	97.854	103.446	138.883	98.135	652.489
Kimlik Alan ÖGG Sayısı	57.855	59.303	57.011	41.640	60.681	74.851	53.037	404.378

5. ÖZEL GÜVENLİK PERSONELİNİN ÖZELLİKLERİ

5188 sayılı Özel Güvenlik Hizmetlerine dair kanuna göre özel güvenlik görevlilerinde aranan şartlar aşağıda sıralanmıştır.

“Madde 10 – Özel güvenlik görevlilerinde aşağıdaki şartlar aranır:

- Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmak.
- Silahsız olarak görev yapacaklar için en az sekiz yıllık ilköğretim veya ortaokul; silahlı olarak görev yapacaklar için en az lise veya dengi okul mezunu olmak.
- 18 yaşını doldurmuş olmak.
- Türk Ceza Kanununun 53 üncü maddesinde belirtilen süreler geçmiş olsa bile; kasten işlenen bir suçtan dolayı bir yıl veya daha fazla süreyle hapis cezasına ya da affa uğramış olsa bile devletin güvenliğine karşı suçlar, Anayasal düzene ve bu düzenin işleyişine karşı suçlar, cinsel dokunulmazlığa karşı suçlar, kamunun sağlığına karşı suçlar, zimmet,

irtikâp, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, güveni kötüye kullanma, hileli iflas, ihaleye fesat karıştırma, edimin ifasına fesat karıştırma, suçtan kaynaklanan malvarlığı değerlerini aklama, kaçakçılık veya fuhuş suçlarından mahkûm olmamak.

e) (Mülga bent: 23/01/2008-5728 S.K./578.mad)

f) Görevin yapılmasına engel olabilecek vücut ve akıl hastalığı ile özürlü bulunmamak.

g) Belirtilen özel güvenlik temel eğitimini başarıyla tamamlamış olmak.”

6. ÖZEL GÜVENLİK HİZMETİNİN KAPSAMI

Güvenlik hizmetlerinin kendine has bazı özellikleri vardır. Bu özellikleri genel olarak şu şekilde sıralamamız mümkündür (Kuyaksil ve Akçay, 2006: 4):

- Güvenlik hizmeti günün 24 saatini kapsayan sürekli bir hizmettir. Hizmetin etkin ve kesintisiz olarak sürdürülebilmesi için nöbet sistemi geliştirilmiştir,
- Güvenlik hizmetleri mekân ile ilgilidir. Her güvenlik birimi kendi sorumluluk alanının güvenliğini sağlamakla görevlidir. Ancak her güvenlik biriminin sağladığı hizmetten diğer güvenlik birimleri de faydalanmaktadır. Dolayısıyla sunulan her güvenlik hizmetinin ülke güvenliğine katkısı bulunmaktadır. Ayrıca ihtiyaç halinde, yetkili bireylerin talimatıyla güvenlik güçleri birbirlerine yardımcı olmaktadır,
- Güvenlik hizmeti sunan bireyler, yasalarda belirlenen şekil ve şartların oluşması durumunda, yasalarda belirtildiği şekilde zor kullanma yetkisine sahiptirler,
- Güvenlik hizmeti sunan bireyler zor kullanma yetkisinin gereği olarak yasalarda belirtildiği şekilde silah taşıma yetkisine de sahiptirler,
- Güvenlik hizmeti sunan bireyler genellikle üniforma giymektedir. Ancak yasaların izin verdiği bazı görevleri sivil kıyafetle yaparlar.

Özel güvenlik tüm ülkelerde temelde işle ilgili suç ve kabahatleri önlemek amacıyla ortaya çıkmış bir hizmettir. İşyeri personelinden gelen hırsızlık, mülke zarar verme, dolandırıcılık, bilgi kaçırmaya ve yönetime verilen zararını engellemek amacıyla özel güvenlik görevlisi ve özel güvenlik tertibatı kullanılmaya başlanmıştır (Cunningham ve diğerleri, 1991: 6).

Özel güvenlik hizmetinin en önemli karakteristik özellikleri; uzmanlaşmamış olması, kurban odaklı olması ve kullananın kaynaklarına bağılı olması'dır (Shearing ve Stenning, 1983: 495). Özel güvenlik hizmetleri hem canı hem de malı korumaya yönelik olarak verilen hizmetlerdir (Shearing ve Stenning, 1983: 504).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMA

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU

Araştırmanın temeli sürekli riskli kararlar almak durumunda olan özel güvenlik personelinin tehlikeyi kanıksama davranışının olup olmadığını araştırmak ve eğer varsa risk alma ile arasındaki ilişkiyi incelemektir. Araştırmada risk ve tehlike kavramları tanımlanmış, belirsizlik ve risk ilişkisine değinilmiştir. Risk değerlendirme yöntemleri, amaçları ve yararları tanıtılmıştır. Risk değerlendirmesinin karar almaya etkisi açıklanmıştır. Karar alma incelendikten sonra özellikle riskli durumlarda karar almaya odaklanılmıştır.

Risk alma davranışının dinamiklerini belirlemek amacıyla risk ve risk alma üzerine yapılmış araştırmalar incelenmiştir. Tehlikeyi kanıksama ve risk alma arasındaki ilişki incelenmiş ve tehlike durumunda kalan bireylerde yaşanan değişikliklerden bahsedilmiştir.

Özel güvenlik personelinin araştırma içerisinde kullanılma nedenleri açıklanmıştır. Özel güvenlik personeli olma şartlarından bahsedilerek kişilik özellikleri hakkında yorum yapmak için temel bilgiler verilmiştir. Özel güvenlik hizmetinin niteliklerini anlayabilmek amacıyla kanunlara yer verilmiştir. Özel güvenlik hizmetinin Dünya’da, Avrupa’da ve Türkiye’de gelişimine yer verilerek kapsam incelenmeye çalışılmıştır.

Risk ve tehlike kavramları güvenlik için çok önemli ve birbirinden ayrılmaz kavramlardır. Risk ve tehlike kavramlarını bir araya getirme ve kullanılabilir hale getirme işlemlerinin bütünü risk değerlendirmeyi oluşturmaktadır. Tehlike “zarar oluşturma ihtimali olan istenmeyen durum” olarak tanımlanmaktadır. Risk ise “zarar ve zararın meydana gelme olasılığının bileşkesi” olarak tanımlanmaktadır. Risk belirsizlik içermektedir.

Tehlike istenmeyen durum olmasına rağmen risk her zaman istenmeyen durum değildir. Riskin içerdği belirsizlik kimi zaman riskleri fırsata dönüştürmektedir. Bireyler günlük faaliyetlerini gerçekleştirmek için de risk almak zorundadırlar.

Bireylerin risk ve tehlikeyi algılamaları farklıdır. Riski algılamadaki farklılık riskin korkutuculuk düzeyi, anlaşılabilirlik düzeyi ve riskten etkilenecek birey sayısı ile ilişkilidir. Bireylerin tehlikeyi ne ölçüde anladığı, tehlikenin hangi derecede eşit dağıldığı, bireylerin tehlikeyi önleyebilme yetenekleri ve riskin bireyler tarafından gönüllü üstlenilip üstlenilmediği de riskin algılanmasını etkilemektedir. Ayrıca bireylerin eğitimi, kültürü, statüsü, sosyal yapısı, tecrübeleri ve ekonomik durumu gibi değişkenler risklerin farklı algılanmasına neden olmaktadır. Risklerin içerdği belirsizlik ile mücadele etmek amacıyla risk değerlendirme yapılmaktadır.

Risk değerlendirme; her tehlikenin olasılığını ve potansiyel zararını belirlemek, toplanan verilerin harekete geçmek için nasıl kullanılacağını tespit etmek, her tehlike için çözüm yollarına karar vermek ve karar verilen çözüm yollarının tehlikeye etkisini değerlendirmek amacıyla yapılmaktadır (Elias, 2009: 36). Risk değerlendirme özellikle riskleri kabul edilebilir seviyeye çekmek için kullanılmaktadır.

Risk değerlendirme işlemi bireylerin karar alma sürecinde belirleyici olmaktadır. Karar alan bireyler karar alım sürecinin yetki ve sorumluluklarını karar uygulayıcılar ile paylaşmak zorundadır. Bireylerin riskli durumlarda aldıkları kararlarda rasyonel karar alma sürecinin dışına çıktıkları bilinmektedir. Özellikle güvenlikte alınan kararların riskli durumlarda alınan kararlar olduğu bilinmektedir. Riskli durumlarda karar almayı etkileyen çeşitli faktörler bulunmaktadır. Olaya dikkat, olabilirlik algısı ve riskin ortaya çıkardığı duruma cevap verme bu faktörler arasında yer almaktadır.

Bireylerin risk değerlendirmede kullandığı en temel yöntemlerden biri önceki deneyim ve yaşamlarına göre olayların risklerini değerlendirmeleridir. Yapılan çeşitli çalışmalarda (Johnson ve Tversky, 1983; Wright ve Bower,

1992) bireylerin riskleri doğru algılayamadıkları görülmektedir. Örneğin bireyler üzgün ya da mutlu olduklarında risk algılamaları farklılaşmaktadır.

Bireyler olasılık değerlendirmesi yaparken tüm olasılıkları görememektedir. Riskli olayların olasılık değerlendirme sürecinde süreci etkileyen bazı faktörler bulunmaktadır. Kanıtın sezgisel olarak değerlendirilmesi, örnek uzay bölümlendirmesi ve sistem değişikliklerini fark etmek bu faktörlerdendir. Kanıtın sezgisel olarak değerlendirilmesi sırasında bireyler farkında olmaksızın olayları deneyimledikleri olaylarla karşılaştırarak değerlendirmelerini yapmaktadır. Bu nedenle önceden fazla riskli olay yaşamış olmak risk değerlendirmede olayların algısını etkilemektedir. Örnek olay bölümlendirmesi de olayın seçenekleri ve sonuçlarının yer aldığı evreni bireylerin doğru değerlendirememesine neden olmaktadır. Sistem değişimlerini fark etmede ise güvenlikte tehdit yaratan kaynaklardaki değişimleri takip etmek ve yeni risk kaynaklarından haberdar olmak riskin bireyler tarafından algısını etkilemektedir.

Bireylerin algıladıkları riskli olayların olasılıklarını yanlış değerlendirmesi de sıkça karşılaşılan bir problemdir. Bireyler sahip oldukları beklentilere göre düşük olasılıklı olaylara gereğinden fazla ve yüksek olasılıklı olaylara gereğinden az önem verebilmektedir. Bireylerin olasılıkları değerlendirmede yaptıkları hatalardan biri de izolasyon hatalarıdır. Risklerin olasılıkları değerlendirilirken bazı düşük olasılıklı risklerin göz ardı edilmesi ve bazı düşük olasılıklı risklerin de bireylerce yüksek olasılıklı değerlendirilmesi izolasyon hatalarıdır.

Karar almada yapılan çalışmalar bireylerin seçeneklerin verilmiş şekline göre aldıkları kararları değiştirdiklerini göstermektedir. Buna çerçeveleme etkisi denmektedir. Tversky ve Kahneman (1981) çerçeveleme etkisini ilk kez ortaya koymuşlardır. Çerçeveleme etkisi rasyonel karar alma sürecinde mantıksal tutarlılık ve değişmezlik prensibinin bir ihlali olarak kabul edilmektedir. Bireylerin seçenekleri değerlendirme aşamasında çerçeveleme etkisinin ortadan kaldırılması gerekmektedir.

Riskli durumlarda karar almada bireylerin beklentileri de oldukça önemlidir. Bireylerin öncelikle karar alırken maksimum faydayı bekledikleri ve maksimum faydayı getirecek seçenekleri seçtikleri bilinmektedir. Karar almada bazen bireylerin beklentiler yerine geribildirim sonuçlarına bağlı pişmanlıklar tarafından etkilendikleri de görülmektedir.

Risk almayla ilgili birçok kuram ortaya atılmış ve konuyla ilgili birçok araştırma gerçekleştirilmiştir. Kabul edilebilir risk bu kuram ve araştırmaların temel kavramıdır. Risklerden hangilerinin bireyler için kabul edilebilir olduğu ve hangilerinin kabul edilemez olduğu bireylerin karar verdikleri bir husustur. Bireyler kabul edilebilir risk seviyelerini kişilik özelliklerine, beklentilerine ve çeşitli faktörlere göre belirlemektedir. Bireylerin hangi durumlarda risk alacağı ve hangi durumlarda riskten kaçınacağı istatistikler veya deneyimlerden anlaşılamamaktadır. Bireyler farklılaşan durumlara farklı tepkiler vermektedir. Risk alma bireylerin organizasyondaki konumları ile de farklılaşmaktadır. Risk alma davranışı bireylerin hayatta kalmasını sağlayan bir güdüdür.

Risk almada özellikle güvenlik organizasyonlarında yöneticiler ve diğer personel karar alıcı olarak karşımıza çıkmaktadır. Yöneticiler karar alırken organizasyonda ve çevrede başarısız olarak gözükmek istemediklerinden riskten kaçmaktadırlar. Olasılıkları etkileyebildiklerini ve sadece doğru riskleri alıp başarılı olacaklarını düşünmektedir. İçinde bulundukları toplumun ve kültürün değerleri yöneticileri etkilemektedir. Yöneticiler genel olarak sonuçlarda en azından kendilerini savunabilecek bir şeyler olmasını istemektedirler. Bu nedenle özellikle sonucun uçlarda olduğu durumlarda risk almamaktadırlar.

Risk almada “risk alma durumun verilişi ile ilgilidir” düşüncesi ile yola çıkarak çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Risk alma bireylere tehlike veya fırsat olarak tanımlanabilmektedir. Bireyler riskli durumlarda kendi gözlemleriyle hareket ettikleri zaman da devreye dikkat faktörleri girmektedir. Bireylerin içinde bulunduğu fiziki ve ruhsal durum dikkatlerini ve dolayısıyla algılarını etkilemektedir.

Risk alma yöneticiler tarafından bazı durumlarda kumar oynamaya benzetilmektedir. Bireyler risk almayı kumar oynamaya benzettiklerinde sonuçtan kendilerini sorumlu tutmamaktadır. Yöneticiler genel anlamda kumar oynayanlara benzetilmek istemezler. Onlar genelde akılcı risk alıcılar olarak görülmek istemektedirler.

Bireyler bazen belirsizlikle yaşamayı çok sevmektedir. Riskli durumlarda aldıkları haz kendilerini daha fazla riskli durumlarda fazla risk almaya itmektedir. Belirsizlikle yaşamayı seven bireylerin risk almada gösterdikleri aşırılıklara belirsizlik oryantasyonu denmektedir. Bazı bireyler de belirsizlik durumlardan hiç hoşlanmamaktadır. Bu bireylerin de hiç risk almadıkları görülmektedir.

Başarı motivasyonu ve başarısızlıktan kaçınma güdüsü risk almayı etkilemektedir. Risk almanın ayrıca heyecan arayışı, agresiflik ve sosyallik özellikleri tarafından da etkilendiği bilinmektedir. Risk algılama seviyesi ve zaman arasındaki ilişki sonucunda tehlikeyi kanıksama davranışı oluşmaktadır. Bireyler riskle ilk karşılaştıklarında tehlikeyi yüksek algılamaktadırlar. Zaman geçtikçe ve riskle karşılaşma sayısı arttıkça bireylerin riski algılamalarında değişimler görülmektedir. Bu değişim riski daha az tehlikeli algılamak şeklinde olmaktadır. Çok önemli bir tehlike ile karşılaşıldığı durumlardan sonra bireyler acil durumlarda uygulanan standart prosedürleri çok sıkı biçimde değiştirmektedir. Fakat yaşanan olaylar unutuldukça yani zaman geçtikçe alınan önlemlerin etkisi azalmaktadır.

Bireylerin uzun süre stres altında kalmaları durumunda vücutlarında ve algılamalarında değişimler görülmektedir. Bu durumlarda yaşanan fiziksel değişimlerin bir etkisi olarak tehlikeyi kanıksama davranışının oluştuğu görülmektedir. Özellikle güvenlikte bireylerin sürekli stres altında kaldıkları görülmektedir. Stres altında uzun süre kalmak bireylerin gereksiz risk almasına neden olmaktadır. Bireyler aciliyet hissi ve işi çabuk bitirme isteğiyle gereksiz risk alabilmektedir. Tehlike ile sık karşılaşmak bireylerin tehlikeye aşına olmasına neden olmaktadır. Tehlikeye aşına olmak tehlikeyi kanıksama davranışının kapsamında değerlendirilmektedir. Tehlikeyi

kanıksama risk alma eşiğini düşürmektedir ve artan risk alma davranışına dönüşen süreçtir. Tehlikeyi kanıksama bireylerin karşılaştıkları tehlikeleri hafife almasına ve bu nedenle de tehlikeli olayları yönetime bildirmemesine neden olmaktadır.

Bireyler tehlikeyi kanıksama davranışı sonucunda var olan riskleri tanımlamada sorunlar yaşayabilmektedir. Özellikle sürekli bir tehdit ve tehlike altında kalan bireylerin karar ve risk alma süreçlerinde farklılaşma görülmektedir. Araştırmamız çerçevesinde bu bireyleri anlayabilmek için özel güvenlik personeli ile çalışılmıştır. Güvenlik toplumların en temel ihtiyaçlarından biridir. Güvenlik ihtiyacı yüzyıllardır devletler tarafından karşılanmaktadır. Artan nüfus ve değişen toplumsal ihtiyaçlar dolayısıyla güvenlik toplumsal alanlarda özelleştirilmeye başlanmıştır. Oluşturulan yeni kurum yapısına özel güvenlik denmektedir.

Özel güvenlik kurumları tarihin başlangıcından beri toplumlarda görülmektedir. Ülkemizde de Osmanlı toplumundan itibaren (gece bekçileri olarak) özel güvenliğe rastlanmaktadır. Özel güvenlik kurumlarının açılması 5188 sayılı Özel Güvenlik Hizmetleri Kanunu ile mümkün olmuştur.

Özel güvenlik personeli yaptıkları işler dolayısıyla devamlı stres altında olan ve karar alma süreçleri ve kararlarının sonuçları bireylerin ve toplumun can ve mal güvenliğini etkileyen görevlilerdir. Özel güvenlik toplumlarda eğlence amaçlı kullanılan tesislerde ve havalimanı, sınır kapıları gibi daha fazla güvenlik personeli gerektiren yerlerde bulunmaktadır. Özellikle sorun öncesi toplumla iç içedir ve sosyolojik açıdan toplumlar içerisinde sosyal kontrol mekanizmasıdır.

2. ARAŞTIRMANIN AMACI

Araştırmanın amacı özel güvenlik personelinin tehlikeyi kanıksama düzeyi ve risk alma davranışı arasında bir bağlantı olup olmadığını ortaya koyabilmektir. Ayrıca özel güvenlik personelinin risk alma davranışının

bireylerin kendine güvenleri ve heyecan arayışı ile bağlantılı olup olmadığı da ayrıca araştırılmıştır. Özel güvenlik personelinin incelenmesinin nedeni ülkemizde de hayli artış göstermiş olan ve kritik noktaların da güvenliğini sağlayan özel güvenlik personelinin tehlikeyi kanıksama ve risk alma davranışının varlığını tespit etmektir.

Araştırmada Kocaeli ve Kırklareli illerindeki çeşitli özel güvenlik firmaları ile çalışılmıştır. Çalışılan özel güvenlik firmalarının isimleri araştırmanın sonuçlarının özel güvenlik firmalarının gizli şirket bilgisini içermesi nedeniyle çalışmada açıklanmayacaktır.

3. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Güvenlik sağlamakla görevli personel sürekli bir tehlike altında çalışmaktadır. Tehlikeli görevlerde çalışan bireylerin risk almasının artması tehlikeli durumlarda istenmeyen sonuçlarla karşılaşılmasına neden olmaktadır. Özel güvenlik personelinin riskli ortamda çalışmasından dolayı karar ve risk alma davranışının dinamiklerinin belirlenmesi oldukça önemlidir. Tehlikeli durumlarda uzun süre kalmanın bireyler üzerinde bazı etkileri olduğu bilinmektedir. Bu etkilerden bir tanesi tehlikeyi kanıksamadır.

Tehlikeyi kanıksama konusunda literatürde yapılmış çok fazla çalışma bulunmamaktadır. Güvenlik personelinin karar almada tehlikeyi kanıksama davranışı gösterip göstermediği araştırmamızda incelenmektedir. Tehlikeyi kanıksama davranışı varsa risk değerlendirme aşamalarındaki planlamalar süreçlerin tümü için aynı olmamalıdır. İşletmelerin ve yöneticilerin bireylerin karar alımında oldukça etkili olduğu tahmin edilen tehlikeyi kanıksama davranışı ile ilgili bilgileri olması özellikle güvenlikte tehlikelerden ve risklerden uzak durmaya yardımcı olacaktır.

4. ARAŞTIRMANIN HİPOTEZLERİ

Araştırma esnasında kullanılan hipotezler özel güvenlik personelinin kişilik özellikleri, bağlı oldukları çevresel şartlar, sahip oldukları eğitim seviyesi, tecrübesi ve cinsiyeti gibi değişkenler üzerine şekillendirilmiştir.

Birinci Hipotez: Tehlikeyi olumlu kanıksama; özsaygı, heyecan arayışı ve risk alma davranışı tarafından yordandır.

İkinci Hipotez: Tehlikeyi olumsuz kanıksama; özsaygı, heyecan arayışı ve risk alma tarafından yordandır.

Üçüncü Hipotez: Tehlikeyi olumlu kanıksama kişilerin tecrübesi ile ilişkilidir.

Dördüncü Hipotez: Tehlikeyi kanıksama, heyecan arayışı, risk almada cinsiyetler arasında fark bulunmaktadır.

5. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

Kavramsal çerçeve kapsamında yapılan literatür taraması esnasında tehlikeyi kanıksama kavramı ile ilgili önceden yapılmış çalışmaların azlığı nedeni ile kavramın tanımlanması ve açıklanması açısından sınırlılık oluşmuştur.

Özel güvenlik şirketleri çalışmada kullanılan anketlerin sonuçlarının şirketlerinin gizli bilgisine gireceği korkusu ile çalışmaya katılmak istememişlerdir. Bu nedenle çalışmak isteyen özel güvenlik şirketi bulmada sorun yaşanmış ve örneklem istendiği kadar büyük olamamıştır.

6. ARAŞTIRMANIN EVRENİ VE ÖRNEKLEM GRUPLARI

Araştırmada Kırklareli'nde ve Kocaeli'nde iki özel güvenlik firmasına bağlı olarak çalışan 285 özel güvenlik personeline anket uygulaması yapılmıştır. Kırklareli'ndeki A güvenlik şirketinin toplam 330 çalışanı

bulunmaktadır. Kocaeli’ndeki B güvenlik şirketinin toplam 250 çalışanı bulunmaktadır. Şirketler isimlerinin çalışmada yayınlanmamasını talep ettiğinden çalışmamız sırasında şirket isimleri yerine A ve B şirketi adlandırmaları kullanılacaktır.

Tablo-3: Araştırmaya Katılanların Güvenlik Şirketlerindeki Dağılımı.

Örneklem Grupları	n	%
A Güvenlik	135	47.37
B Güvenlik	150	52.63
Toplam	285	100

7. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

a. Veri Toplama

Araştırmaya ait veriler anket ve ölçekler aracılığı ile elde edilmiştir. Gerekli izinler alındıktan sonra anketler özel güvenlik yöneticilerine teslim edilmiştir. Özel güvenlik yöneticileri anketler ve çalışma konusu hakkında ayrıntılı olarak bilgilendirilmiştir. Yöneticiler anketleri personele görev yerlerinde teslim etmiştir. Personel görev yoğunluğuna bağlı olarak anketleri doldurup yöneticilere teslim etmiştir. Anketler doldurulduktan sonra çalışmamızda kullanılmak üzere geri teslim etmiştir. Ölçeklerin tamamı EK-A’da verilmiştir.

b. Veri Değerlendirme

Anketler iki grup örneklem üzerinde uygulandıktan sonra (N=285) elde edilen veriler SPSS 13.0 istatistik programında değerlendirilmiştir. Veri analizinde önce geçerlik ve güvenirlik analizi yapılmıştır. Ardından değişkenler arası korelasyon yardımı ile hipotezler analiz edilmiştir.

c. Araştırmada Kullanılan Araçlar

(1)Giriş Sayfası

Araştırmada kullanılan anketin ilk bölümü katılımcıların demografik özelliklerini ortaya çıkarmayı amaçlayan sorulardan oluşmaktadır. Kişisel özelliklerin ölçmek istenen kavramlara olan etkisini belirleyebilmek için bu bölüm gerekli görülmüştür. Yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim durumu ve çalışma süresi gibi bileşenlerin tehlikeyi kanıksama ve risk almayı etkileyebileceği düşünülmektedir.

(2)Tehlikeyi Kanıksama Anketi

İkinci bölümde Sevgili tarafından hazırlanan “Jandarma Personelinin Tehlikeyi Kanıksama ve Öğrenilmiş Güçlülük Düzeylerinin İncelenmesi” yüksek lisans tezinde uygulanan “Tehlikeyi Kanıksama” anketi uygulanmıştır. Anket Sevgili tarafından 2007 yılında 21 ve 22 maddelik iki alt ölçek olarak geliştirilmiştir. Birinci alt ölçek tehlikeyi olumlu kanıksamayı, ikinci ölçek de tehlikeyi olumsuz kanıksamayı ölçmektedir. Ölçeğin puan çizelgesinde 7 basamaklı Likert tipi ölçek kullanılmıştır. Anket bireylerin tehlikeyi kanıksamalarının derecesini ve yönünü (olumlu veya olumsuz) ölçmektedir. Sevgili tarafından uygulanan anketin güvenirlik değeri (Cronbach’s Alfa Değeri) .79’dur.

(3)Rosenberg Özsaygı Ölçeği

Üçüncü bölümde verilen Rosenberg Öz Saygı Ölçeği, Rosenberg tarafından 1963 yılında 63 madde ve 12 alt ölçek olarak geliştirilmiştir. Bu çalışmada kullanılan ve benlik saygısını ölçen 10 maddelik birinci alt ölçeğin 5 maddesi pozitif yönlü (1, 2, 4, 6, 7) iken kalan 5 madde (3, 5, 8, 9, 10) negatif yönlüdür. Negatif yönlü olan maddeler ters kodlanarak yüksek puanın yüksek öz saygıyı temsil etmesi sağlanmaktadır. Ölçeğin puan çizelgesi 4 basamaklı Likert tipi ölçek iken bu çalışmada kararsızlık seçeneğinin de seçilebilmesine imkan vermek amacıyla 7 basamaklı Likert tipi ölçek kullanılmıştır. Ölçeğin Türkiye’ye uyarlama çalışmaları Çuhadaroğlu (1986)

tarafından lise öğrencileri ile yapılan psikiyatrik görüşmeler ölçüt alınarak gerçekleştirilmiştir (Çakır ve Palabıyıkoglu, 1997: 18).

(4)Heyecan Arayışı Ölçeği

Üçüncü bölümde; risk almaya etki edebileceği düşünülen bir kişilik özelliği olan heyecan arayışını ölçmeyi hedefleyen “Heyecan Arayışı Ölçeği” kullanılmıştır. Heyecan arayışı ölçeği (Sensation seeking scale) Zuckerman tarafından 1979 yılında hazırlanmıştır. Ölçekte toplam 19 soru bulunmaktadır. Sorular bireylerin ne kadar heyecan arayışı içerisinde olduklarını göstermektedir. Deneklerden maddeleri beşli likert tipi ölçeğe göre cevaplandırmaları istenmiştir. Ortalama puandaki artış heyecan arayışının da arttığını göstermektedir. 16 ve 19. sorular ters yönlüdür. Zuckerman’ın yaptığı araştırmada güvenilirlik değeri (Cronbach’s Alfa Değeri) .85’tir. Yapılan araştırmalara göre heyecan arayışı yüksek olan insanlar riski düşük algılamakta ve değerlendirmekte ve riskli kararları daha kolay alabilmektedir. Ölçek çalışmamız sırasında Türkçe’ye çevrilmiştir.

(5)DOSPERT (*Domain-Specific Risk-Taking*) Ölçeği

Dördüncü bölümde; bireylerin risk alma davranışlarını ölçen ilk olarak 2002 yılında Weber, Blais ve Betz tarafından hazırlanmış olan ve etik, sosyal, sağlık, eğlence ve finansal açıdan bireylerin risk almasını ölçen “DOSPERT Ölçeği” kullanılmıştır. Skala 2006’da Weber ve Blais tarafından kısaltılmıştır. Araştırmamızda 2006’da kullanılan skala kullanılmıştır. Araştırmadaki güvenilirlik değeri (Cronbach’s Alfa Değeri) .83’tür. Skalanın Türkçe’ye çevrilmesi araştırmamızda yapılmıştır. Skalada yedili likert tipi ölçek kullanılmıştır. Skalaya göre belirtilen beş alanda bireylerin ne kadar risk almaya istekli oldukları ölçülmektedir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

UYGULAMA

1. BETİMLEYİCİ BULGULARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Araştırma, yaşları 19 ile 58 arasında değişen ($M=29.21$, $ss=6.34$), 285 özel güvenlik personelinin katılımıyla gerçekleştirilmiştir.

Tablo-4: Betimleyici Özellikler Analizi.

Betimleyici Özellikler		n	%
Cinsiyet Dağılımı	Erkek	228	80
	Kadın	57	20
Medeni Durum Dağılımı	Evli	149	52.28
	Bekar	127	44.56
	Boşanmış	3	1.05
	Nişanlı/Sözlü	6	2.11
Öğrenim Durumu	Ortaokul	27	9.47
	Lise	141	49.47
	Önlisans	69	24.21
	Lisans	38	13.33
	Lisansüstü	6	2.11
	Diğer	4	1.40
Yaş	Ortalama=29.21 Standart Sapma=6.34		

Tablo-4'te araştırmaya katılanların betimsel özellikleri yer almaktadır. Araştırmaya katılan örneklemin %80'ini erkekler ve %20'sini kadınlar oluşturmaktadır. Ana kütle içerisindeki cinsiyet dağılımına dair herhangi bir bilgiye ulaşılamadığından ana kütlelerin cinsiyet dağılımı bilinmemektedir. Sektörde erkek güvenlik görevlilerinin çoğunlukta olduğu bilinmektedir. Araştırmaya katılan örneklemin %52.28'i evli ve %44.56'sı bekârdır. Bekarların oranının %46 olması, örneklemin çoğunlukla gençlerden oluşmasından kaynaklanabilir.

Araştırmaya katılan örneklemin %49.47'si lise, %24.21'i önlisans ve %13.33'ü lisans mezunudur. Liseden yüksek eğitim almış katılımcıların oranı %37.54'tür. Bu da katılımcıların eğitim seviyesinin yüksekliğini göstermektedir. Kadın katılımcıların eğitim durumlarının daha homojen dağıldığı erkek katılımcıların ise büyük çoğunluğunun lise mezunu oldukları görülmektedir.

Araştırma sonucunda katılımcıların çoğunluğunun lise veya önlisans mezunu genç erkekler çıkması ve bu bulgunun sektördeki mevcut özel güvenlik görevlisi nitelikleriyle örtüşmesi örneklemin betimsel bulgular açısından sektörü temsil ettiğini göstermektedir.

Katılımcıların çalışma sürelerine ilişkin betimsel veriler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir. Toplam çalışma süresi katılımcının ne kadar zamandır çalışma hayatına dahil olduğunu, kurumda çalışma süresi çalıştığı iş yerinde ne kadar süredir çalıştığını ve son görevde çalışma süresi de şu andaki pozisyonunda ne kadar zamandır çalıştığını göstermektedir.

Tablo-5: Betimsel Özellikler Analizi (Çalışma Süreleri).

	Minimum	Maksimum	Ort.	ss.
Toplam Çalışma Süresi	1	360	86.69	68.31
Kurumda Çalışma Süresi	1	360	56.87	58.59
Son Görevde Çalışma Süresi	1	360	39.04	45.53

Tablo-5'te katılımcıların çalışma sürelerine göre betimsel analizi yapılmıştır. Katılımcıların kurumda çalışma sürelerinin 5188 Sayılı Özel Güvenlik Hizmetlerine Dair Kanun'un 2004 yılında yürürlüğe girmesi ve bu tarihten sonra özel güvenlik şirketlerinin kurulması nedeni ile düşük çıkması beklenmekteyken ortalamasının 56 ay çıkması (minimum 1 ay, maksimum 360 ay) ve maksimum değerinin 360 ay çıkması katılımcıların herhangi bir

özel güvenlik kurumu henüz yokken şirketlerde güvenlik kısmında çalışmış ve kanun yürürlüğe girdiğinde aynı kurum adına taşeron olarak iş yapan özel güvenlik şirketlerinin elemanı olarak kayıtlı fakat aynı kurumun elemanı olarak çalışmaya devam etmesi sonucunda oluşmuştur. Bu elemanlar için bir karışıklığa sebep olmuştur. Elemanlar sonradan kayıtlı oldukları özel güvenlik şirketini değil çalıştıkları kurumu bağlı bulundukları kurum olarak algılamaktadır.

Araştırmaya katılanların yaşlarının düşük olması %61.40'ının 8 yılın altında sürelerde çalışmasını beraberinde getirmiştir. Bu kişilerin %62.80'i 4 yıldan az süredir bağlı bulunduğu şirkette çalışmaktadır. En son görevlerinde ise %49.80'i sadece 2 yıldır çalışmaktadır.

2. GÜVENİRLİK ANALİZLERİ

Araştırmada kullanılan ölçeklerin güvenirlik analizleri yapılmıştır (bkz. Tablo-6). Analiz sonuçlarına göre Tehlikeyi Olumlu Kanıksama Alt Ölçeği'nin güvenirlik katsayısı (Cronbach's Alfa) .82 olarak bulunmuştur. Madde-toplam korelasyonları tablosu incelendiğinde, 15. ve 21. maddeler ölçekten çıkartıldığında güvenirlik katsayısının sırasıyla .83'e ve .86'ya yükseldiği görülmektedir. Ancak bu artışların maddeleri çıkarmak açısından yeterince fazla olmadığı düşünülmüş ve orijinal ölçekle uyumlu olması için aynen tutulmuştur. Diğer yandan, Tehlikeyi Olumsuz Kanıksama Alt Ölçeği'nin güvenirlik katsayısının ise .85 olduğu görülmektedir.

Tablo-6: Araştırmada Kullanılan Ölçeklerin Güvenirlik Katsayıları
(Cronbach's Alfa Değerleri).

Ölçek	Alfa Değeri
Tehlikeyi Olumlu Kanıksama	.82
Tehlikeyi Olumsuz Kanıksama	.85
Rosenberg Özsaygı Ölçeği	.80
Heyecan Arayışı Ölçeği	.87
DOSPERT Ölçeği	.93

Yine analiz sonuçlarına göre Rosenberg Özsaygı Ölçeği'nin güvenirlik katsayısı (Cronbach's Alfa) .80, Heyecan Arayışı Ölçeği'nin güvenirlik katsayısı .87 ve DOSPERT Ölçeği'nin güvenirlik katsayısı .93 olarak bulunmuştur.

3. DEĞİŞKENLER ARASI KORELASYONLAR

Araştırmada kullanılan değişkenler arası korelasyonlar Tablo-7'de verilmiştir.

Tablo-7: Araştırmada Kullanılan Ölçeklerin Ortalama Puanları ile Bazı Demografik Değişkenler Arasındaki Korelasyonlar ($n = 285$).

Değişken	Korelasyon Katsayısı								
	1	2	3	4	5	6	7	8	9
1. Tehlikeyi Olumlu Kanıksama	-								
2. Tehlikeyi Olumsuz Kanıksama	-.27**	-							
3. Rosenberg Özsaygı Ölçeği	.14*	-.28**	-						
4. Heyecan Arayışı Ölçeği	.18**	.19**	-.12	-					
5. DOSPERT	.08	.08	-.06	.64**	-				
6. Yaş	.04	-.12	-.03	-.14*	-.13*	-			
7. Toplam Çalışma Süresi	.04	-.02	-.08	-.05	-.05	.65**	-		
8. Kurumda Çalışma Süresi	.11	.16**	-.04	.08	.06	.53**	.72**	-	
9. Son Görevde Çalışma Süresi	.11	.12*	-.09	.07	.06	.45**	.55**	.73**	-
Ortalama	3.44	2.98	5.65	2.83	3.12	29.21	86.70	56.87	39.04
Standart Sapma	0.56	0.55	0.89	0.64	1.02	6.34	68.31	58.59	45.53

Araştırmada kullanılan ölçeklerin (Tehlikeyi Olumlu Kanıksama Alt Ölçeği, Tehlikeyi Olumsuz Kanıksama Alt Ölçeği, Rosenberg Özsaygı Ölçeği, Heyecan Arayışı Ölçeği, DOSPERT Ölçeği) ortalama puanları ile yaş, toplam çalışma süresi, kurumda çalışma süresi ve son görevde çalışma süresi demografik değişkenler arasındaki korelasyonlar incelenmiştir. Sonuçlar Tablo-7’de sunulmaktadır.

a. Tehlikeyi Olumlu Kanıksama

Araştırmanın temel hipotezlerinden biri, tehlikeyi olumlu kanıksama değişkeninin, özsaygı, heyecan arayışı ve risk alma davranışları (DOSPERT) tarafından yordanabilir olduğudur. Diğer bir ifadeyle, katılımcıların kendilerini bu dünyada ne kadar değerli gördükleri (özsaygı), heyecan arayışına ne kadar açık oldukları (heyecan arayışı) ve risk alma yatkınlıkları (DOSPERT), onların tehlikeyi olumlu kanıksama becerilerini yordamaktadır. Ek olarak, aynı beceri kişilerin tecrübesi (yaş, çalışma yılı vs.) ile de doğru orantılı bir şekilde değişmektedir. Bu nedenle çok değişkenli regresyon analizi yapılmıştır ve bu analizde birinci grup değişkenlerin (özsaygı, heyecan, risk alma) etkisine bakılmış; onların etkisi çıktıktan sonra da demografik değişkenlerin (yaş, öğrenim durumu, toplam çalışma süresi, kurumda çalışma süresi, son görevde çalışma süresi) yordama gücü analiz edilmiştir.

Analiz sonuçları incelendiğinde, birinci grupta yer alan değişkenlerin tehlikeyi olumlu kanıksama değişkenini anlamlı biçimde yordadığı görülmektedir. Bu değişkenlere ait temel etkiler varyansın % 6’sını açıklamaktadır ($R = .25$, $F_{3,281} = 6.14$, $p < .0001$). İkinci grupta yer alan değişkenlerin (demografik değişkenler) ise, tehlikeyi olumlu kanıksama değişkenini yordama gücü bulunmamaktadır.

Birinci grupta yer alan değişkenlerden heyecan arayışı ($\beta = .24$, $p < .05$) ve özsaygı ($\beta = .17$, $p < .05$) değişkenleri, tehlikeyi olumlu kanıksama değişkeni üzerinde olumlu etkiye sahiptir. Diğer bir ifadeyle, heyecan arayışı ve özsaygı puanları yüksek olan katılımcıların, tehlikeyi olumlu kanıksama

puanları da yüksektir. Buna karşın, risk alma davranışlarının (DOSPERT), modelin yordayıcı gücüne katkıda bulunmadığı görülmektedir.

Tablo-8: Tehlikeyi Olumlu Kanıksama'nın Yordanması.

Değişkenler	B	T	R	R ²	F
1. Grup			.25	.06	6.14**
DOSPERT	-.06	-0.85			
Heyecan Arayışı	.24	3.14*			
Özsaygı	.17	2.90*			
2. Grup			.30	.09	3.33
DOSPERT	-.06	-0.77			
Heyecan Arayışı	.24	3.10*			
Özsaygı	.18	3.16*			
Yaş	.04	0.46			
Öğrenim Durumu	-.11	-1.89			
Toplam Çalışma Süresi	-.06	-0.65			
Kurumda Çalışma Süresi	.08	0.81			
Son Görevde Çalışma Süresi	.08	0.96			

*p < .001, **p < .05

Regresyon analizlerinde katılımcıların eğitim durumu kukla değişken (*dummy variable*) olarak ele alınmıştır.

b. Tehlikeyi Olumsuz Kanıksama

Araştırmanın temel hipotezlerinden bir diğeri de, tehlikeyi olumsuz kanıksama değişkeninin, özsaygı, heyecan arayışı ve risk alma davranışları (DOSPERT) tarafından yordanabilir olduğudur. Diğer bir ifadeyle, katılımcıların kendilerini bu dünyada ne kadar değerli gördükleri (özsaygı), heyecan arayışına ne kadar açık oldukları (heyecan arayışı) ve risk alma yatkınlıkları (DOSPERT), onların tehlikeyi olumsuz kanıksama becerilerini yordamaktadır. Ek olarak, aynı beceri kişilerin tecrübesi (yaş, çalışma yılı vs.)

ile de doğru orantılı bir şekilde değişmektedir. Bu nedenle çok değişkenli regresyon analizi yapılmıştır ve bu analizde birinci grup değişkenlerin (özsaygı, heyecan, risk alma) etkisine bakılmış; onların etkisi çıktıktan sonra da demografik değişkenlerin yordama gücü analiz edilmiştir.

Analiz sonuçları incelendiğinde, hem birinci grupta yer alan değişkenlerin ($R = .11$, $F_{3,281} = 11.16$, $p < .0001$) hem de ikinci grupta yer alan değişkenlerin ($R = .08$, $F_{5,276} = 7.80$, $p < .0001$) tehlikeyi olumsuz kanıksama değişkenini anlamlı biçimde yordadığı görülmektedir. Birinci grup değişkenlere ait temel etkiler varyansın % 11'ini açıklarken, ikinci grup değişkenlere ait temel etkiler ise varyansın % 18'ini açıklamaktadır.

Tablo-9: Tehlikeyi Olumsuz Kanıksama'nın Yordanması.

Değişkenler	β	T	R	R^2	F
1. Grup			.33	.11	11.16**
DOSPİRT	-.05	-0.73			
Heyecan Arayışı	.19	2.59**			
Özsaygı	-.26	-4.67**			
2. Grup			.43	.18	7.80**
DOSPİRT	-.08	-1.09			
Heyecan Arayışı	.13	1.86			
Özsaygı	-.28	-5.01**			
Yaş	-.19	-2.57**			
Öğrenim Durumu	.02	0.39			
Toplam Çalışma Süresi	-.19	-2.16*			
Kurumda Çalışma Süresi	.36	3.60**			
Son Görevde Çalışma Süresi	.02	0.24			

* $p < .001$, ** $p < .05$

Regresyon analizlerinde katılımcıların eğitim durumu kukla değişken (*dummy variable*) olarak ele alınmıştır.

Birinci grupta yer alan değişkenlerden heyecan arayışı ($\beta = .19$, $p < .05$) ve özsaygı ($\beta = -.26$, $p < .001$) değişkenleri, tehlikeyi olumsuz kanıksama değişkeni üzerinde anlamlı etkiye sahiptir. Diğer bir ifadeyle, heyecan arayışı yüksek ve özsaygı puanları düşük olan katılımcıların, tehlikeyi olumsuz kanıksama puanları yüksektir. Buna karşın, risk alma davranışlarının (DOSPERT), modelin yordayıcı gücüne katkıda bulunmadığı görülmektedir.

İkinci grupta yer alan değişkenlerden ise özsaygı ($\beta = -.28$, $p < .001$), yaş ($\beta = -.19$, $p < .05$), toplam çalışma süresi ($\beta = -.19$, $p < .05$) ve kurumda çalışma süresi ($\beta = .36$, $p < .001$) değişkenleri, tehlikeyi olumsuz kanıksama değişkeni üzerinde anlamlı etkiye sahiptir. Diğer bir ifadeyle, özsaygı puanları, yaşları, toplam çalışma süreleri düşük olan ve kurumda çalışma süreleri yüksek olan katılımcıların, tehlikeyi olumsuz kanıksama puanları yüksektir. Buna karşın, risk alma davranışları (DOSPERT), heyecan arayışı, öğrenim durumu ve son görevde çalışma süresi değişkenlerinin modelin yordayıcı gücüne katkıda bulunmadığı görülmektedir.

c. Tehlikeyi Kanıksama, Risk Alma, Heyecan Arayışı ve Cinsiyet

Araştırmanın amaçlarından biri, tehlikeyi kanıksama, heyecan arayışı ve risk alma davranışları ile cinsiyet arasındaki olası ilişkileri saptamaktır. Kadınların erkeklere kıyasla tehlikeyi olumlu kanıksama, tehlikeyi olumsuz kanıksama, heyecan arayışı ve risk alma davranışları konusunda daha akılcı oldukları düşünülmektedir.

Cinsiyete göre tehlikeyi kanıksama ve risk alma davranışları arasındaki farklılıkları yakalayabilmek amacıyla çoklu varyans analizi (MANOVA) uygulanmıştır. Bu analizde, bağımsız cinsiyet; bağımlı değişkenler ise tehlikeyi olumsuz kanıksama, tehlikeyi olumsuz kanıksama, heyecan arayışı ve risk alma davranışlarıdır (sonuçlar için bkz. Tablo 5).

Analiz sonuçlarına bakıldığında, cinsiyet değişkeninin etkisi Wilks' Lambda kriterine göre anlamlıdır, ($F_{4,280} = 3.55$, $p < .05$, $\eta^2 = .05$).

Tablo-10: Cinsiyete Göre Tehlikeyi Olumlu Kanıksama, Tehlikeyi Olumsuz Kanıksama, Heyecan Arayışı ve Risk Alma Davranışları Puanlarının Ortalamaları ve Standart Sapmaları

Cinsiyet	Tehlikeyi Olumlu Kanıksama	Tehlikeyi Olumsuz Kanıksama	Heyecan Arayışı	Risk Alma Davranışı
Kadın	3.37 (0.60)	3.19 (0.65)	2.96 (0.69)	3.12 (1.12)
Erkek	3.46 (0.55)	2.93 (0.51)	2.80 (0.63)	3.12 (0.99)

Temel etkilerin yapısı incelendiğinde, cinsiyete bağlı olarak; bağımlı değişkenlerden sadece Tehlikeyi Olumsuz Kanıksama'da ($F_{1,280} = 10.80$, $p < .05$, $\eta^2 = .04$) anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir. Tehlikeyi Olumsuz Kanıksama'da kadınların ortalaması 3.19 iken erkeklerinki 2.93'tür.

ALTINCI BÖLÜM

SONUÇ VE ÖNERİLER

1. ANALİZ SONUÇLARI

Özsaygı, heyecan arayışı ve risk alma tehlikeyi olumlu kanıksama değişkenini anlamlı bir biçimde yordamaktadır. Tehlikeyi olumlu kanıksama ölçeği içerisinde “aldığım eğitim, tehlikeli bir durumla başa çıkmam için yeterlidir”, “kendi yeteneklerim ve bilgim beni o durumdan mutlaka kurtarır”, “yöneticilerime güveniyorum” ve “yanımdaki arkadaşlarım beni kurtarır” gibi kendine ve çevreye olan güveni sorgulayan sorular bulunmaktadır. Tehlikeyi olumlu kanıksamanın özgüven ve dolayısıyla özsaygı ile bağlantısını görmek kolaydır. Risk alma ve heyecan arayışı ile tehlikeyi olumlu kanıksama arasındaki ilişki ise daha karmaşıktır. Bireyin kendine ve çevresine olan güveninin yüksek olduğu durumlarda bireylerin korkmadan heyecan arayışına girebileceği ve bu güdü ile gereksiz risk alacağı düşünülmektedir.

Yaş, öğrenim durumu, toplam çalışma süresi, kurumda çalışma süresi ve son görevde çalışma süresinin ise tehlikeyi olumlu kanıksama değişkenini yordama gücü bulunmamaktadır. Bireylerin demografik özelliklerinin tehlikeyi olumlu kanıksama üzerinde bir etkisi olduğu söylenememektedir.

Heyecan arayışı ve özsaygı değişkenlerinin tehlikeyi olumlu kanıksama üzerinde olumlu etkisi bulunmaktadır. Diğer bir ifade ile, heyecan arayışı ve özsaygı puanları yüksek olan katılımcıların, tehlikeyi olumlu kanıksama puanları da yüksektir. Buna karşın risk alma davranışlarının modelin yordayıcı gücüne katkıda bulunmadığı görülmektedir.

Özsaygı, heyecan arayışı, risk alma ve demografik değişkenler tehlikeyi olumsuz kanıksama üzerinde anlamlı etkiye sahiptir. Tehlikeyi olumsuz kanıksama anketi “tehlike benim başa çıkamayacağım kadar büyük

olacaktır”, “hazır olmadan ağır görevler yüklenmek zorundayım”, “tehlikeli bir durumda sevk ve idareye uymak zorlaşır” ve “daha önce tehlikeli bir durumda kalmadığım için ne yapacağımı pekiyi bilemiyorum” gibi sorulardan oluşturulmaktadır. Tehlikeyi olumsuz kanıksamanın içeriğinde bireylerin kendilerine ve çevrelerine olan güvensizlikleri yer almaktadır. Tehlikeyi olumlu kanıksamada olduğu gibi heyecan arayışı, özsaygı ve risk alma arasında ilişki bulunmaktadır. Bunun yanı sıra tehlikeyi olumsuz kanıksama demografik değişkenler ile de ilişkilidir. Bireylerin güvensizlikleri yaş, deneyim ve diğer demografik değişkenlere göre değişebilmektedir.

Heyecan arayışı ve özsaygı değişkenleri, tehlikeyi olumsuz kanıksama üzerinde anlamlı etkiye sahiptir. Diğer bir ifadeyle, heyecan arayışı yüksek ve özsaygı puanları düşük olan katılımcıların, tehlikeyi olumsuz kanıksama puanları yüksektir. Buna karşın, risk alma davranışlarının (DOSPERT), modelin yordayıcı gücüne katkıda bulunmadığı görülmektedir.

Özsaygı, yaş, toplam çalışma süresi ve kurumda çalışma süresi değişkenleri, tehlikeyi olumsuz kanıksama değişkeni üzerinde anlamlı etkiye sahiptir. Diğer bir ifadeyle, özsaygı puanları, yaşları, toplam çalışma süreleri düşük olan ve kurumda çalışma süreleri yüksek olan katılımcıların, tehlikeyi olumsuz kanıksama puanları yüksektir. Buna karşın, risk alma davranışları (DOSPERT), heyecan arayışı, öğrenim durumu ve son görevde çalışma süresi değişkenlerinin modelin yordayıcı gücüne katkıda bulunmadığı görülmektedir.

Analiz sonuçlarına bakıldığında, cinsiyet değişkeninin etkisi Wilks' Lambda kriterine göre anlamlıdır. Temel etkilerin yapısı incelendiğinde, cinsiyete bağlı olarak; bağımlı değişkenlerden sadece Tehlikeyi Olumsuz Kanıksama'da anlamlı bir farklılık olduğu görülmektedir. Tehlikeyi Olumsuz Kanıksama'da kadınların ortalaması 3.19 iken erkeklerinki 2.93'tür.

2. ÖNERİLER

Gereksiz risk alımını önleyebilmek amacıyla risk değerlendirme yapılmalıdır. Risk değerlendirmeden beklenen sonuçlara ulaşabilmek amacıyla risk ve tehlikenin özel güvenlik personeli tarafından doğru algılanması gerekmektedir. Riskin algılanmasında riskin korkutuculuk düzeyi, anlaşılabilirlik düzeyi ve riskten etkilenecek birey sayısı önemli faktörlerdir. Tehlikeyi algılamada tehlikenin ne ölçüde anlaşılabilirdiği, ne derecede eşit dağıldığı, bireyin tehlikeyi ne derecede önleyebileceği ve riskin bireylerce gönüllü üstlenilip üstlenilmediği de önemlidir. Bireyler riski gönüllü üstleniyorlarsa riskin seviyesini daha düşük olarak algılamaktadır. Risk ve tehlike durumlarının doğru ve ayrıntılı tanımlanması ve personelin her tehlike kaynağından haberdar edilmesi riskin ve tehlikenin algılanmasını etkileyen faktörlerin ortadan kaldırılmasını sağlayabilmektedir. Belirsizliği azaltmak da risklerin doğru algılanmasını sağlamaktadır.

Risk değerlendirme sırasında risk ve tehlikeleri doğru değerlendirmek risklerden zarar görmemeyi sağlayan en temel uygulamalardan biridir. Risk değerlendirmenin aşamaları bilgi toplama, tehlikeleri belirleme, riskleri değerlendirme, riskleri ortadan kaldırmak veya azaltmak için önlemler alma ve değerlendirmeleri gözden geçirmedir. Risk değerlendirme aşamalarını ayrıntılı, doğru sıralamasında ve hakkını vererek yapabilmek risk değerlendirmenin başarıya ulaşmasına yardımcı olmaktadır. Risk değerlendirme yönteminin seçimi de risk değerlendirmenin başarısında önemli bir etmendir. Risk değerlendirme yöntemini doğru seçmek risk değerlendirmenin başarısını belirlemektedir. En az iki risk değerlendirme yöntemini birlikte kullanmak gerekmektedir. Risk değerlendirme yapılarak çalışanlar üzerindeki stres baskısını ortadan kaldırmak mümkündür.

Özel güvenlik personeli ve yöneticileri yapılan risk değerlendirme sonucunda güvenlik kararları almaktadır. Karar alma aşamasında aşırı risk alımından kaçınmak için ve karar alma aşamalarında doğru değerlendirmeler yapabilmek için karar alma ile ilgili yapılan çalışmalar hakkında yeterli bilgiye sahip olmak gerekmektedir. Karar alım aşamasında yapılan fayda zarar

analizine çalışanların fayda ve zararları da dahil edilmelidir. Aynı zamanda karar alımında rasyonel karar alma hakkında tüm personel eğitilmelidir. Kuramsal ve deneysel çalışmalar takip edilmelidir.

Bireylerin psikolojik durumlarının risk algılamasını etkilediği bilinmektedir. Bireylerin aşırı mutlu ya da aşırı üzgün olmaları verdikleri kararları etkilemektedir. Bu durumda olan çalışanların karar verme süreçlerine müdahale etmek gerekmektedir. Bireylerin düşünce süreçlerindeki sınırlılıkları sektörde yaşananlar ile ilgili bilgi altyapısının personele edindirilmesi ve personelin bakış açısının geliştirilmesi için yaratıcılık ve düşünce sisteminin geliştirilmesi için eğitimler verilmelidir.

Risk değerlendirme sürecindeki bireylerin olasılıkları değerlendirme ve önceliklendirme işlemleri sırasında bireylerin öncelikleri belirleme sistemleri farklıdır. Organizasyonların öncelikleri özellikle personele öğretilmelidir. Risk değerlendirme sürecindeki şans, kader, din gibi etkenleri ortadan kaldırmak gerekmektedir. Bireyler değerlendirme yaparken anılarından yararlanmaktadır. Yeni ve potansiyel olaylarla ilgili canlandırılmalı sunumlar yapılarak bu olaylarla ilgili bireylerde anılar yaratmak önemlidir. Canlandırılmalı senaryoların da tüm hatları belirlenmemeli personelin olayların olmasının çeşitli yollarını fark etmesi sağlanmalıdır.

Bireyler olayların sonucunu düşünürken olacak-olmayacak evrenine indirgemeye meyillidirler. Gerçek dünyada bu böyle değildir. Gerçekleşmesinin çeşitli yolları olabileceği gibi gerçekleşmemesi durumunun olayın hangi aşamasında engellendiği ile de yakından ilgilidir. Bireylerin deneyimlerinde ve akıllarında yer alan olaylar çok çabuk değişebilmektedir. Güvenliği bozan kaynaklar değişimler için sürekli yakından takip edilmeli ve sistem değişimlerinden personel haberdar edilmelidir. Bireylere olasılıkların değişimleri ile ilgili bilgi verilirken olabirlikten kesinliğe, imkansızlıktan olabirlikliğe değişimler çok önemli olarak algılanmasına rağmen olabirlikteki aynı orandaki değişimler önemli olarak algılanmamaktadır. Oranlardaki değişimler personele önemleri ile birlikte sunulmalıdır.

Bireyler kontrol aldanması nedeniyle bazı olaylarda daha az korkmaktadırlar. Bireyler korkak veya aciz olarak algıladıkları bireylerden tehlike gelmeyeceğine inanmaktadır. Kendi seçtikleri biletin kazanan bilet olacağını düşünmektedirler. Özel güvenlik personeli uygulamaları benimserse davranışlarını korumak adına daha ayrıntılı düşünerek hareket edeceklerdir. Bireylerin algılamaları seçeneklerin veriliş şekline etkilenebilir. Buna çerçeveleme etkisi denmektedir. Bu etkiyi kaldırmak için seçenekler farklı farklı verilmelidir. Olaylar açıklanırken benzer önceden yaşanmış olaylar ile birlikte anlatıldığında çerçeveleme etkisini ortadan kaldırmak mümkün olabilmektedir.

Bireylerin karar alımında pişmanlıktan kaçındıkları bilinmektedir. Bireylere aldıkları kararların sonuçları ile ilgili bilgi vermek bireylerin risk alımında daha dikkatli olmasını sağlamaktadır. Geribildirim aynı zamanda aşırı risk alımına da sebep olabilmektedir. Yaşanan olayların sonucunda hem olumlu hem de olumsuz geribildirim verilmesi önemlidir. Beklentiler kuramına göre bireyler kayıp durumunda olduklarında risk alır ve kazanç durumunda olduklarında riskten kaçır.

Risk değerlendirme ve karar alma süreçlerinde sonuçlar insan canı cinsinden yani insana gelecek zarar olarak verilirse bireylerin risk almada daha ayrıntılı düşünecekleri tahmin edilmektedir. Organizasyonların vizyon, misyon ve kültürleri risk alama açısından tüm personele tanıtılmalı ve personelin bu doğrultuda risk alması sağlanmalıdır. Bireyler tehlikeli ortamdan az tehlikeli ortama geçtiklerinde daha çok risk almaktadır. Emekli asker ve polislerin özel güvenlikte çalıştırılması ile sık karşılaşmaktadır. Bu personelin risk alım davranışına özellikle dikkat edilmelidir. Deneyimli çalışanlar tehlikenin üstesinden gelebileceğine daha çok inandığından daha fazla risk almaktadır.

Yapılan araştırmalara göre bireyler ergenlikte daha fazla risk almaktadırlar. Bu durum 30'lu yaşlara kadar devam etmektedir. 30'lu yaşlardan sonra ise risk almada heyecan arayışı özelliği devreye girmektedir. Bu araştırmalar dikkate alındığında 30 yaşına kadar olan bireylere farklı

eğitimler verilerek bu personel aşırı risk alımı ile ilgili bilgilendirilebilir ve 30'lu yaşları geçmiş personelden heyecan arayışı yüksek olanlara da aynı eğitimler verilebilir. Sosyal kaygılı bireylerin risk alma davranışlarının yüksek olduğu görülmektedir. Özel güvenlik personelinin sosyalleşmesi için çeşitli eğitim ve etkinlikler düzenlenmelidir. Cinsiyete göre risk alımı değişebilmektedir. Erkeklerin genlerinden gelen avlanma güdüsü nedeniyle daha yüksek risk aldıkları görülmektedir.

Risk alma çalışanın organizasyondaki yerine göre de değişmektedir. Yöneticiler genellikle riskten kaçınma eğilimindedir. Çalışanlar yöneticileri rol model olarak benimsemektedir ve kendi karar alırken yönetici gibi karar almak ve yöneticinin onaylayacağı riskleri almak istemektedirler. Yöneticilerin bu anlamda personele vereceği mesaj çok önemlidir.

Düşük özgüveni olan bireylerin tehlikeli durumlarda risk alma eğiliminde oldukları görülmektedir. Bireyler basit görünen sıradan durumlarda başarısızlıktan kaçınma güdüsündedir. Karmaşık ve nadir durumlarda ise risk almak güdüsündedir. Basit olaylarda başarısızlık yaşayıp rezil olmak istemezler, karmaşık durumlarda ise genel olarak kimin başına gelse başarısızlık yaşanacağını temel alarak başarı durumunda kahraman olmak istemektedirler. Özel güvenlik personeline yaşanan herhangi bir olayda değerlendirmenin değişmeyeceği algısı sağlanmalıdır ve bu durum teşvik edilmelidir.

Çeşitli tedbir, kontrol ve denemeler ile personelin risk algılama seviyesi yüksek tutulmalıdır. Bu sayede tehlikeyi kanıksama önlenebilir. Bireylerin uzun süre tehlikeli ortamlarda görev yapmasına izin verilmemelidir. Enerji kaybı, yorgunluk, fiziksel güçsüzlük, odaklanamamak, vücudun ihtiyaçlarının farkına varamamak, öfke, suçlama, huysuzluk, ağlamaklı olma, ümitsiz hissetme veya pes etme belirtileri personelde görüldüğünde bunun stres kaynaklı olabileceğini bilmek ve bu durumdan personeli çıkartmak için çaba harcamak çok önemlidir.

Bireylere acil durum hissiyatı ile harekete geçmeden önce sınırlılıkları olduğu hatırlatılmalıdır. Personelin performansı, ekipmanların sınırlılıkları ve doğa şartları gibi sınırlılıklar harekete geçmeden önce dikkate alınmalıdır. Güvenlikte karar alımında çevreselleşme ve merkezileşme sorunlara neden olmaktadır. Karar alımını yöneticilere bırakmak personelin gereksiz risk almasına ve sonuçları önemsememesine neden olmaktadır. Tüm kararları personelin alması da organizasyonun genel davranış biçiminin oluşmamasına ve alınan kararların kararı alanın önceliklerine göre alınmasına neden olmaktadır. Dengenin iyi sağlanması gerekmektedir.

Tehlikeli durumlar ile bireyler fazla karşılaşırsa yani tehlikeyi kanıksama olursa bireyler bu olayları tehlikeli olay olarak değerlendirememektedir. Bu nedenle aynı çalışanların sürekli aynı tehlikeye maruz kalmasına engel olmak amacıyla personelin çalışma yerleri gerekli sıklıkla değiştirilmelidir.

Araştırma sonucunda yapılan analizlere göre heyecan arayışı risk alma ile yakın ilişkili çıkmıştır. Bireylerin işe alım ve görevlendirmeleri sırasında heyecan arayışları ölçülebilir ve buna göre aynı seviyedeki heyecan arayışı olan bireyler görevlerde birlikte çalıştırılmayabilir. Heyecan arayışı yüksek bireylere eğitimler sırasında bu özellikleri ve bu özelliğin sonuçları ayrıntılı açıklanarak risk alma seviyelerinin yüksek olabileceği bilgisi verilerek risk alma seviyeleri kontrol altında tutulabilir.

Özsaygı ile tehlikeyi kanıksama ilişkisi dikkate alınarak bireylerin şirket içi ödüllendirmeler ve desteklemeler ile özsaygıları geliştirilerek olumlu kanıksama arttırılabilir ve olumsuz kanıksama azaltılabilir. Olumsuz dışsal kaynakların varlığının risk almaya neden olduğu aralarındaki ilişkiye bakarak söylenebilir. Bu nedenle şirketlerde olumsuz dışsal kaynakların ortadan kaldırılması gerekmektedir.

Bireylerin çalışma süreleri arttıkça tehlikeyi olumsuz kanıksamaları da artmaktadır. Bu nedenle tehlikeyi olumsuz kanıksamaya engel olmak için çalışma süresi artan kişilerin diğer çalışanlardan daha fazla eğitim görmesi

sağlanabilir. Bununla önlenemiyorsa tehlikeyi olumsuz kanıksamanın varlığı bu bireylerde kabul edilerek bu bireylerin görevlendirilmesinde daha fazla dikkat gösterilmelidir. Çalışma süresi yüksek bireyleri çalışma süresi düşük bireylerle birlikte görevlendirmek ve birlikte karar almalarını mecbur kılmak tehlikeyi olumsuz kanıksamanın bireylerin gereksiz risk almasına neden olmasını önleyebilir.

KAYNAKÇA

ABAAN, Ernur Demir. **Fayda Teorisi ve Rasyonel Seçimler**, Merkez Bankası Yayınları, Ankara, 1998, 35-55.

ABANOZ, İsmet Nezih. “Özelleştirme ve Özel Güvenlikte Sosyal Yardım”, **Paradoks (e-dergi)**, Yıl 4, Sayı 2, Temmuz 2008, 42-67.

ABDELLAOUI, Mohamed. “Parameter-Free Elicitation of Utility and Probability Weighting Functions”, **Management Science**, Cilt 46, Sayı 11, Kasım 2000, 1497-1512.

“Acil Durum Stresi”, **Department of Human Services**, 2006. <<http://www.dhs.vic.gov.au/emergency>>, 2009.

ADLER, Nancy J. “Women as Androgynous Managers: A Conceptualization of the Potential for American Women in International Management”, **International Journal of Intercultural Relations**, Cilt 3, Sayı 4, 1979, 407-436.

ALKIN, Kerem ve Can Fuat GÜRLESEL. “Dünya Ekonomisine Yönelik Global Tehditler; Dünyada Güvenlik ve Tehdit Kavramlarının Evrimi ve Global Güvenlik İçinde Ulusal Güvenlik Perspektifi”, **İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi**, Sayı 13, 2001, 15-25.

ALLIOT-MARIE, Michele Jeanne HONORINE. “Avrupa’da Özel Güvenlik”, **Avrupa Özel Güvenlik Zirvesi**, 2009, 56-59.

ANTONIDES, Gerrit ve Nico L. VAN DER SAR. “Individual Expectations, Risk Perception and Preferences in Relation to Investment Decision Making”, **Journal of Economic Psychology**, Cilt 11, Sayı 2, Haziran 1990, 227-245.

ASHFIELD, John. “Men’s Health and Issues with Understanding Young Men and Risk Taking”, **Lower Eyre Health Services Journal**, 2004, 38-75.

ATKINSON, John W. “Motivational Determinants of Risk Taking Behavior”, **Psychological Review**, Cilt 64, Kısım 1, Kasım 1957, 359-372.

ATKINSON, Richard C. ve Jerome L. MYERS. “Choice Behavior and Reward Structure”, **Journal of Mathematical Psychology**, Cilt 1, Sayı 1, Ocak 1964, 170-203.

BAYLEY, David H. ve Egon BITTNER. “Learning the Skills of Policing”, **Law and Contemporary Problems**, Cilt 47, Sayı 35, 1984, 47-54.

Bazı Kurum ve Kuruluşların Korunması ve Güvenliklerinin Sağlanması Hakkında Kanun, (Mülga) 22 Temmuz 1981, 2495.

BUTLER, Shawn ve Paul FISHBECK. "Multi-attribute Risk Assessment", **Organizational Behavior and Human Performance**, Cilt 62, Sayı 3, 2004, 252-266.

Büyük Türkçe Sözlük, 2010, <<http://www.tdk.org.tr>>, 20 Haziran 2010.

CHERPITEL, Cheryl J. "Alcohol, Injury and Risk Taking Behavior: Data from a National Sample", **Alcoholism: Clinical and Experimental Research**, Cilt 17, Sayı 4, Ağustos 1993, 762-766.

CLOTFELTER, Charles T. "Private Security and the Public Safety", **Journal of Urban Economics**, Cilt 5, Sayı 3, Temmuz 1978, 388-402.

CUNNINGHAM, W. C., J. J. STRAUCHS ve C. W. METER. "Private Security: Patterns and Trends", **National Institute of Justice United States**, 1991, 6-15.

ÇAKIR, Y. ve R. PALABIYIKOĞLU. "Gençlerde Sosyal Destek-Çok Boyutlu Algılanan Sosyal Destek Ölçeğinin Güvenirlik ve Geçerlik Çalışması", **Kriz Dergisi**, Cilt 5, Sayı 1, 1997, 15-24.

DEJOY, David M. "An Examination of Gender Differences in Traffic Accident Risk Perception", **Accident Analysis and Prevention**, Cilt 24, Sayı 3, Haziran 1992, 237-246.

DOĞRU, Naime ve Reşat PEKER. "Özsaygı Geliştirme Programının Lise Dokuzuncu Sınıf Öğrencilerinin Özsaygı Düzeylerine Etkisi", **Eğitim Fakültesi Dergisi**, Cilt 17, Sayı 2, 2004, 315-328.

DONOHEW, Lewis, Rick ZIMMERMAN, Pamela S. CUPP, Scott NOVAK, Susan COLON ve Rita ABELL. "Sensation Seeking, Impulsive Decision Making, and Risky Sex: Implications for Risk Taking and Design of Interventions", **Personality and Individual Differences**, Cilt 28, Sayı 6, Haziran 2000, 1079-1091.

DORN, Nicholas ve Michael LEVI. "European Private Security, Corporate Investigation and Military Services: Collective Security, Market Regulation and Structuring the Public Sphere", **Policing and Society**, Cilt 17, Sayı 3, 2007, 213-238.

EDULJEE, G. H. "Trends in Risk Assessment and Risk Management", **The Science of the Total Environment**, Cilt 249, Sayılar 1-3, 2000, 13-23.

ELIAS, Bart. "National Aviation Security Policy, Strategy, and Mode-Specific Plans: Background and Considerations for Congress", **Congressional Research Service**, Şubat 2009. <<http://www.crs.gov>>, 13 Haziran 2009.

ERIKSSON, Johan ve Erik NOREEN. "Setting the Agenda of Threats: An Explanatory Model", **Uppsala Peace Research Papers**, 2002, 39.

EVERLEY, Michael John. **The Ethical Aspects of Risk Assessment in the Field of Occupational Safety and Health**, Leeds, The University of Leeds, Department of Philosophy, Eylül 2002, 56-75.

FAGLEY, N. S. ve Paul MILLER. "The Effects of Decision Framing on Choice of Risky vs Certain Options", **Organizational Behavior and Human Decision Processes**, Cilt 39, Sayı 2, Nisan 1987, 264-277.

FIRAT, A. Serap. "Yoksulluk, Kentlerde Suç Artışı ve Kent Merkezlerinde Özel Güvenlik Hizmetlerinin Verilmesi", **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 10/3, 2008, 201-228.

FISCHOFF, Baruch, Sarah LICTENSTEIN, Paul SLOVIC, Stephen L. DERBY ve Ralph L. KEENEY. **Acceptable Risk**, Cambridge, Press Syndicate of the University of Cambridge, 1981, 45-75.

FOX, Craig R. "The Impact of Extreme Events in Decision Under Uncertainty: A Cognitive Process", **Fuqua School of Business**, 2008, 45-97.

HAGAN, T. "A Retrospective Search for the Etiology of Drug Abuse: A Background Comparison of a Drug-Addicted Population of Women and a Control Group of Non-Addicted Women", **Problems of Drug Dependence**, 1987, 254-261.

"Hallcrest Report II: Private Security Trends 1970-2000", **Hallcrest Systems Inc.**, 1990, 31-35.

HANKS, Ron ve Robert GALLOWAY. "Unnecessary Risk Taking as Normal Behavior", **US Department of Agriculture Journal**, Temmuz 2007, 48-52.

HARDING, Karin C. ve John M. MCNAMARA. "Measurement Error and Estimates of Population Extinction Risk", **Ecology Letters**, Cilt 7, Sayı 1, 2004, 16-20.

HASPOLAT, Evren. "Devlet Güvenlik İlişkisinin Değişen İçeriği: Dünya'da ve Türkiye'de Özel Güvenlik", **Eğitim Bilim Toplum Dergisi**, Cilt 4, Sayı 13, Kış 2005, 2006, 60-79.

HEIBRUN, Kirk. "Predictions Versus Management Models Relevant to Risk Assessment: The Importance of Legal Decision Making Context", **Law and Human Behavior**, Cilt 21, Sayı 4, 2004, 347-359.

HIGHHOUSE, Scott ve Payam YÜCE. "Perspectives, Perceptions, and Risk-Taking Behavior", **Organizational Behavior and Human Decision Processes**, Cilt 65, Şubat 1996, 159-167.

HOGART, Robin M. "Cognitive Processes and the Assessment of Subjective Probability Distributions", **Journal of the American Statistical Association**, Cilt 70, Sayı 350, Haziran 1975, 271-281.

JOHNSON, Eric J. ve Amos TVERSKY. "Affect, Generalization and the Perception of Risk", **Journal of Personality and Social Psychology**, Cilt 45, Sayı 1, 1983, 20-31.

JONES, Trevor ve Tim NEWBURN. **Private Security and Public Policing**, Oxford University Press, 1998, 35-42.

JOU, Jerwen, James SHANTEAU ve J. Richard HARRIS. "An Information Processing View of Framing Effects: The Role of Casual Schemas in Decision Making", **Psychonomic Society**, Cilt 24, 1996, 1-15.

JOWETT, Emma. "Danger", **DG ECHO Security Training Manual: Trainer's Guide by Emma Jowett**, 2006, 89-92.

KAHNEMAN, Daniel ve Dan LOVALLO. "Timid Choices and Bold Forecasts: A Cognitive Perspective on Risk Taking", **Management Science**, Cilt 39, Sayı 1, Ocak 1993, 17-29.

KAKALIK, J. S. ve S. WILDHORN. **Private Police-Security and Danger**, Rand Corporation, 1977, 58.

KARADAĞ, Osman. "Proje Risk Yönetimi", **PMP PYD Dergisi**, Nisan 2004, 9-15.

KASHDAN, Todd B., R. Lorraine COLLINS ve Jon D. ELHAI. "Social Anxiety and Positive Outcome Expectancies on Risk Taking Behavior", **Cognitive Therapy and Research**, Cilt 10, Sayı 6, 2006, 749-761.

KEYES, Ralph. **Changing It: Why We Take Risks**, Little Brown, Boston, 1985, 88.

KLEIN, Robert S. "Risk Factors for Human Immunodeficiency Virus Infection in Intravenous Drug Users", **American Psychological Association**, Aralık 2003, 36.

KRUEGER, Norris J. ve Peter P. DICKSON. "How Believing in Ourselves Increases Risk Taking: Perceive Efficacy and Opportunity Recognition", **Decision Sciences**, Cilt 25, Sayı 3, 1994, 385-400.

KUYAKSIL, Ali ve Osman AKÇAY. "Türkiye'de Meslekleşme Olgusu Olarak Özel Güvenlik Hizmeti", **GAPMYO Dergi**, No 4, Makale 6, 2006, 48.

LANIR, Zvi. **Israeli Security Planning in the 1980's: Its Politics and Economics**, Telaviv University Press, Telaviv, 1984, 87.

LOADER, Ian. "Consumer Culture and the Commodification of Policing and Security", **Sociology**, Cilt 33, Sayı 2, 1999, 373-392.

LOOMES, Graham ve Robert SUGDEN. "Regret Theory: An Alternative Theory of Rational Choice Under Uncertainty", **The Economic Journal**, Cilt 92, Sayı 368, 1982, 805-824.

LOPES, Lola L. "Between Hope and Fear: The Psychology of Risk", **Advances in Experimental Social Psychology**, Cilt 20, 1987, 255-292.

MACCRIMMON, Kenneth R. ve Donald A. WEHRUNG. "A Portfolio of Risk Measures", **Theory and Decision**, Cilt 19, Sayı 1, 1985, 1-29.

MARCH, James ve Azur SHAPIRA. "Managerial Perspectives on Risk and Risk Taking", **Management Science**, Cilt 33, Sayı 11, Kasım 1987, 49.

MALENKA, David J., John A. BARON, Sarah JOHANSEN, Jon W. WAHRENBERGER ve Jonathan ROSS. "The Framing Effect of Relative and Absolute Risk", **Journal of General Internal Medicine**, Cilt 8, Sayı 10, 1993, 543-548.

MARQUIS, Anne Marie. **Gender Differences in Risk Taking Behavior: From family of Origin to Personality Variables**, Texas Tech University, 1998, 18.

MARTINO, Benedetto De, Drashan KUMARAN, Ben SEYMOUR ve Raymond J. DOLAN. "Frames, Biases and Rational Decision Making in the Human Brain", **Science**, Cilt 313, Sayı 5787, Ağustos 2006, 684-687.

MILLER, Kent D. "A Framework for Integrated Risk Management in International Business", **Journal of International Business Studies**, Cilt 23, Sayı 2, 1992, 311-331.

MORGAN, Granger M. ve Max HENRION. **Uncertainty: A Guide to Dealing with Uncertainty in Quantitative Risk and Policy Analysis**, Cambridge, Cambridge University Press, UK, 1990, 39.

MURPHY, J. Dennis. "Risk Perception: National Safe Tractor and Machinery Operation Program", **The Pennsylvania State University Journal**, 2004, 16.

NALLA, M. ve G. NEWMAN. **Primer in Private Security**, Harrow and Heston Publishers, London, 1990, 29.

ORDULU, Muammer. "Özel Güvenliğin Kapsamı", **ÖGTİB Bülten**, 2008. <<http://www.ogtibguvenlik.com>>, 10 Ekim 2009.

Özel Güvenlik Hizmetlerine Dair Kanun, 10 Haziran 2004, 5188.

QUINN, Barb. "MAP Safety Plan", **National Aeronautics and Space Administration**, Şubat 2000, 38.

QUIGGIN, John. "Regret Theory with General Choice Sets", **Journal of Risk and Uncertainty**, Cilt 8, Sayı 2, 1994, 153-165.

"Risk Perception: Trust and Credibility", Boğaziçi Üniversitesi CMPE 471-03 Ders Notları, 2009.

ROMER, Daniel ve Hallam HURT, "Risk Taking Teens: No Simple Explanations", **Pediatric Academic Societies Conference**, 2010, 110.

ROSENBERG, M. **Society and The Adolescent Self-image**, Princeton, NJ: Princeton University Press, 1965, 45.

SARIKAYA, Birgöl Tosyalı. "Özel Güvenlik Hizmetleri", **İzmir Ticaret Odası Araştırma ve Meslekleri Geliştirme Müdürlüğü Bülten**, Ocak 2005, 21-27.

SARKOZY, Nicolas. "Avrupa'da Özel Güvenliğin Gelişimi", **Avrupa Güvenlik Zirvesi**, 2009, 76.

SEVGİLİ, Serdar. **Jandarma Personelinin Tehlikeyi Kanıksama ve Öğrenilmiş Güçlülük Düzeylerinin İncelenmesi**. Kara Harp Okulu, 2007, 56.

SHEARING, Clifford D. ve Philip C. STENNING. "Modern Private Security: Its Growth and Implications", **Crime and Justice**, Cilt 3, 1981, 193-245.

SHEARING, Clifford D. ve Philip C. STENNING. "Private Security: Implications for Social Control", **Social Problems**, Cilt 30, Sayı 5, Haziran 1983, 493-506.

SLOVIC, Paul. "Trust, Emotion, Sex, Politics and Science: Surveying the Risk Assessment Battlefield", **Risk Analysis**, Cilt 19, Sayı 4, 1999, 689-701.

SLOVIC, Paul. **The Perception of Risk**, Earthscan Publications Ltd. London, 2000, 112.

SORRENTINO, Richard M., Erin C. HEWITT ve Patricia A. RASO-KNOTT. "Risk Taking in Games of Chance and Skill: Information and Affective Influences on Choice Behavior", **Journal of Personality and Social Psychology**, Cilt 62, Sayı 3, Mart 1992, 522-533.

SPIGNER, Clarence, Wesley E. HAWKINS ve Wendy LOREN. "Gender Differences in Perception of Risk Associated with Alcohol and Drug Use Among College Students", **Women and Health**, Cilt 20, Sayı 1, Nisan 1993, 87-97.

SPRIGGS, John. "Airport Risk Assessment: Examples, Models and Mitigations", **Tenth Safety-critical Systems Symposium**, Southampton, England, Şubat 2002, 18.

STHECHTER, Stuart E. **Toward Econometric Models of the Security Risk from Remote Attacks**, Boston, Harvard University Press, 2004, 15.

STRAUB, Detmar ve Richard WELKE. "Coping with Systems Risk: Security Planning Models for Management Decision Making", **MIS Quarterly**, Cilt 22, Sayı 4, 1998, 22.

"Summary Report", **Avrupa Güvenlik Zirvesi**, 2009, 46.

TREVINO, Linda Klebe. "Ethical Decision Making in Organizations: A Person-Situation Interactionist Model", **The Academy of Management Review**, Cilt 11, Sayı 3, 1986, 601-617.

TURAN, Ali ve Arif MÜEZZİNOĞLU. "Risk Değerlendirme Yöntemleri", **Türk Tabipleri Birliği Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi**, Ocak 2006, 32-37.

TVERSKY, Amos ve Daniel KAHNEMAN. "Prospect Theory: An Analysis of Decision Under Risk", **Econometrica**, Cilt 47, Sayı 2, Mart 1979, 19.

TVERSKY, Amos ve Daniel KAHNEMAN. "The Framing of Decisions and the Psychology of Choice", **Science**, Cilt 211, Sayı 4481, Ocak 1981, 453-458.

TVERSKY, Amos ve Daniel KAHNEMAN. "Advances in Prospect Theory Cumulative Representation of Uncertainty", **Journal of Risk and Uncertainty**, Cilt 5, 1992, 297-323.

USLU, Mehmet. "Kamu Kesiminde Özel Güvenlik Hizmetinin Gelişimi", **Özel Güvenlik Dergisi Bülten**, 2008. <<http://www.ozguder.org>>, 13 Ekim 2009.

VAL FLYNN, Anthony. "Report on Security of Humanitarian Personnel", **Standards and Practices for the Security of Humanitarian Personnel and Advocacy for Humanitarian Space**, 2004.

VAN BRABANT, Koenraad. "A Review of Aid Agency Practices and Guide for Management", **Humanitarian Policy Group Report**, 9 Mart 2001.

VLEK, Charles A. J. "A Multi-level, Multi-stage, and Multi-attribute Perspective on Risk Assessment, Decision Making and Risk Control", **Risk Decision and Policy**, Cilt 1, Sayı 1, Nisan 1996, 9-31.

WAARD, Jaap De. "The Private Security Industry in International Perspective", **European Journal on Criminal Policy and Research**, Cilt 7, Sayı 2, 1999, 143-147.

WAKEFIELD, Alison. **Selling Security: The Private Policing of Public Space**, Willan Publishing, 2003, 33.

WEBER, Elke V. ve Richard A. MILLIMAN. "Perceived Risk Attitudes: Relating Risk Perception to Risky Choice", **Management Science**, Cilt 43, Sayı 2, 1997, 123-144.

WEINSTEIN, Raymond M. "Vocabularies of Motive for Illicit Drug Use: An Application of the Accounts Framework", **Sociological Quarterly**, Cilt 21, Sayı 4, Eylül 1980, 577-593.

WILDAVSKY, Aaron ve Karl DAKE. "Theories of Risk Perception: Who Fears What and Why?", **Daedalus**, Cilt 119, Sayı 4, Sonbahar 1990, 41-60.

WRIGHT, William F. ve Gordon H. BOWER. "Mood Effects on Subjective Probability Assessment", **Organizational Behavior and Human Decision Processes**, Cilt 52, Temmuz 1992, 276-291.

YILDIZTEKİN, Atilla. "Tedarik Zincirinde Risk Yönetimi", **Dünya Dergisi**, 2008, 34.

ZEELLENBERG, Marcel ve Jane BEATTIE ve Joop VAN DER PLIGHT, Nanne K. DE VIREN. "Consequences of Regret Aversion: Effects of Expected Feedback on Risky Decision Making", **Academic Press**, Cilt 65, Şubat 1996, 148-158.

ZUCKERMAN, Marvin ve D. Michael KUHLMAN. "Personality and Risk Taking: Common Bisocial Factors", **Journal of Personality**, Cilt 68, Sayı 6, Aralık 2000, 999-1029.

EKLER

EK-A: Araştırmada kullanılan anketler

Sayın katılımcılar;

ANKET FORMLARINA İSİMLERİNİZİ YAZMAYINIZ.

ARAŞTIRMANIN KULLANILABİLMESİ AÇISINDAN MADDELERİ BOŞ BIRAKMAYINIZ.

SORULAR VE MADDELERİ SAMİMİ OLARAK DOLDURUNUZ.

SORULARIN CEVAPLARINDA DOĞRU VEYA YANLIŞLAR YOKTUR.

ARAŞTIRMA RİSK ALIMI İLE TEHLİKEYİ KANIKSAMA ARASINDAKİ İLİŞKİYİ BULMAK İÇİN DÜZENLENMEKTEDİR.

1. Doğum yılınız (yıl olarak belirtiniz): 19....

2. Cinsiyetiniz: ☐ Kadın ☐ Erkek

3. Medeni durumunuz: ☐ Evli ☐ Bekar ☐ Boşanmış ☐ Nişanlı/Sözlü

4. Öğrenim durumunuz: ☐ Ortaokul ☐ Lise ☐ Önlisans ☐ Lisans ☐ L/Ü

5. Ne kadar zamandır çalışıyorsunuz?.....(Yıl/Ay Olarak)

6. Bağlı bulunduğunuz kurumda ne kadar zamandır çalışıyorsunuz?

..... (Yıl/Ay olarak)

7. Şu anki görevinizde ne kadar zamandır çalışıyorsunuz?

.....(Yıl/Ay olarak)

EK-A'NIN DEVAMI

Aşağıda bir tehlike durumu karşısında kişilerin neler düşünüp, hissedebileceğini anlatan ifadeler vardır. Her bir maddeyi dikkatle okuyarak sizce ne kadar doğru olduğunu, yanında verilen ölçek üzerinde işaretleyiniz. Lütfen her maddeye mutlaka bir işaretleme yapınız.

Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
1	2	3	4	5

Bir tehlike durumunda herhangi bir ciddi sorunla karşılaşacağımı SANMIYORUM çünkü;

1. Aldığım eğitim, tehlikeli bir durumla başa çıkmam için yeterlidir.	1	2	3	4	5
2. Kendi yeteneklerim ve bilgim beni o durumdan mutlaka kurtarır.	1	2	3	4	5
3. Yöneticilerime güveniyorum.	1	2	3	4	5
4. Yanımdaki arkadaşlarım beni kurtarır.	1	2	3	4	5
5. Departmanımın eğitim ve tecrübesi yeterli ve çok iyi durumdadır.	1	2	3	4	5
6. Çalıştığım malzemeler yeterlidir.	1	2	3	4	5
7. Alınan önlemler karşılaşacağım tehlike ile başa çıkmamı sağlar.	1	2	3	4	5
8. Verilen emirleri en az risk alarak uygulayım.	1	2	3	4	5
9. Tehlike ile karşılaştığımda tepkisiz kalmak yerine müdahale eder, inisiyatifi ele alacak cesareti gösteririm.	1	2	3	4	5
10. Bir şeyler beni mutlaka koruyacaktır.	1	2	3	4	5
11. Hiçbir zorluk beni yıldıramaz.	1	2	3	4	5
12. Daha önce tehlikeli durumlardan kurtulduğum için ne yapmam gerektiğini çok iyi biliyorum.	1	2	3	4	5
13. Paniğe kapılmayarak soğukkanlılığımı koruyabilirim.	1	2	3	4	5
14. Kötü olaylar başkalarının başına gelebilir ama benim başıma gelmez.	1	2	3	4	5
15. Bana uğur getirdiğini düşündüğüm eşyaları yanımdan ayırmam.	1	2	3	4	5
16. Tecrübesiz personel tecrübeli personelin deneyimlerinden yararlanacak şekilde eğitiliyor.	1	2	3	4	5
17. Görev aşkım bütün tehlikelerin üstesinden gelmemi sağlar.	1	2	3	4	5
18. Tehlike anında herkes ne yapacağını bilir.	1	2	3	4	5
19. Tehlike anında ne yapacağımı önceden biliyorum.	1	2	3	4	5
20. Hayata ve yaşananlara olumlu bakışım bana güç verir.	1	2	3	4	5
21. İnisiyatifi doğru yer ve zamanda kullanırım.	1	2	3	4	5

EK-A'NIN DEVAMI

Aşağıda bir tehlike durumu karşısında kişilerin neler düşünüp, hissedebileceğini anlatan ifadeler vardır. Her bir maddeyi dikkatle okuyarak sizce ne kadar doğru olduğunu, yanında verilen ölçek üzerinde işaretleyiniz. Lütfen her maddeye mutlaka bir işaretleme yapınız.

Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
1	2	3	4	5

Bir tehlike durumunda herhangi bir ciddi sorunla karşılaşacağımı DÜŞÜNÜYORUM çünkü;

1. Tehlike benim başa çıkamayacağım kadar büyük olacaktır.	1	2	3	4	5
2. Hazır olmadan ağır görevler yüklenmek zorundayım.	1	2	3	4	5
3. Tehlikeli bir durumda sevk ve idareye uymak zorlaşıyor.	1	2	3	4	5
4. Daha önce tehlikeli bir durumda kalmadığım için ne yapacağımı pek iyi bilemiyorum.	1	2	3	4	5
5. Yeteri kadar hazırlıklı değilim.	1	2	3	4	5
6. Meydana gelen kötü olayların tüm sorumluluğunun bana ait olması, üzerimde kararlarımı etkileyecek derecede aşırı baskı yaratıyor.	1	2	3	4	5
7. Göreve konsantre olmakta zorlanıyorum.	1	2	3	4	5
8. Başarılı olduğumda yeteri kadar takdir edilmemem mücadeleyi azaltıyor.	1	2	3	4	5
9. Ben dahil herkes bir an önce görevi tamamlayıp gitmek düşüncesinde.	1	2	3	4	5
10. Kendimden başka kimseye güvenmediğim için o tehlike ile tek başıma mücadele etmem gerekir.	1	2	3	4	5
11. Tehlike anında birlikte hareket etmek gerekirken herkes kendini düşünüyor.	1	2	3	4	5
12. Geçmişten gelen, öğrenilmiş yanlışlar personelin kuralları küçümsemesine neden oluyor.	1	2	3	4	5
13. Tehlike anında yaşanan heyecan ve panik kötü sonuçlar doğurabilir.	1	2	3	4	5
14. Rutin olmayan durumlarda nasıl hareket edeceğimi bilmiyorum.	1	2	3	4	5
15. Ne yaparsam yapayım bazı şeylerin olmasını engelleyemem.	1	2	3	4	5
16. Yardıma ihtiyacım olduğunda, zamanında yeterli yardımı alamayacağımı düşünüyorum.	1	2	3	4	5
17. Riski az olan yerlerde yapılan hatalı davranışlar, alışkanlık haline gelerek riskli bölgelerde de yapılabilir.	1	2	3	4	5
18. Kalabalık olmak rehavete (gevşemeye) yol açıyor.	1	2	3	4	5
19. Çok yorulduğum zaman doğru olanı yapmakta zorlanıyorum.	1	2	3	4	5
20. Tehlike anında yeterli iletişim kurulamıyor.	1	2	3	4	5
21. Sağlık problemi olanlar görev esnasında problem çıkarıyor.	1	2	3	4	5
22. Tehlikenin belirsiz olması beni endişelendiriyor.	1	2	3	4	5

EK-A'NIN DEVAMI

Aşağıdaki maddeler, kendiniz hakkında ne düşündüğünüz ve genel olarak nasıl hissettiğinize ilişkin olarak hazırlanmıştır. Lütfen her maddeyi dikkatlice okuyunuz ve aşağıda verilen yedi aralıklı ölçek üzerinde kendiniz hakkında ne hissettiğinizi işaretleyerek belirtiniz. İşaretlerken samimi olunuz ve boş madde bırakmayınız. Teşekkürler

Kesinlikle katılmıyorum	Katılmıyorum	Kısmen katılmıyorum	Kararsızım	Kısmen katılıyorum	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum
1	2	3	4	5	6	7

1. Kendimi en az diğer insanlar kadar değerli buluyorum.	1	2	3	4	5	6	7
2. Bazı olumlu özelliklerim olduğunu düşünüyorum.	1	2	3	4	5	6	7
3. Genelde kendimi başarısız bir kişi olarak görme eğilimindeyim.	1	2	3	4	5	6	7
4. Ben de diğer insanların birçoğunun yapabildiği kadar bir şeyler yapabilirim.	1	2	3	4	5	6	7
5. Kendimde gurur duyacak fazla bir şey bulamıyorum.	1	2	3	4	5	6	7
6. Kendime karşı olumlu bir tutum içindeyim.	1	2	3	4	5	6	7
7. Genel olarak kendimden memnunum.	1	2	3	4	5	6	7
8. Kendime karşı daha fazla saygı duyabilmeyi isterdim.	1	2	3	4	5	6	7
9. Bazen kesinlikle bir işe yaramadığımı düşünüyorum.	1	2	3	4	5	6	7
10. Bazen kendimin hiç de yeterli bir insan olmadığımı düşünüyorum.	1	2	3	4	5	6	7

EK-A'NIN DEVAMI

Lütfen her maddeyi dikkatlice okuyunuz ve aşağıda verilen beş aralıklı ölçek üzerinde ifadelere ne ölçüde katıldığınızı belirtiniz. Bunu yaparken her bir maddeye ne ölçüde katıldığınızı, uygun olan rakamı işaretleyerek belirtin. İşaretlerken samimi olunuz ve ölçümün doğru yapılabilmesi için lütfen boş madde bırakmayınız. Teşekkürler.

Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
1	2	3	4	5

1. Korkutucu da olsa yeni maceralara girmeyi severim.	1	2	3	4	5
2. Yeni fikir, heyecan ve maceralara kendimi öylesine kaptırırm ki çıkabilecek engel ve pürüzleri hiç düşünmem.	1	2	3	4	5
3. Bazen sırf eğlence olsun diye çılgınca şeyler yaparım.	1	2	3	4	5
4. Kaybolacağımı bilsem bile ilk kez bulunduğum bir şehri veya bir bölümünü tek başıma gezerim.	1	2	3	4	5
5. Devamlı hareket halinde, seyahat, heyecan ve değişiklik dolu bir hayatım olsun isterdim.	1	2	3	4	5
6. Neler olabileceğini öngöremesem bile yeni işlere ve maceralara girerim.	1	2	3	4	5
7. İlgi alanlarımı sık sık değiştiririm.	1	2	3	4	5
8. Hayatım boyunca hemen her şeyi en az bir defa denemek istiyorum.	1	2	3	4	5
9. Korkutucu olsa da bazı şeyleri arada bir yaparım.	1	2	3	4	5
10. Ne yapacağı belli olmayan çılgın arkadaşları tercih ederim.	1	2	3	4	5
11. Plan yapmadan seyahate çıkmayı severim.	1	2	3	4	5
12. Bazı şeyleri sadece heyecan için yaparım.	1	2	3	4	5
13. Genellikle düşünmeden hareket ederim.	1	2	3	4	5
14. Geleceğimi planlarken detaylar üzerinde pek durmam.	1	2	3	4	5
15. Yeni bir iş veya mesleğe girmeden önce üstesinden gelip gelemeyeceğimi pek düşünmem.	1	2	3	4	5
16. Karmaşık bir işe başlamadan önce plan yaparım.	1	2	3	4	5
17. Ben çok fazla düşünmeden hareket eden birisiyim.	1	2	3	4	5
18. Çılgın, kalabalık ve devamlı ayakta durulan partilerden hoşlanırım.	1	2	3	4	5
19. Yapacağım hareketleri, atacağım adımları genellikle önceden düşünür öyle yaparım.	1	2	3	4	5

EK-A'NIN DEVAMI

Aşağıdaki maddeler, belirtilen eylemleri gerçekleştirmeye ne kadar istekli ve yatkın olduğunuzu belirlemek amacıyla hazırlanmıştır. Lütfen her maddeyi dikkatlice okuyunuz ve aşağıda verilen yedi aralıklı ölçek üzerinde bu eylemleri gerçekleştirmeye ne kadar istekli olduğunuzu işaretleyerek belirtiniz. İşaretlerken samimi olunuz ve boş madde bırakmayınız. Teşekkürler

Kesinlikle yapmam	Büyük olasılıkla yapmam	Yapmam	Kararsızım	Yaparım	Büyük olasılıkla yaparım	Kesinlikle yaparım
1	2	3	4	5	6	7

1. Zevklerinizin, arkadaşlarınızın zevklerinden farklı olduğunu kabul etmek	1	2	3	4	5	6	7
2. Vahşi doğada kampa gitmek	1	2	3	4	5	6	7
3. Bir günlük gelirinize denk gelecek kadar bir para ile şans oyunu oynamak	1	2	3	4	5	6	7
4. Yıllık gelirinizin %10 ile ortalama artışı yatırım fonu almak	1	2	3	4	5	6	7
5. Sosyal davetlerde ve toplantılarda normalden çok içki tüketmek	1	2	3	4	5	6	7
6. Vergi bildiriminde şüpheli indirimler göstererek kazanç elde etmek	1	2	3	4	5	6	7
7. Yöneticiniz ile önemli konularda farklı fikirde olmak	1	2	3	4	5	6	7
8. Bir günlük gelirinize denk gelecek kadar bir para ile yüksek bahisli kumar oynamak	1	2	3	4	5	6	7
9. Evli bir kadın/erkek ile ilişki yaşamak	1	2	3	4	5	6	7
10. Başkasının yaptığı işi kendiniz yapmış gibi göstermek	1	2	3	4	5	6	7
11. Yeteneklerinizi aşacak bir kayak pistinde kayak yapmak	1	2	3	4	5	6	7
12. Yıllık gelirinizin %5'ini riskli bir hisse senedine yatırmak	1	2	3	4	5	6	7
13. Yüksek debili bir nehirde baharda rafting yapmak	1	2	3	4	5	6	7
14. Bir günlük geliriniz ile bahis oynamak	1	2	3	4	5	6	7
15. Korunmasız seks yapmak	1	2	3	4	5	6	7
16. Arkadaşınızın sırrını başkalarına anlatmak	1	2	3	4	5	6	7
17. Emniyet kemeri takmadan araba kullanmak	1	2	3	4	5	6	7
18. Yıllık gelirinizin %10'unu yeni kurulan bir şirkete yatırmak	1	2	3	4	5	6	7
19. Paraşütle atlama dersleri almak	1	2	3	4	5	6	7
20. Kasksız motosiklet kullanmak	1	2	3	4	5	6	7
21. Daha güvenli bir meslek yerine zevk alınan bir meslek seçmek	1	2	3	4	5	6	7
22. Bir iş toplantısında popüler olmayan bir konuda fikirlerinizi belirtmek	1	2	3	4	5	6	7
23. Güneş kremi sürmeden güneşlenmek	1	2	3	4	5	6	7
24. Yüksek bir köprüden bungee-jumping yapmak	1	2	3	4	5	6	7
25. Küçük bir uçak kullanmak	1	2	3	4	5	6	7
26. Şehrin tekin olmayan bölgesinde gece evinize doğru yalnız yürümek	1	2	3	4	5	6	7
27. Ailenizden uzak bir şehre taşınmak	1	2	3	4	5	6	7
28. 30'lu yaşlarda yeni bir kariyere başlamak	1	2	3	4	5	6	7
29. Ufak bir iş için dışarı çıkılması gerektiğinde küçük çocuğunuzu evde yalnız bırakmak	1	2	3	4	5	6	7
30. İçinde 200 TL olan bir cüzdanı bulup iade etmemek	1	2	3	4	5	6	7

